Gåva f. Hush. sällsk.

MEDDELANDEN

FRÅN

KALMAR LÄNS FORNMINNESFÖRENING

UTGIFNA

GENOM

SEKRETERAREN.

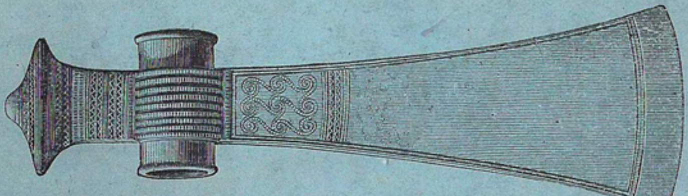

Yxa af brons. Gräsgärde, Arby s:n.

V.

KALMAR 1907.
TIDNINGEN BAROMETERNS AKTIEBOLAGS TRYCKERI.

PRIS 2 KRONOR.

Repr. o. tr. J. Cederquist Sthlm.

Stenåldersgraf vid Mysinge, Resmo socken, Öland.
Till vänster i bakgrunden Mysinge hög.

[Kalmar län.]

MEDDELANDEN

FRÅN

KALMAR LÄNS FORNMINNESFÖRENING

UTGIFNA

GENOM

SEKRETERAREN.

V

(1907)

KALMAR 1907.
TIDNINGEN BAROMETERNS AKTIEBOLAGS TRYCKERI.

VÄSTERVIKS
STADSBIBLIOTEK
Acc. nr. 64:1651
Dat. 12 AUG. 1964
Omb.
Sign. Ncbdc (p)

Kalmar läns forntid

af

Fabian Bæhrendtz.

Föreliggande uppsats, som endast afser att bland fornminnesföreningens medlemmar och andra intresserade sprida kunskap om förhållandena inom länet under äldre tider, gör därför ej anspråk på att meddela fackmannen något nytt i detta afseende. Såsom källor hafva användts allmänt bekanta arbeten rörande vårt lands förhistoriska tid, framför allt professor Montelius' epokgörande framställningar. I någon mån grundar sig dock uppsatsen på egna undersökningar af länets fasta fornlämningar samt på studier i vederbörande museer i Stockholm och Kalmar.

Huru länge har Kalmar län varit bebodt? Detta är en fråga, som för närvarande är omöjlig att besvara; men så mycket veta vi, att människor funnits här åtminstone under *den yngre stenåldern*, ett tidsskede, som, hvad södra Sverige i allmänhet vidkommer, anses hafva börjat senast i det femte årtusendet före Kristi födelse. Att befolkningen under denna tid måste ha varit jämförelsevis talrik såväl inom länets fastlandsdel som på Öland, framgår af den stora mängd fornsaker från nämnda del af stenåldern, som här blifvit anträffade. Grafvar från samma tid förekomma emellertid endast sparsamt, ehuru nya sådana tid efter annan påträffas. Såsom mest kända må nämnas de stora stengrafvarna i Resmo s:n på Öland, hvilkas uppförande torde ligga en 4—5 tusen år tillbaka i tiden. Inga stenålderns "boplatser" äro däremot kända från länet, ej heller torde härstädes vara gjorda några fynd från den äldre stenåldern.

Med all sannolikhet utgjordes stenålderns *befolkning* af germaner, våra förfäder, som alltså redan då bebodde vårt land. Rasen var dock ej alldeles oblandad. Bland de germanska "långskallarna" (dolykocefalerna) hafva särskildt i Västergötlands stora stengrafvar, där noggranna undersökningar blifvit gjorda i detta hänseende, anträffats äfven "kortskallar" (brakycefaler), hvilka anses hafva tillhört

ett folk af helt annan nationalitet, möjligen af lappskt eller finskt ursprung. Inblandningen af kortskallar är dock helt obetydlig; af 43 undersökta kranier voro blott 3 brakycefala. Samma olikhet i kranierna förekommer, så vidt undersökningar blifvit gjorda, äfven under både bronsåldern och järnåldern. Man kan därför anse såsom säkert, att samma folkras bebott vårt land under hela dess förhistoriska tid, åtminstone från så lång tid tillbaka som undersökningar kunnat anställas. ”Efter stenåldern”, säger också professor Montelius, vår förnämsta auktoritet på fornforskningens område, ”har visserligen mången gång en inflyttning af ett mindre antal främlingar ägt rum till vårt land. Men man har ingen anledning att under alla dessa årtusenden tala om en *stor* invandring, hvarigenom hufvudmassan af Sveriges befolkning blifvit en helt annan, än den förut var.” Hvad särskildt Kalmar län beträffar, hafva förhållandena i detta hänseende sannolikt gestaltat sig på samma sätt som i det öfriga Sverige; inga hufvudskallar från stenåldern hafva dock här tillvaratagits.

Invandringen till den småländska östersjökusten ägde säkerligen rum söderifrån genom Blekinge*), och invandrarne spredo sig sedan vidare, särskildt till Öland och Gottland, trots svårigheten att med den tidens farkoster komma öfver hafvet. Efter invandringen fortgick en ständig *förbindelse* med stamfränderna, hvilket tydligen framgår af den nästan fullständiga likhet, som förefinnes mellan stenålderns minnen, såväl fornsaker som grafvar, från vidt skilda trakter. Ett annat vittnesbörd om denna förbindelse har man däri, att alla vapen och redskap af flinta, som anträffats inom området, äro förfärdigade af sådan flinta, som ej förekommer här i naturen. Denna flinta har således införts hit. Kanske hafva dessa flintsaker till och med införts mer eller mindre färdiga. Från andra håll har man åtminstone bevis för en dylik import. Så t. ex. anträffades år 1830 vid Bjurselet i Byske socken (Västerbotten) öfver 70 oslipade mejslar af skånsk flinta, hvilka otvifvelaktigt måste betraktas såsom en handlandes varulager. — Huru många fornsaker af flinta, som tillvaratagits inom Kalmar län, är författaren obekant, men ensamt i Kalmar museum finnas åtminstone några hundratal dylika, stundom af betydande storlek — så t. ex. mäter en flintyxa från Täfvelsrum i Torslunda s:n öfver 39 cm. i längd. — Enligt af stats-

*) Norra delen af länet, Tjust med angränsande, har dock möjligen fått sin befolkning från Östergötland längs de större vattendragen.

geologen N. O. Holst benäget lämnad upplysning kan råämnet i allmänhet icke hafva erhållits på närmare håll än från södra Skåne.

Äfven med aflägsnare områden stod man i förbindelse, om också endast medelbart. Särskildt vittna flera förhållanden om att vårt land och således äfven Kalmar län redan under stenåldern rönt ett inflytande från Södern, som man vanligen ej föreställer sig. Här vill jag endast hänvisa på en del nordiska lerkärlsornament, "som återfinnas i mellersta Europa, på Balkanhalfön, på Cypern och i Egypten, men ej i västra eller östra Europa" (Montelius). Dessa ornament ha således kommit till Norden tvärt öfver Europas fastland. Dessförinnan gick samfärdseln rundt västra Europa, följande kusterna, hvarom bland annat de väldiga stengrafvarna från denna tid, dösar och dylika, bära vittne. Från Asien kan man nämligen längs norra Afrikas och västra Europas kuster följa den väg, på hvilken dessa grafformer utbredt sig, tills de slutligen nått våra bygder. Stenhammare, liknande fig. 10, förekomma såväl i Sverige som i norra Tyskland och mellersta Europa, särskildt i de österrikiskt-ungerska länderna, men ej i Danmark. De tyda således på en direkt förbindelse mellan Sverige och Tyskland. Flera sådana stenhammare äro tillvaratagna inom Kalmar län; den afbildade är funnen vid Ryssby kyrkby.

Om en förbindelse med nordligare trakter vittna, tyckes det, en del egendomliga fornsaker af skiffer, som en eller annan gång påträffats såväl inom länets fastlandsdel som på Öland. De kallas "arktiska" och anses vara minnen från lapparnas stenålder; också förekomma de talrikast i Norrland. En särdeles vacker, 37 cm. lång dolk af detta slag är afbildad fig. 1; den är funnen vid Alby i Hulterstads s:n.

Lefnadssättet inom Kalmar län var denna tid sannolikt detsamma som i andra delar af vårt land, om än fynden här gifva mindre noggranna upplysningar i detta afseende. Att man förstått att göra upp eld och koka sin föda, är otvifvelaktigt, ehuru man ej funnit några spår af eldstäder eller sådana kokkärl (lerkärl), som annorstädes befunnits tillhöra stenåldern. Ej blott jakt och fiske utan äfven boskapsskötsel och åkerbruk voro åtminstone vid en mera framskriden del af stenåldern mer eller mindre viktiga näringsgrenar. Hund, nötkreatur, häst, får, get och svin funnos då såsom husdjur, och af sädesslagen kände man hvete, korn och hirs, men ej hafre och råg; det förra af dessa blef först kändt i Norden under bronsåldern, det senare ej förrän under järnåldern. Säden "maldes" med en mindre,

rundad sten på en flat eller något urholkad större dylik, såsom det ännu i dag sker mångenstädes bland s. k. vilda folk. Dylika primitiva "kvarnar" äro visserligen anträffade på Öland, men, om de verkligen gå så långt tillbaka i tiden som till stenåldern, är nu omöjligt att afgöra. — Af fiskredskap från stenåldern, funna inom Kalmar län, känner man en metkrok af ben med hullingar samt ett ljuster, bestående af två motställda sågtandade spetsar af samma ämne. Metkroken, som tillhör statens historiska museum, är funnen inom länet utan närmare uppgift; ljustret, som tillhör Kalmar museum, är funnet i Hörningemosse i Köpings s:n.

Kläderna gjordes helt naturligt till en början uteslutande af skinn, som hopsyddes med trådar af senor eller dylikt. Man har inom länet hittat en hel del härvid använda redskap, såsom skrapor af flinta, hvarmed skinnen rengjordes, samt prylar af ben, hvilka nog brukats för att i skinnen sticka hål för tråden. Sedan man väl fått fåret såsom husdjur, lärde man sig sannolikt snart att bereda ylletyg och så däraf göra kläder.

Såsom vapen och verktyg brukades dolkar, spjut, pilar, yxor, klubbor, mejslar, sågar, knifvar, borrar, skrapor, prylar m. m., de flesta helt eller delvis af sten, stundom af horn, ben eller trä. Dylika af sten, dels flinta, dels andra stensorter, äro, såsom redan är nämndt, i stor mängd funna inom länet, men däremot endast några få af horn eller ben; inga stenåldersredskap af trä äro däremot kända från denna trakt. — *Dolkarna*, hvilka liksom spjut- och pilspetsar nästan alltid äro af flinta, hafva vanligen haft ett särskildt fäste af trä eller horn, hvaraf dock nu ingenting finnes i behåll, men ofta hafva de ett mer eller mindre fint arbetadt fäste af flinta i samma stycke som klingan. *Spjut- och pilspetsarna* fästes i lämpliga skaft af trä. Hvarken dolkar eller spjutspetsar hafva slipad egg; de måste därför hafva varit fruktansvärda vapen genom de sår, de åstadkommo. *Flintyxorna* fästes i ett klufvet eller genomborradt skaft; *andra stenyxor* hade ofta ett borradt hål eller mera sällan en rännformig fördjupning eller en afsats för skaftets fästande. *Mejslarna* motsvarade nutidens huggjärn, men torde äfven åtminstone de bredare hafva användts såsom yxor; somliga hafva svängd, ofta djupt urgröpt egg (hålmejslar, äfven kallade tväryxor). Dessa senare voro mycket nyttiga, emedan man med dem kunde på en gång aflägsna ganska mycket af det material, som skulle bearbetas. *Flintknifvarna* hafva aldrig slipad egg, utan denna är städse bildad af den skarpa kant som uppstår vid flintans klyfning; sannolikt hafva de

haft skaft af trä eller dylikt, så att man kunde hålla i dem utan att skada handen. *Sågarna* (alltid af flinta) äro halfmånformiga med sågtandad egg, som ofta har en glänsande yta, uppkommen genom nötning mot det sågade träet, så ock ryggen, som nötts mot något slags handtag. De flesta *skraporna* äro nästan runda och hafva sannolikt haft skaft af trä eller ben; andra hafva skaft af flinta i samma stycke som bladet (skedformiga). Fig. 2, 3, 4, 6, 7, 51, 52, 53, 54, 55, 56 visa exempel på hithörande fynd.

Första bearbetningen af stenen såsom material för ett vapen eller verktyg skedde medelst s. k. *knacksten*, hvartill kunde användas nästan hvilken kiselsten som helst; ofta äro dock dylika stenar försedda med runda fördjupningar för att bilda säkrare fäste för fingrarna. Var det ett flintblock, som bearbetades, afskildes därifrån genom slag mer eller mindre tunna spåner, af hvilka somliga utan vidare torde hafva användts såsom knifvar. Skulle man göra en pilspets eller dylikt, behöfdes ytterligare bearbetning antingen med knacksten eller med något annat verktyg, t. ex. en mejsel af horn eller ben, som trycktes mot flintspånen och därvid afskilde små skärfvor. Skulle åter större föremål, såsom yxor eller mejslar, framställas, tog man det inre af ett flintstycke, den s. k. kärnan, och gaf åt densamma genom knackning den önskade formen. Äfven andra stenarter, såsom trapp, skiffer m. fl., bearbetades i hufvudsak på samma sätt som flintan, ehuru de långt ifrån voro så användbara som denna.

Många vapen och verktyg äro emellertid ej blott bearbetade genom knackning, de hafva sedermera mer eller mindre slipats, hvarvid hela redskapet ofta fått ett finpoleradt utseende. *Slipstenar* af olika slag äro till ganska stort antal anträffade inom länet. Somliga äro mindre med slipytor rundt omkring; de användes för slipning af smalare redskap, särskildt hålmejslar. Andra, i allmänhet något större, äro använda på endast en sida, som då är flat och helt och hållet glattslipad; å dem slipades de stora yxorna och mejslarna. Åter andra hafva en flat sida, å hvilken förekommer några breda, rännformiga slipbanor; de användes sannolikt för slipning af s. k. trindyxor. Detta slags slipstenar äro dock ej kända från Kalmar län. Vid slipningen användes troligtvis, åtminstone vid dess början, sand och vatten för att underlätta bortnötningen af de största ojämnheterna. Eggens finpolering skedde sannolikt medelst små brynen af sandsten eller skiffer, som ofta nog anträffas äfven inom Kalmar län. Ej sällan äro dessa ornerade och till formen smakfulla, hvarför de

af många betraktas såsom ett slags hängprydnader; särskildt de mejselliknande, hvilka vanligen äro på egendomligt sätt genomborrade för att kunna hängas; hålet är nämligen inborradt i den tvärt afhuggna öfre ändan och delar sig sedan, så att det går ut på två motstående sidor. I Kalmar museum finnes ett dylikt, funnet vid Västerstad i Kastlösa socken. Enligt gjorda försök kräfver slipningen af en fyrsidig flintyxa af ordinär storlek omkring 36 timmar. Härvid må dock ihågkommas, att slipningen då ej gäller eggen ensamt utan yxans hela yta. — En slipsten af första slaget är afbildad fig. 8; att den varit flitigt använd, synes af de många slipytorna; den är funnen inom Kalmar län utan vidare uppgift.

Att ganska vackra resultat kunna ernås med så enkla redskap som de nu ifrågavarande lär oss erfarenheten från folk, som i senare tider lefvat i stenålder. Man har därjämte gjort ganska intressanta försök med dylika redskap. En dansk forskare, kammarherre Sehested, lät år 1879 uppföra ett fullständigt litet hus af ungefär 4 meters längd och bredd utan användning af metall, vare sig som verktyg eller byggnadsmaterial. 66 dagsverken åtgingo till arbetet, men därvid får man ihågkomma, att det utfördes af folk, som naturligtvis var ovant vid arbete med stenredskap. Timret, som behöfdes, höggs af arbetarne själfva i en angränsande skog. I medeltal behöfde två man 8 minuter att med flintyxor fälla ett granträd af 20 cm. genomskärning. Flintyxorna visade sig härvid vara förträffliga; mer än 25 träd fälldes med samma yxor utan att dessa därför blefvo obrukbara.

Om arbetsskicklighet och smak under nu ifrågavarande tidsskede afgifva fornsakerna goda intyg; ja, de ådagalägga till och med, att de nordiska folken i detta afseende vida öfverträffade andra stenåldersfolk. ”Ingenstädes i Europa utom Norden finner man motstycken till våra finaste flintarbeten eller våra vackraste stenyxor, ingenstädes finner man så vackra former med smakfullt böjda linier i förening med en sådan förmåga att behärska och behandla ämnet som i Norden” (Montelius). Många om smak och skicklighet vittnande stenredskap äro funna inom Kalmar län, däribland flera synnerligen vackra s. k. ”båtformiga stenhammare”, ofta med hög kant omkring skafthålet (skaftholk). Särskildt må härvid omnämnas en ovanligt stor och vacker dylik, som år 1906 hittades i trakten af Mörbylånga; den inköptes till statens historiska museum. Fig. 9 är funnen vid Ryssby i Ryssby s:n.

Ofta hör man påstås, att det borrade skafthål, som förekommer

i många stenyxor, omöjligen kunnat åstadkommas med de enkla redskap, som stått stenålderns folk till buds. Härtill, menar man, måste nödvändigt hafva behöfts metallborr. Gjorda försök hafva dock ådagalagt, att dylika hål kunna åstadkommas utan användning af metallverktyg. Till borrningar torde endast hafva behöfts en träkäpp samt sand och vatten. Käppen trycktes hårdt mot stenen och sattes på samma gång i roterande rörelse; därvid prässades sandkornen fast i käppens nedre ända och nötte så småningom hål i stenen. För att lättare få käppen i roterande rörelse användes sannolikt cirkelrunda stenskifvor såsom sväughjul; ett par sådana äro funna vid Södra Kvinneby i Stenåsa s:n och tillhöra nu Göteborgs museum. Detta arbete måste emellertid hafva varit oerhördt tidsödande — genom ett par timmars arbete fördjupas hålet knappt märkbart. Mycken ihärdighet och stort tålamod erfordrades därför för detsamma, men dessa egenskaper pläga ej saknas hos vilda folk.

Många yxor äro emellertid borrade på annat sätt. Därvid torde hafva användts ett rör af ben eller annat dylikt material, hvilket liksom käppen i förra fallet sattes i svängning och med tillhjälp af sand och vatten åstadkom en ringformig insänkning omkring en uppstående tapp. När fördjupningen trängt genom yxan, föll tappen bort. Denna metod måste betraktas såsom en för sin tid betydelsefull uppfinning. Nu behöfde man ej såsom förut nöta bort hela stenmassan i det blifvande skafthålet, utan blott en del däraf, hvarigenom mycken tid sparades, och detta måste äfven under stenåldern hafva varit af vikt. Den hårda kampen för tillvaron gaf nog äfven den tidens folk tillräckligt att göra.

Att borrning af skafthål ägt rum inom länet, bevisas af den mängd yxor med påbörjade, men ofullbordade skafthål, som här påträffats; på somliga sitta tappar kvar i hålen, andra hafva blott fördjupningar. Fig. 5 visar en dylik yxa med kvarsittande tapp; den är funnen i Borgholmstrakten. I skafthålet afslagna stenyxor, i hvilka man borrat ett nytt hål nedanför det gamla (fig. 50, f. vid Aledal i Algutsrums s:n), äro ej ovanliga och bevisa äfven de, att borrning af skafthål ägt rum härstädes. Äfven har man tillvaratagit flera af de små *tappar*, som bildats vid borrningen. Fig. 57 visar en dylik tapp, vid hvars utborrande man börjat från båda sidor, men mötts snedt; den är funnen inom Kalmar län utan närmare uppgift.

Ingen s. k. "*verkstadsplats*" för bearbetning af flinta, stenålderns bästa material till vapen och redskap, är däremot ännu känd från Kalmar län. Sannolikt har man dock äfven här förstått kons-

ten att bearbeta denna stenart; åtminstone äro här anträffade många endast groft tillhuggna yxor och mejslar af flinta för att ej nämna dolkar, hvilkas blad gått sönder och sedan omknackats, så att nu endast en smal, kort spets återstår af det förut mer eller mindre breda bladet.

Att Kalmar läns befolkning, såväl på fastlandet som på Öland, redan under stenåldern ägt ett visst välstånd, framgår otvetydigt af fynden. De många vapnen och redskapen af flinta äro ju, åtminstone till råämnet, importerade från en så pass aflägsen trakt som södra Skåne och måste därför hafva varit ganska dyrbara Och bland yxorna af andra stenarter finnas ganska många, som på grund af det fina arbetet måste betraktas såsom rena lyxpjäser; också sakna de i regeln hvarje spår af att hafva varit använda. Under sådana förhållanden är det egendomligt, att inga *bärnstenssmycken* från denna tid anträffats här, ehuru man stod i så liflig förbindelse med Skåne, där smycken af denna art synas hafva varit ganska allmänna. Pärlor af bärnsten äro visserligen en och annan gång hittade inom länet, men de äro af andra former än stenålderns och tillhöra därför otvifvelaktigt helt andra tider, ehuru fyndomständigheterna ej gifva närmare upplysning härom. *Genomborrade rofdjurständer*, ärofulla minnen från kanske ofta lifsfarliga jakter, äro däremot någon gång anträffade på Öland. De hafva naturligtvis, såsom bruket är hos vilda folk, burits såsom segertroféer om halsen eller på bröstet.

De döda *begrofvos* alltid obrända antingen i grafvar, gräfda i jorden, såsom i våra dagar är brukligt, eller i stora grafkamrar af sten, dösar, gånggrifter och hällkistor, dessa senare antingen med öfverkanten fri eller helt och hållet täckta af en hög eller ett stenröse. Såsom nämndt (sid. 3) finnas i Resmo s:n på Öland några stora stengrafvar, fyra till antalet; de påminna om gånggrifter, men äro tämligen oregelbundna. En femte liknande är känd från strandmarken i Torslunda s:n. Af hällkistor från denna tid känner man äfven ett par stycken, dels från Öland, dels från fastlandet. Exempelvis må nämnas en dylik i Långemåla s:n, ej långt från kyrkan.

Af fynd gjorda i dylika grafvar gramgår otvetydigt, att våra förfäder redan under stenåldern trodde på ett lif efter detta; de föreställde sig, att den aflidne efter döden förde ett lif, som mer eller mindre öfverensstämde med hans förra jordiska tillvaro. Därför brukade de gifva honom med sig födoämnen samt vapen och prydnader af samma slag, som han brukat här i lifvet. Äfven inom Kalmar län äro så-

dana fynd gjorda, särskildt af yxor och andra vapen, t. ex. i den sid. 10 omnämnda hällkistan vid Långemåla (tre dolkar och spjutspetsar), vid Remmaremåla i Åby s:n (en dolk och en yxa), vid Skogstorp i Kläckeberga s:n (två yxor, den ena utsvängd i båda ändar), vid Kvilla i Torsås s:n (en yxa och två mejslar) m. fl. ställen. Å samtliga de namngifna platserna tyckas grafvarna hafva varit hällkistor, täckta af stenrösen.

Om stenåldersfolkets *religiösa föreställningar* känna vi helt obetydligt. Ett och annat fynd tyder dock på att solen redan då var föremål för dyrkan. Så finnes t. ex. solgudens symbol, det fyrekriga hjulet, stundom afbildadt på grafkamrarnas stenar, ehuru ej inom Kalmar län, så vidt kändt är. Däremot har man här träffat andra symboler af samma gudomlighet, nämligen små stenyxor, som på grund af sin litenhet omöjligt kunna haft någon praktisk betydelse. Långt senare har man ju trott, att blixten var en yxa, som ljus- eller solguden utslungade i sin kamp mot mörkrets makter, däraf namnet "åskviggar", som man ännu understundom kan få höra om stenåldersyxor, som hittas i jorden. Möjligen hafva de små yxorna varit ett slags amuletter, som troddes skydda mot den fruktade tordönsgudens vrede. Från andra trakter känner man liknande yxor af bärnsten.

Äfven synes en dyrkan af de döda hafva förekommit. Härpå tyda åtminstone de skålformiga fördjupningar, tvifvelsutan afsedda att upptaga offer, hvilka talrikt förekomma på de stora stengrafvarnas takhällar; de äro kända under namnet "älfkvarnar" och förekomma äfven på senare tiders minnesmärken. En sten med skålformiga fördjupningar finnes enligt äldre uppgift vid Glömminge i Arby socken, men, om den hör till stenåldern eller yngre tid, är obekant.

Slutligen må nämnas, att man här liksom på många andra ställen i vårt land påträffat yxor eller andra redskap gömda i jorden på ett sådant sätt, att man ovillkorligen måste tänka på någon religiös betydelse däraf. Så t. ex. hittades för åtskilliga år sedan vid Karlevi i Vickleby s:n på ett djup af 18 cm. två särdeles vackra flintyxor, liggande på hvarandra med eggarna åt motsatta håll. Yxorna, som för öfrigt äro väl stora för att med fördel kunna användas, äro omsorgsfullt slipade öfver hela ytan, endast med undantag af att yttersta eggen på den ena är knackad med fina små hak; ingendera bär minsta spår af att någonsin hafva varit använd. Dylika fynd kallas "votivfynd" (votivus = lofvad åt en gud), eme-

dan de med all sannolikhet blifvit utlagda på något heligt ställe såsom offer åt gudarna eller de döda.

* * *

Stenåldern, som anses sluta vid början af det andra årtusendet före Kristus, efterföljdes af *bronsåldern*, det utvecklingsskede, under hvilket såväl prydnader som vapen och verktyg allmänt tillverkades af brons, som bekant en blandning af koppar och tenn. Äfven guld var då kändt, men icke järn, ej heller silfver.

Redan under stenålderns sista skede användes ren koppar, hvarför det stundom talas om en kopparålder, såsom öfvergångsstadium till bronsåldern, men snart fann man, att kopparn genom att uppblandas med tenn lämnade ett bättre råämne och fick ett vackrare, nästan guldglänsande utseende. Tenn tillsattes därpå i allt större mängd, tills man kom upp till 10 %, som sedan blef det vanliga. Fornsaker af ren koppar eller af koppar med ringa tillsats af tenn äro endast fåtaligt anträffade inom Kalmar län. Däremot äro härstädes tillvaratagna en jämförelsevis stor mängd dylika af brons, ehuru ej på långt när i samma myckenhet som fornsaker af sten. Härvid få vi emellertid komma ihåg, att man äfven under bronsåldern använde sten till vapen och redskap, som lätt kunde gå förlorade, för att därigenom spara den dyrbara bronsen, t. ex. till pilspetsar. Å andra sidan äro bronsålderns grafvar inom länet i motsats till förhållandet med de lösa fornsakerna vida talrikare än stenåldersgrafvarna. I synnerhet äro härvid att observera de stora stenrösen, som till betydligt antal träffas utefter kusten.

All koppar och brons, som under ifrågavarande tid användes i vårt land, är införd utifrån, hufvudsakligen från kulturländerna i sydöstra Europa, men äfven om ock i mindre mängd från Brittiska öarna. Våra egna koppargrufvor voro nämligen då ännu icke upptagna, och tenn finnes ej i hela Norden. Redan detta vittnar om att Sverige fortfarande stod i *förbindelse* med andra länder, en förbindelse, som nu gifvetvis måste vara vida lifligare än under stenåldern. Särskildt var samfärdseln med Södern utefter Mellaneuropas stora floder af betydelse. På den vägen inkom ej blott största delen af det årliga behofvet af brons såsom råämne utan äfven en mängd färdiga, oftast mycket dyrbara bronssaker, såsom praktfulla kärl, svärd, sköldar och andra föremål, hvilka genom form, sirater och arbetssätt tydligen bevisa sin härstamning från södra Tyskland,

Ungern eller Italien. Dock få vi härvid ej tänka på direkta handelsförbindelser mellan Sverige och dessa trakter, utan endast på en medelbar förbindelse genom flera eller färre mellanhänder. Den vanligaste vägen från Italien till Norden gick öfver Brennerpasset till Donaudalen och därifrån längs Moldau och Elbe till Nordsjökusten för att så fortsätta öfver Danmark till det öfriga Norden. Äfven Oder och Weichsel voro dock af betydelse, då det gällde samfärdseln med Östersjötrakten.

Många af de sålunda införda bronssakerna efterbildades sedan här i Norden mer eller mindre fritt så till form som ornamentsmotiv. Särskildt må här erinras om de under vår bronsålder mycket vanliga spiralornamenten, hvilkas ursprung torde vara att söka i Grekland. De förekomma ej sällan på föremål af brons från Kalmar län. ”Utan tvifvel har detta ornamentsmotiv från Balkanhalfön spridt sig till Donaulanden och från dem till det nuvarande Böhmen samt sedan följande Elbes floddal kommit till norra Tyskland och Skandinavien” .(Montelius). ”Mäanderliknande” ornament, äfven de förekommande å bronsålderssaker, funna inom länet, vittna om förbindelse med Italien, där de vid nu ifrågavarande tid voro ganska allmänna. — Spiralornament synas å yxan fig. 11 och mäanderornament å röret fig. 59, detta senare funnet vid Mörbylånga.

Inom Kalmar län äro flera bronsåldersfynd af utländsk härstamning tillvaratagna. Som exempel må nämnas en prydnadsnål med hufvud af tre runda skifvor, en yxa med s. k. skaftlappar, en doppsko till svärdsslida samt två svärd, alla föremålen af brons och hittade på Öland, dit de med all säkerhet blifvit införda från norra Tyskland. Nålen (fig. 12) är funnen vid Dystad i Runstens s:n, yxan i Köpings s:n utan närmare uppgift, doppskon (fig. 14) vid Slagerstad i Stenåsa s:n, och af svärden är det ena funnet vid Karlevi i Vickleby s:n och det andra vid Träby i Segerstads s:n.

Af *guld* äro endast några få föremål från denna tid anträffade inom länet, egentligen endast trenne armringar, alla tre hittade i Södra Möre, en vid Fredrikslund i Voxtorps s:n och de båda öfriga vid Harby i Ljungby s:n. I öfrigt har vid Solberga i Köpings s:n hittats en mindre spiralring af guld samt vid Igellösa i Voxtorps s:n (sannolikt å Fredrikslunds ägor) en liten bit af en tunn, prässad guldplåt. Andra trakter af vårt land äro i detta hänseende rikare. — Liksom bronsen är allt guld denna tid infördt från andra länder.

Frågar man, hvad Norden kunde hafva att gifva Södern i utbyte mot de stora mängder af brons, som infördes hit, blir svaret,

att Nordens *bärnsten* sannolikt redan under stenåldern letat sig väg till Södern och där blifvit en eftersökt och dyrbar handelsvara. Inom Kalmar län finnes dock ingen bärnsten, hvarför bytesmedlet här måste hafva varit af annat slag. Hvad det varit, veta vi ej. Möjligen pälsverk.

Som samfärdseln med andra länder åtminstone delvis måste ske sjöledes, är det en gifven sak, att bronsålderns svenskar hade *fartyg*, med hvilka de kunde göra ganska långväga färder. Om dessas utseende få vi också kännedom genom otaliga afbildningar å de s. k. hällristningarna, bronsålderns bekanta bildskrift, som äfven i andra hänseenden ger oss kunskap om den tidens förhållanden. Från Kalmar län äro dock inga hällristningar kända, ehuru sådana finnas både i Blekinge och i Östergötland. Enligt hällristningarna voro fartygen olika i för och akter, men saknade master. Konsten att segla var därför förmodligen ännu okänd. För samfärdseln till lands användes, att döma efter hällristningarna, såväl tvåhjuliga som fyrhjuliga *vagnar*, dragna än af hästar, än af oxar. Hästar användes för öfrigt äfven till ridt, hvilket i forna tider ej alltid var vanligt i Södern. Fynden från Kalmar län gifva dock inga upplysningar i detta hänseende.

Lefnadssättet torde i hufvudsak hafva varit detsamma som under senare delen af stenåldern, endast att boskapsskötsel och åkerbruk sannolikt spelade en vida viktigare roll än då. I detta hänseende lämna fynden från vår trakt åtminstone någon upplysning; en *skära* af brons (fig. 15) är nämligen funnen vid Lerkaka i Runstens s:n. Kläderna voro nog nu mera allmänt af ylle, åtminstone har det så varit förhållandet i andra delar af vårt land, så vidt gjorda fynd gifva vid handen.

Utom förut brukliga vapen tillkomma nu svärd samt såsom skyddsvapen sköldar och hjälmar. Af dessa senare äro dock inga funna inom länet, däremot äro andra vapen och verktyg i mängd tillvaratagna här, hvaribland må nämnas svärd, dolkar, spjutspetsar, yxor, sågar, knifvar och små tänger (pincetter) — saxar voro däremot ännu okända. — *Svärden*, som alltid äro tveeggade och spetsiga, äro jämförelsevis korta och mera afsedda för stick än hugg; de hafva stundom rikt ornerade fästen af brons, stundom likasom *dolkarna* en mer eller mindre bred skafttunga, i hvilket fall fästet varit af något annat ämne, t. ex. ben eller horn. De hafva aldrig parerstång. *Yxorna* äro af flera slag. Somliga hafva skafthål likasom en del stenyxor (fig. 11), andra äro urholkade och fästes vid

ett knäböjdt skaft, som instacks i urholkningen och fastbands vid den lilla ögla, som ofta finnes vid kanten af yxan (holkyxor), åter andra hafva med sin öfre del instuckits i ett likartadt knäböjdt, men klufvet skaft, som därvid fann stöd mot en mer eller mindre framträdande tvärås (skaftkantsyxor). De båda senare slagen af yxor kallas äfven hål- och skaftcelter. Af *knifvarna* äro somliga mycket tunna och torde hafva användts till rakning. *Pincetterna* brukades nog också för att aflägsna hår från ansiktet. Fig. 11, 13, 15, 17, 58, 60, 61, 62 visa några hithörande föremål, funna inom länet.

Bland bronsåldersfynd från Kalmar län få ej förglömmas en del rikt ornerade *hängkärl af brons*, hvilkas användning man ej har fullt klar; de hittas vanligen tillsammans med andra bronssaker ute på marken eller i mossar (mark- och mossfynd), vare sig de ditlagts i religiöst syfte (votivfynd) eller gömts under ofredstider för att framdeles åter upptagas (depotfynd). Dylika kärl äro funna flerstädes inom området, såsom vid St. Dalby i Kastlösa s:n (fig. 16), Torstorp i Söderåkra s:n, Ingelstorp i Dörby s:n, Bjurvik i Hjorteds s:n, Fårhult i Gladhammars s:n och Rangelsbo i Locknevi s:n. — Mark- och mossfynd äro i öfrigt ej ovanliga inom länet. Så t. ex. hittades för några år sedan — för att ej nämna mindre betydande fynd af detta slag — under nyodling vid Valiby i Hagby s:n tre svärd med vackra fästen, i en mosse vid Gräsgärde i Arby s:n en stor massiv yxa (fig. 11), och i en annan mosse vid Långlöt på Öland två lurar (fig. 20) och två konstrikt gjutna kedjor (bälten), allt af brons. — *Lurarna* från Långlötsfyndet torde hafva användts antingen i striden såsom ett slags krigstrumpeter eller vid templen för att kalla menigheten tillsammans; likartade äro funna äfven annorstädes både i och utom vårt land, och af Bohusläns hällristningar får man se, huru de buros, när man blåste i dem. De, som äro bevarade oskadade, hafva visat sig vara goda musikinstrument.

Af *lerkärl* från denna tid hafva inom länet åtminstone anträffats några graffynd, däribland ett kärl af särdeles egendomlig form, en s. k. husurna. Dylika kärl, som hafva formen af en rund eller rundadt aflång hydda, äro mycket sällsynta i vårt land. Däremot äro de vanliga i mellersta Italien och förekomma äfven i vissa delar af Tyskland, hvilket allt tyder på att bruket att tillverka sådana kärl uppstått i följd af förbindelser med Södern. Det nu ifrågavarande kärlet, som är funnet i ett röse vid Fälle i Mönsterås s:n, har på sidan en dörrliknande öppning; äfven den tillhörande dörren är till-

varatagen. Genom dylika fynd få vi en föreställning om boningshusens utseende under bronsåldern.

Om arbetsskicklighet och smak under bronsåldern gäller i allmänhet samma omdöme, som blifvit fälldt om stenålderns folk. Nordboarna ha i nämnda hänseende öfverträffat nästan alla andra bronsåldersfolk i Europa. Särskildt förstodo de att bättre än andra bronsåldersfolk pryda sina vapen och smycken med smakfulla ornament. Mot slutet af bronsåldern urartade dock smaken; formerna öfverdrefvos, och prydnaderna blefvo onödigt stora. Exempel härpå lämna bland annat halsringar som fig. 19; flera dylika äro funna på Öland, däribland den afbildade, som förskrifver sig från Borgholmstrakten.

Alla i Sverige tillverkade bronssaker från denna tid, och de utgöra det öfvervägande flertalet, äro gjutna, så ock de flesta ornamenten å dem. En del ornament äro dock anbragta genom s. k. ”punsning”, men nästan aldrig drifna. De införda bronssakerna äro däremot vanligen hamrade och deras ornament drifna. Vackra brons-

Bottnen af hängkärlet fig. 16.
St. Dalby, Kastlösa s:n, Öl. $^{1}/_{2}$.

ålderssaker, funna inom länet, äro yxorna fig. 11, 13 och hängkärlet fig. 16. "En hellenisk bronsgjutare från den klassiska tidens bästa dagar", säger professor Montelius, "hade icke behöft blygas för dylika arbeten". Märkligt är, att så vackra och regelbundna ornament som de å figuren sida 16 förekommande kunnat åstadkommas genom "punsning", d. v. s. medelst en smal mejsel, som långsamt föres framåt, under det arbetaren slår på dess nacke med ett lämpligt redskap. Hvilken öfning fordrades ej härför! Huruvida de ifrågavarande föremålen verkligen äro tillverkade inom Kalmar län, är naturligtvis omöjligt att nu afgöra; svenska torde de dock vara.

Af *gjutformar* från bronsåldern äro ytterst få tillvaratagna inom länet, däribland dock ett fullständigt exemplar från Ormestorp i Hvena s:n; ett annat defekt exemplar förskrifver sig från Mönsteråstrakten. Dessa fornsakers fåtalighet torde emellertid hufvudsakligen bero på gjutningssättet, som i de flesta fall nödvändiggjorde formens förstöring, då föremålet var färdiggjutet. Endast om formen var af sten, och det var den mera sällan och blott för gröfre saker, har den kunnat bevaras till våra dagar. Finare föremål götos nog stundom medelst vaxmodell, omkring hvilken man gjorde en form af fin lera. Utsättes en dylik form varsamt för hetta, hårdnar leran, under det vaxet smälter och rinner ut genom ett för detta ändamål anbragt hål. Häller man därpå smält brons i hålet, fyller metallen tomrummet efter vaxet, och så har man ett föremål af modellens form.

En brist, som ofta torde gjort sig kännbar, var emellertid, att man ännu icke kände konsten att *löda* metaller. Var en lagning af ett bronsföremål nödvändig, hade man därför ingen annan utväg än att sammannita bitarna eller gjuta brons omkring brottet. Exempel på den förra metoden lämnar halsringen fig. 19, hvars ena skifva är lagad medelst nitning. Den andra metoden har bland annat användts på en i Kalmar museum förvarad spiralvriden halsring, som under bronsåldern afbrutits, men lagats; den är funnen vid Samsvik i Gladhammars s:n.

Välståndet inom länet torde denna tid hafva stigit ej obetydligt. Förbättrade redskap och vapen gjorde det lättare att förvärfva sitt uppehälle och att försvara, hvad man hade. Man kunde därför mera än förut tillfredsställa skönhetssinnets kraf. Ej blott vapen och verktyg ornerades på ett smakfullt sätt, utan man älskade ock att pryda sig själf med glänsande smycken af brons eller stundom af guld, såsom spännen, nålar samt ringar för armar och hals m. m. dylikt. Särskildt synas *halsringar* af brons hafva varit om-

tyckta härstädes, åtminstone mot slutet af tidehvarfvet. Många sådana äro nämligen hittade inom länet, både på Öland och på fastlandet. Ibland äro flera stycken funna på samma ställe, t. ex. vid Fårhult i Gladhammars s:n, där väl ett tiotal påträffades engång i början af 1880-talet tillsammans med en del andra bronssaker, däribland det sid. 16 nämnda hängkärlet. Fig. 12, 18, 19 lämna exempel på smycken från bronsåldern, funna inom Kalmar län. Särskildt utmärkande för tiden äro de s. k. *glasögonformiga spännena*, af hvilka ganska många äro funna här. Det fig. 18 afbildade är funnet vid St. Dalby i Kastlösa s:n tillsammans med hängkärlet fig. 16 och en del andra bronsföremål, däribland sågen fig. 17.

Under bronsålderns första tid *begrofvos* de döda liksom under stenåldern obrända och nedlades, i stenkistor, vanligen afsedda för flera lik, eller i kistor, bildade af klufna och urholkade trädstammar. Bredvid de döda träffas ofta vapen och prydnader jämte lerkärl, hvilka sannolikt engång innehållit lifsmedel. Men efter några århundraden öfvergick man på grund af inflytande från Södern till ett annat begrafningssätt. De döda brändes nu, och benen, rentvättade från jord och kol, nedlades löst mellan några stenar eller i ett särskildt grafkärl af bränd lera, stundom jämte en del mindre betydande bronssaker. Öfver grafven uppkastades vanligen, vare sig den innehöll brändt eller obrändt lik, en kulle af jord eller kullersten (hög eller röse), ofta af stora dimensioner. Var det möjligt, placerades grafven på en höjd med utsikt till hafvet eller något annat större vatten. Grafvarna inom Kalmar län lämna exempel på både brända och obrända lik. I flera af dem ha anträffats vapen, såsom svärd, dolkar och yxor. — Ej alltid täckes grafven af en hög eller ett röse; ofta påträffar man grafkärl (urnor af lera) med brända ben utan att något på marken antyder, att man befinner sig på en grafplats.

Om *de religiösa föreställningarna* denna tid veta vi föga mer än om stenålderns. Hjulet, såsom nämndt, solgudens symbol, förekommer dock nu mera allmänt, särskildt på hällristningarna. För öfrigt spåras liksom under stenåldern grafoffer till förfäderna. Fynden från Kalmar län lämna dock inga upplysningar härom.

* * *

Vid midten af det sista århundradet före Kristi födelse fick bronsåldern i sin ordning vika för *järnåldern*, hvarmed vi förstå

den del af hednatiden, under hvilken järnet var allmännare kändt och användt i vårt land. Till en början synes järnet hafva varit mycket sällsynt och därför dyrbart; det användes fördenskull endast till prydnader. Men snart blef det allmänt och billigt, och så förfärdigades vapen och redskap städse af järn, under det att prydnaderna gjordes af brons, hvartill denna metall bättre lämpade sig. Järnålderns brons skiljer sig dock till sin sammansättning väsentligen från bronsålderns; den innehåller nämligen ej blott koppar och tenn utan äfven bly och zink.

Det första järnet infördes utifrån, men sedan torde det ej hafva dröjt länge, innan man lärde sig att genom smältning skaffa sig järn ur sjö- och myrmalm och så själf förfärdiga de föremål, man behöfde. Från skogstrakterna inom länet omtalas många platser, där man förr, såsom af fynd synes, sysslat med smältning af myrmalm, men huru långt tillbaka i tiden man får förlägga dessa, är omöjligt att afgöra; de kunna tillhöra vida yngre tidsskeden än järnåldern. Sådana platser med stora ”sinnerskutehögar„ (slagghögar) nämnas särskildt inom Madesjö, Åby, Kråksmåla och Fagerhults socknar.

Som man denna tid ännu icke förstod sig på att gjuta järnet, blef *smideskonsten* af den största betydelse, och snart nådde nordboarna däri en hög grad af skicklighet. Ypperliga vapensmeder omtalas också allt som oftast i de nordiska sagorna. En dylik vid namn Veland (de gamla germanska sagornas Völund), berättar sägnen, bodde i Fagerhults s:n och var vida berömd för sin skicklighet. Ännu för ett par tiotal år sedan visade man hans graf, en stor hög, i hvilken man år 1849 hittat öfver 400 smala järnskenor af obekant bruk; två af dem inlämnades till Kalmar gymnasium och finnas ännu bland dettas samlingar.

Bland tidens många nyheter utom järn må här endast nämnas, att *silfver* nu för första gången blef bekant i vårt land.

Inom järnåldern särskiljer man tvenne hufvudafdelningar, den äldre och den yngre, hvilka hvardera i sin ordning delas i tvenne underafdelningar. Vi få således inom detta tidsskede fyra större afdelningar: 1:o Den förromerska järnåldern från midten af första årtusendet före Kristi födelse till början af vår tideräkning. 2:o Den romerska järnåldern till omkring år 400 efter Kr. 3:o Folkvandringstiden till omkring år 800. 4:o Vikingatiden till omkr. år 1050.

Under *den förromerska järnåldern* fortgick visserligen den gamla samfärdseln mellan vårt land och mellersta Europa, som då

till stor del innehades af keltiska folk. *Förbindelsen* med sydligare trakter var dock ej så liflig som förut, äfven om ett eller annat bronskärl af klassisk härstamning ännu kunde leta sig väg hitupp. Bestämmande för stil och smak voro hufvudsakligen mellaneuropeiska former eller, såsom de kallas efter de viktigaste fyndorterna på kontinenten, Hallstatt- och La-Tène-former, hvilka i regeln karakteriseras af måttfullhet. Fig. 22, 25 visa prof på tidens smak. I afseende på arbetsskicklighet märkes ingen förändring.

Om förhållandena inom Kalmar län under denna del af järnåldern har man, hvad Öland beträffar, jämförelsevis god kännedom genom talrika, hufvudsakligen under de senaste åren gjorda fynd. Fig. 21 visar en kittel från denna tid, hvars öfre del är af järn, under det den nedre är af brons; den anträffades för några år sedan å ett större graffält vid Öfre Ålebäck i Gårdby s:n i en graf och innehöll rester af ett likbål. Dylika kittlar hafva för öfrigt flera gånger hittats i grafvar både i Danmark och i Tyskland, hvarför nämnda pjäs möjligen är införd från något af dessa land. Å samma graffält fann man äfven en annan kittel, förfärdigad helt och hållet af brons, hvilken sannolikt äfven den är införd utifrån; också den hade användts såsom grafkärl. Andra öländska fynd bestå däremot otvifvelaktigt af inhemska arbeten, hvaribland må nämnas svärd, spjutspetsar, sköldbucklor, halsringar, spännen och dylikt.

Svärden, som mera än bronsålderns äro afsedda att hugga med, äro både en- och tveeggade. Af *sköldarna*, som bestått af trä, återstå nu endast handtaget och den öfver detsamma såsom skydd sittande bucklan, hvilka båda gjordes af järn. Fig. 23 visar ett hopböjdt tveeggadt svärd och fig. 24 en sköldbuckla, f. på det nyssnämnda graffältet vid Öfre Ålebäck. Bland smyckena må särskildt framhållas de talrikt förekommande *halsringarna*, en prydnad, som ju redan under den senare bronsåldern var mycket omtyckt. Dessa ringar äro ofta försedda med en ledgång (fig. 25). I samband härmed må äfven nämnas ett slags smycken, som egentligen synas vara karakteristiska för Gottland, där de förekomma i stor mängd — vid ett tillfälle hafva ända till 2,000 stycken hittats i samma graf —, men som äfven någon gång träffas på Öland, nämligen *små halfklotformiga bucklor* af brons. De hafva brukats som prydnader på kläderna, i synnerhet på hufvudbonaden, och torde i sitt ursprungliga tillstånd genom sin mängd och sin guldglans hafva gifvit dräkten — åtminstone i dess ägares tycke — ett ståtligt utseende. I

Kalmar museum finnes ett dylikt fynd från Södra Kvinneby i Stenåsa s:n.

Som de öländska fynden äro rika på prydnadssaker, torde man kunna antaga, att den allmänna välmågan på ön ej var mindre än förut. Guld tyckes dock helt och hållet hafva saknats. Men äfven annorstädes i vårt land rådde denna tid stor fattigdom därpå. På olika ställen af ön har man funnit *människobilder af brons*, som visa, att konsten icke var alldeles okänd här, äfven om bilderna visa mera teknisk färdighet än konstnärlig skönhet.

Beträffande fastlandet synas förhållandena där hafva gestaltat sig något sämre än på Öland, åtminstone äro inga hithörande fynd kända därifrån. Man får dock icke därför föreställa sig, att kulturen gått under, eller att området, som är så pass rikt på minnen från både stenåldern och bronsåldern, nu blifvit folktomt. Fyndfattigdomen beror nog här liksom i många andra delar af vårt land till största delen på förändradt grafskick. De döda utrustades ej på samma sätt som förut, hvarför graffynden i regeln äro torftiga. För öfrigt torde man ännu känna för litet om grafvarna från denna tid inom länets fastlandsdel.

Upplysande för *grafskicket* på Öland är särskildt det stora graffältet vid Öfre Ålebäck, hvilket författaren för några år sedan undersökte. Denna undersökning gaf vid handen, att de döda fortfarande brändes, hvarpå benen i de flesta fall hopsamlades jämte resterna af vapen och prydnader, som följt den döde på bålet, samt nedlades i en kittel af metall eller i ett kärl af bränd lera eller stundom i en af stenar byggd grafkammare; bålmörjan i öfrigt lämnades utbredd i grafven, stundom utan att de brända benen fullständigt afskilts därifrån. Det hela öfvertäcktes med en mer eller mindre vidlyftig fyrsidig stenläggning, med eller utan större stenar i randen. Stundom innehöllo grafvarna på detta fält en hel mängd fornsaker. Så t. ex. hittades i den nyssnämnda kitteln fig. 21 två svärd, flera baljbeslag, två spjutspetsar, en sköldbuckla samt diverse småsaker, allt af järn. I och omkring den andra kitteln anträffades ett svärd, ett spjut, en sköldbuckla, ett sköldhandtag, en doppsko, ett spänne samt diverse beslag, allt af järn. I andra grafvar funnos endast bålmörja utan fornsaker. Äfven annorstädes i vårt land brukades denna tid likbränning, om än grafskicket i öfrigt afvek från det nu beskrifna.

* * *
*

Man har kallat ofvan skildrade tidsskede "förromerskt", emedan romarnes kultur ännu icke utöfvade något nämnvärdt inflytande på de nordiska förhållandena. Så mycket starkare blef emellertid denna kulturs inflytande under de första århundradena efter Kristi födelse, sedan romarne lagt det nuvarande Frankrike och delar af Tyskland under sitt välde. Detta skede kallas därför *den romerska järnåldern*. Att en liflig om ock mer eller mindre medelbar handelsförbindelse med romarriket denna tid ägt rum, bevisas nogsamt af romerska saker af hvarjehanda slag, mynt, brons- och glaskärl, vapen, prydnader m. m., som i stor mängd anträffats i vårt land, ej minst inom Kalmar län. En viktig följd af denna förbindelse var ock, att våra förfäder lärde sig skrifkonsten (runorna).

För första gången finna vi nu bland fynden präglade *mynt*. I främsta rummet märkas romerska silfvermynt, ungefär af en 25-örings storlek, s. k. denarer (fig. 28), hvilka till ett antal af omkring 6,400 äro kända från samtliga de nordiska länderna. De utan jämförelse flesta hafva visserligen hittats på Gottland (4,200), men äfven inom Kalmar län äro ganska många dylika mynt tillvaratagna, däribland ett fynd vid Hulterstads kyrkby af 79 st. Utom Norden träffar man denarer i stor mängd i Oders och Weichsels floddalar, hvaraf man kan sluta till att samfärdseln hufvudsakligen följt dessa floder. Med få undantag tillhöra denarerna de båda första århundradena e. Kr., isynnerhet Antoninernas tid. Sedermera försämrades det romerska silfvermyntet så betydligt, att man utom rikets gränser icke ville mottaga detsamma, utan hellre höll sig till det gamla goda myntet. Den egentliga denarinförseln till Norden anses emellertid hafva varit af ganska kort varaktighet. Först inemot år 200 skall den hafva börjat, och ett par decennier senare var den redan slut. — Äfven några romerska bronsmynt från denna tid äro hittade inom länet.

Inhemskt prägladt mynt fanns ännu icke i Norden. I handeln använde man därför vid behof guld eller silfver efter vikt. Sannolikt var dock den mesta handeln byteshandel. Upplysande härför är Tacitus' skildring af förhållandena på hans tid (slutet af första århundradet e. Kr.), äfven om hans framställning egentligen afser sydgermanerna. Sedan han omnämnt germanernas ringaktning för guld och silfver, tillägger han: "Dock ha de germaner, som bo oss närmast, på grund af handelsförbindelserna lärt sig skatta guld och silfver, och de igenkänna och söka ut vissa af våra myntsorter; de längre in boende bruka det enklare och äldre sättet: byteshandel

För öfrigt föredraga de silfver framför guld, icke af något slags inre böjelse, utan emedan silfvermyntens större antal gör dem lämpligare att begagnas vid handeln med vanliga billiga varor.” I de nordiska fynden från denna tid förekomma också endast undantagsvis romerska guldmynt.

Guld var dock icke längre så sällsynt som under den förromerska perioden. Större och mindre spirallagda *armringar* af denna metall, slutande vanligen i båda ändar med ormhufvud, anträffas ej sällan i vårt land, och flera sådana äro hittade inom Kalmar län, företrädesvis på Öland; de äro väl arbetade medelst hamring, pressning, punsning och äfven i viss mån ciselering och torde i allmänhet få betraktas såsom inhemskt arbete. Fig. 29 visar, hur en dylik armring ser ut; den är funnen vid Bredinge i Kastlösa s:n. Från Kalmar län äro kända följande fyndplatser: Kråkelund i Misterhults s:n, Stockebäck i Tryserums s:n (ringen väger 186,6 gram), Ragnabo i Söderåkra s:n (202,2 gr.), Klefva i Resmo s:n (191,5 gr.), Bredinge i Kastlösa s:n (217,5 gr.), Näsby i Ås s:n (191,7 gr.) och Ösby i Gräsgårds s:n (199,2 gr.). Andra större guldfynd från samma tid äro antecknade för Högby s:n (en armring), Persnäs s:n (en armring), Solberga i Köpings s:n (en halsring), Kolstad i samma s:n (en bred armring af fint guld, vägande 208,3 gr.), Köpings s:n utan närmare uppgift (en armring) och Näsby i Ås s:n (en halsring af 95,5 % guldhalt och 190 grams vikt). För öfrigt äro inom länet tillvaratagna en mängd mindre föremål af guld, såsom fingerringar och dylikt. Smycken af silfver från denna tid äro däremot tämligen sällsynta.

Bland föremål af romersk tillverkning, som hittats inom Kalmar län, må nämnas *glasbägare* och *bronskärl*. Fig. 27 visar en vacker glasbägare, funnen i en graf vid Södra Kvinneby i Stenåsa s:n; den stod vid ena sidan af sin forne ägare, hvars stolthet den sannolikt varit. De romerska bronskärlen från denna tid äro i regeln hvarken praktstycken eller större dyrbarheter, utan oftast helt vanliga husgerådssaker, men smakfulla till formen och därtill solida och praktiska. Stundom äro de dock utsirade med ansikten och andra ornament, som måste hafva väckt nordboarnes beundran. Så t. ex. har man vid Lenstad i Torslunda s:n funnit ett rikt siradt handtag af brons till ett dylikt kärl, hvilket nedåt slutar i ett vackert Bachushufvud, hvars ögon äro inlagda med silfver (fig. 26). Vid Lerkaka i Runstens s:n har man hittat ett bronsbeslag till ett större kärl, prydt med ett kvinnohufvud. På andra ställen i vårt

land har man några gånger funnit romerska arbeten med åsatt fabriksstämpel, men sådana äro ej kända från vårt län.

Men ej blott nyttiga saker utan äfven konstföremål af romersk tillverkning anträffas understundom, såsom *statyetter* och dylikt. Så har man vid Ösby i Gräsgårds s:n funnit en nära 30 cm. hög romersk bronsstatyett, föreställande Venus (fig. 32), vid Segerstads pastorsboställe vänstra benet till en likaledes romersk statyett och vid Lilla Frö i Resmo s:n en tjurbild af massiv brons, vägande 4,46 kg.; i dess buk finnes ett större fyrkantigt hål, hvarför man gissat, att den engång burits på en stång såsom fälttecken framför en romersk trupp.

De romerska arbetena torde till största delen hafva kommit till oss från de romerska provinserna vid mellersta och nedre Donau och därvid till en början hafva följt samma vägar som denarerna, d. v. Oders och Weichsels floddalar. En annan viktig samfärdsled förband visserligen Norden med de romerska områdena vid Rhen, men denna väg var gifvetvis för Kalmar län af mindre betydelse. Under 200-talet ägde emellertid stora folkrörelser rum söder om Östersjön, hvilka tyckas för en tid hafva gjort slut på samfärdseln längs Oder och Weichsel. I stället kommer nu en ny sydlig kulturströmning längs Elbe öfver de danska öarna och framtränger därifrån öfver Skåne och Blekinge till våra trakter. Denna kulturströmning, som sannolikt åtföljdes af en större eller mindre inflyttning (germansk), torde hafva medfört kunskapen om runorna och för öfrigt mycket annat nytt. I våra trakter voro dock dess verkningar helt naturligt svagare än i många andra delar af vårt land, som lågo bättre till för samfärdseln med Danmark.

Liksom under föregående skeden tillverkades äfven denna tid en mängd arbeten här i landet, såsom svärd och spjut, hvarjehanda verktyg, spännen och andra prydnader m. m., alla vittnande om högt uppdrifven arbetsskicklighet och fin smak.

En i historiska läro- och läseböcker ofta återgifven bild visar oss, hur en nordisk krigare såg ut för halftannat årtusende sedan. Denna bild är ingen fantasiskapelse utan fullt historiskt trogen; hvarje del af densamma är tecknad efter fynd i danska torfmossar. Höfdingen, ty såsom en sådan få vi väl anse den krigare, bilden återgifver, bär lång tröja med ärmar, som räcka ned till handlederna, samt byxor, hvilka kring lifvet sammanhållas af en rem och nedtill äro fastsydda vid korta strumpor. — Byxor synas förut hafva varit okända i Norden. — Den yttre fotbeklädnaden utgöres af ett

slags sandaler af läder. Öfver axlarna bär mannen en med ett spänne sammanhållen kappa, nedtill försedd med långa fransar. I öfrigt är han iklädd hjälm och ringbrynja, denna senare på bröstet prydd med två stora, runda smycken. I den högra handen håller han pil och båge, under det han med den vänstra stöder sig på en sköld. Vid bältet hänger svärdet och på ryggen kogret. Däremot saknas spjut, ett den tiden eljest mycket vanligt vapen.

Alla i de danska torfmossarna anträffade klädesplagg äro af ylle med oftast rutigt mönster.

Svärden förekomma liksom under den förromerska tiden dels eneggade, dels tveeggade. Slidorna voro af trä med beslag af metall samt hade ofta doppskor. *Spjutspetsarna* äro merendels försedda med skarpt ryggade åsar på bladet; somliga hafva hvassa hullingar. I danska torfmossar har man äfven funnit spjutskaft af trä, stundom ända till 3 m. långa; tyngdpunkten är ibland utmärkt genom inslagna stift eller omvecklade snören för att den kastande hastigt och lätt skulle kunna gifva spjutet dess rätta läge i handen. *Pilarna* hade spetsar af järn eller ben. *Sköldarna* voro som förut af trä med handtag och "buckla" af metall; vanligen var också kanten rundtom försedd med metallbeslag. På Öland äro många hithörande fynd anträffade, såsom svärd och spjutspetsar samt bucklor och kantbeslag till sköldar. Särskildt må omnämnas ett graffynd från Gräsgårds s:n, bestående af: ett eneggadt svärd, en sköldbuckla och fyra spjutspetsar, allt af järn, samt en doppsko med kantbeslag till svärdsslida (fig. 67), ett kantbeslag till en sköld, nio smärre beslag och två silfverbeslagna sporrar, allt af brons; föremålen äro funna i en stor hällkista tillsammans med en pärla af bärnsten, en genomborrad djurtand, ett lerkärl m. m. Af svärdsslidorna äro stundom mindre partier bevarade ända till våra dagar, men aldrig något af spjutskaften. Pilspetsar af ben hafva bland annat anträffats vid Södra Kvinneby i Stenåsa s:n.

Verktyg och redskap förekommer af mångahanda slag, af hvilka de flesta förut sannolikt varit okända i Norden. Bland nyheterna äro kanske *slända* och *sax* de viktigaste. Sländor (ett slags enkla spinnredskap) hafva sedan urminnes tider begagnats öfver hela jorden. De homeriska sångerna, hvilka anses hafva uppkommit under 10:de eller 9:de århundradet före Kristus, omtala dem, och spanjorerna, som mot slutet af 1400-talet kommo till Amerika, påträffade där sådana. I vårt land hafva sländor i mera aflägsna bygder bibehållit sig ända till i senare tider. Af forntida sländor äro endast

de små svänghjulen, "trissorna", i behåll, för så vidt de äro af sten, bränd lera eller dylikt. I all sin enkelhet vittna sländorna om betydande framsteg inom spånadsindustrien. Saxarna likna helt och hållet våra ännu brukliga ullsaxar. Bland *yxorna*, som för öfrigt äro mycket varierande till formen, märkas s. k. holkyxor (fig. 64), påminnande om bronsålderns redskap af samma namn; de äro dock af järn samt större. Fig. 65 visar en tunn, yxliknande *knif* af järn, försedd med tånge för ett träskaft. Formen synes karakteristisk för Öland; det afbildade exemplaret är funnet vid Brostorp i Glömminge s:n.

Bland prydnaderna ser man ej längre de stora prålande halsringarna af brons, som en tid voro så moderna. Förekomma nu större ringar, äro de af guld (sid. 23). I allmänhet synes man hafva undvikit genom sin storlek allt för mycket iögonenfallande smycken och i stället fäst största vikten vid smakfulla former, såsom nogsamt synes af de allmänt använda, jämförelsevis små spännena, de s. k. *fibulorna*, hvilka buros af både män och kvinnor för att därmed sammanhålla kläderna och såsom graffynden visa, ofta flera på en gång. Ett par dylika från Öland, som är mycket rikt på fibulor från denna tid, äro afbildade (fig. 30, 68). Prydliga alster af de nordiska guldsmedernas konst äro ett slags "päronformiga" *hängprydnader* af guld (fig. 31), af hvilka flera hittats på Öland; det afbildade exemplaret är funnet vid Lerkaka i Runstens s:n. Å dessa smycken möter oss för första gången filigransirater, ett orneringssätt, som inkom hit från den romerska världen och här utvecklades till en hög grad af fulländning. *Pärlor* af glas uppträda äfven för första gången i fynden.

Bälten och andra remmar pryddes med beslag af brons, bland hvilka särskildt må nämnas de s. k. *ändbeslagen*. Dylika beslag, hvilkas öfre del alltid är klufven och försedd med en nit, så att de kunna fästas vid ändan af en rem, brukades för att genom sin tyngd hålla denna nedhängande. En på Öland vanlig form är afbildad fig. 66; den är funnen i en graf vid Gräsgårds kyrkby. Bland fynden från denna tid träffar man liksom från bronsåldern små *pincetter*, ofta medelst en liten ring förenade med en *örslef*, hvilket ju tyder på, att de användts för något toilettbruk. Ett sådant fynd har bland annat anträffats i Mossberga borg i Högsrums s:n; det tillhör nu statens historiska museum.

I grafvar från denna tid träffar man ej sällan och vanligen parvis *dryckeshorn*, af hvilka dock i regeln endast beslagen äro i be-

håll. Från Kalmar län äro dock inga sådana fynd kända. Ej heller har man här anträffat de under namnet *"skopa och sil"* eljest ej så ovanliga redskapen. Dessa senare användes af romarne vid vindrickning; med skopan östes vinet ur "krateren", det större kärl, hvari det blandats med vatten, och genom silen afskildes grumset. Likaledes okända från Kalmar län äro *spelbrickor* och *tärningar*, som eljest anträffats flerstädes i vårt land. Spelbrickorna, af glas, bärnsten eller dylikt, äro runda med undre ytan plan och den öfre svagt kullrig. Tärningarna äro oftast längre och smalare än nutidens; de träffas liksom spelbrickorna ej sällan i grafvar.

Af *boningshus* från denna tid finnas lämningar flerstädes på Öland. Som författaren dock icke haft tillfälle att besöka mer än en enda plats, där sådana finnas, lämnas här Ahlqvists beskrifning på dem i hans bekanta "Ölands historia". "Öland äger", säger han, "ett eget slags fornminnen, kända på landet under namn af "Jättegrafvar", hvilka aldrig blifvit gagnade såsom griftevårdar. De äro icke annat än tomtningar efter hus. — De utgöra längre eller kortare rektanglar med afrundade hörn, hvilka rektanglar stundom äro odelade, stundom däremot delade i 2:ne, 3:ne o. s. v. genom mellanmurar. Ingångarna, som någon gång äro utmärkta af på sidorna ställda klump- eller pelarformiga graniter liksom till dörr- eller sparrposter, äro stundom i Ö., stundom i S., mera sällan i V. eller N. Själfva väggarna bestå af tvenne parallella linjer af graniter (merendels öfver mansbörda), hvilkas mellanrum äro fyllda med klapper utan tecken till murbruk och bilda på sådant sätt en stenfot eller två alnar bred mur. Denna höjer sig sällan öfver en aln. Sådana tomtningar äro inom Ölands församlingar, i synnerhet på norra och östra delen af ön, ganska talrika." På Gottland, där likartade hustomtningar förekomma, hafva de i mängd undersökts och därvid befunnits tillhöra nu ifrågavarande tidsskede.

De öländska tomtningar af detta slag, författaren sett, äro belägna vid St. Dalby i Kastlösa s:n. En af dem, som för några år sedan undersöktes, visade sig bestå af en omsorgsfullt lagd mur af flisor, inneslutande ett rum af långsträckt oval form och 14×6 meters dimensioner; muren var omkring 1 m. bred och 0,6 meter hög, men hade varit något högre, såsom syntes af den mängd söndervittrad sten, som låg vid båda sidor om densamma. Taket hade varit täckt med torf och, såsom man ännu kan få se flerstädes på ön, belagdt med flisor. Sannolikt har det sluttat brant åt alla sidor och hvilat omedelbart på den låga stenmuren. Golfvet utgjordes af

väl lagda stenflisor, åtminstone i ena hälften af rummet, och eldstaden låg midti utan spår af härd eller skorsten. Som intet afbrott fanns å muren för ingång, måste dörren hafva suttit på taket. De gjorda fynden, ett par enkla järnknifvar och några små brynen, gåfvo inga upplysningar om befolkningens förhållanden. — Byggnaden synes hafva blifvit öfvergifven och så i sinom tid fallit samman; eld har ej förstört den. Därigenom låter också fattigdomen på fynd förklara sig.

Vid St. Dalby ligga helt nära hvarandra flere tomtningar, som alla visa samma yttre utseende och sannolikt tillhopa bildat en gårdkomplex. Rundtomkring hafva fordom utbredt sig vidsträckta kärrmarker — trakten är ännu tidtals mycket vattensjuk —, men olägenheterna häraf torde hafva uppvägts af det tryggare läget; man var under sådana förhållanden bättre skyddad mot öfverfall. För att emellertid kunna komma torrskodd öfver kärrmarkerna, då man för ett eller annat ändamål behöfde lämna gården, anlade man en primitiv väg af stora stenar, hvaraf ännu en ganska lång rad finnes kvar, utgående från en af tomtningarna. Liknande företeelser äro för öfrigt iakttagna äfven annorstädes.

Af husgerådssaker finnas helt naturligt icke mycket kvar till våra dagar, endast en del kärl af hvarjehanda slag. Beträffande kärlen af brons och glas har ofvan (sid. 23) anförts, hvad man känner därom från Kalmar län. *Kärlen af bränd lera,* af hvilka ganska många äro kända från Öland, öfverträffa vida både till form och arbete bronsåldern — äfven det som mycket annat från denna tid ett uttryck för romerska inflytelser; de äro dock, liksom för öfrigt under hela den förhistoriska tiden, aldrig glaserade. Äfven *träkärl,* askar och dylikt, hafva varit i bruk, men af dem återstår nu intet annat än den hartsmassa, hvarmed de varit tätade för att kunna innehålla flytande ämnen; dylika hartstätningar träffas ej sällan i grafvar, stundom 3—4 i samma graf.

Vid uppgörande af eld brukades ett slags ovala stenredskap (fig. 63), oftast af kvartsit, mot hvilka man slog eld med ett stycke flinta. Vanligen äro de omgifna af en längs hela kanten gående ränna samt å sidorna försedda med en eller flera sneda repor. De hafva sannolikt burits i bältet med tillhjälp af ett i nyssnämnda kantränna infälldt beslag eller band. Dylika "*eldslagningsstenar*", en af järnålderns många nyheter, hittas i mängd inom länet, såväl på Öland som på fastlandet.

Att större *fartyg* måste finnas under en tid med dylik sam-

färdsel som denna, är naturligt. Af Tacitus' skildring af "svionernas skepp", jämförd med ett par danska hithörande fynd, kan man göra sig en föreställning om dem. De voro spetsiga i båda stammarna, "så att man kunde landa med hvilken som helst", och förde inga segel; årorna, som voro ganska talrika, kunde skiftas om, så att man utan att vända fartyget kunde ro åt hvilketdera hållet man behöfde.

Samfärdseln till lands ägde vanligen rum på hästryggen; mera sällan torde vagnar på grund af vägarnas oländighet hafva användts. *Betsel* och *sporrar* äro därför ej ovanliga bland fynden från denna tid; däremot synas *stigbyglar* och *hästskor* ännu hafva varit okända. — Bland hithörande fynd från Kalmar län må nämnas ett par silfverbelagda sporrar af brons, funna vid Gräsgård på Öland (sid. 25); de äro af en form, som väsentligen afviker från senare tiders; i stället för "stjärnor" hafva de haft nu förrostade spetsar af järn.

De på Öland gjorda guldfynden jämte de många mer eller mindre dyrbara prydnadssaker af annan art, som där anträffats, visa, att kulturen och välmågan på ön under den romerska järnåldern fått ett betydande uppsving. Länets fastlandsdel är däremot liksom under den förromerska tiden fattig på fynd. Ett och annat föremål från ifrågavarande skede har dock anträffats äfven här, såsom de ofvan, sida 23, omtalade guldringarna från Misterhults, Tryserums och Söderåkra socknar, några denarer, däraf två funna vid Kalmar, och "eldslagningsstenar", dessa senare såsom nämndt funna i stor mängd inom området. Det hela är emellertid för litet att gifva någon närmare kännedom om förhållandena inom denna del af länet under nu ifrågavarande tidsskede.

Den romerska järnålderns *grafvar* innehålla än brända, än obrända lik. I förra fallet äro de brända benen stundom hopsamlade i ett kärl, vanligen af lera; stundom saknas dock dylikt omhölje, och bålmörjan ligger mer eller mindre utbredd i grafven. Förhållandet är således ungefär detsamma som under föregående tidsskede. De vapen, prydnader och dylikt, som anträffas jämte benen, äro ofta skadade af eld, hvaraf man kan sluta, att de följt den döde på bålet. Dylika grafvar (utan urnor) äro af författaren anträffade vid Bläsinge i Norra Möckleby s:n, vid Långlöts kyrka och på flera andra ställen på Öland. Ofta finner man i dylika grafvar vapen och andra fornsaker med afsikt hopböjda, sönderbrutna eller på annat sätt förstörda. Exempel härpå visar bland annat ett Kalmar museum tillhörigt fynd från lägenheten Gärdet i Torslunda socken;

af föremålen, som tillhört en krigares utrustning, är svärdet brutet i flera stycken, sköldbucklan är krossad, och på en liten knif har man huggit djupa hak i eggen. Andra dylika fynd äro kända från Karums alfvar med flera ställen. — Hvad betydde detta afsiktliga förstörande af den dödes vapen? Låg månne någon religiös föreställning till grund därför?

Begrofvos de döda obrända, lades liken vanligen, åtminstone på Öland, i mer eller mindre omsorgsfullt byggda hällkistor; stundom nöjde man sig dock med en manslång grop utan spår af hällkista. Ofta begrofs den döde med kläder och smycken, männen därjämte med sina vapen, i hvilket fall skölden fick sin plats öfver bröstet. Ej sällan saknas dock vapen i grafvar, som uppenbart äro mansgrafvar. Ofta träffas i grafvarna kärl af bränd lera eller trä, stundom flera i samma graf; de stå då än vid hufvudet, än vid både hufvud och fötter samt äfven midt i grafven. Af träkärlen äro dock, såsom redan förut är nämndt, endast hartstätningarna kvar. I ett och annat af dessa kärl har man anträffat djurben, antydande, att kärlet innehållit födoämnen för den döde; andra kärl, som nu äro tomma, torde innehållit dyckesvaror. Bland grafvar af detta slag må nämnas en präktig hällkista vid Torp i Gårdby socken, där den döde fått med sig: ett svärd, två spjut samt en sköld med kantbeslag och vacker buckla. Vid hufvudet stod ett kärl af bränd lera. Liknande krigargrafvar äro ej sällsynta på Öland; flera hafva till exempel anträffats inom Segerstads och Gräsgårds socknar. Af andra fyndplatser må nämnas Runsberga i Gärdslösa s:n, Folkeslunda i Långlöts s:n, Södra Kvinneby i Stenåsa s:n och Bengtstorp i Mörbylånga s:n, alla med rikt utrustade hällkistor. Skelettgrafvar utan vapen äro kända från det sid. 21 omtalade stora graffältet vid Öfre Ålebäck. De grafvar å detta fält (brandgrafvar), hvilka tillhöra den förromerska järnåldern, äro rika på vapen. Skelettgrafvarna åter, hvilka tillhöra den romerska järnåldern, sakna allt dylikt tillbehör, men hafva i stället vanligen flera ler- eller träkärl med en enstaka liten järnknif.

Vare sig grafvarna innehålla brända eller obrända lik, äro de vanligen täckta af en rund eller aflång hög eller af ett stenröse; stundom såsom vid Ålebäck förekommer en fyrsidig stenläggning; ofta äro de prydda med resta stenar (bautastenar), ej sällan af ovanlig höjd. —

Öland äger, såsom redan är antydt, många grafvar från nu ifrågavarande tidsskede, men ifrån länets fastlandsdel äro inga så-

dana med visshet kända. Väl finnas här flerstädes så i norra som södra delen af länet stora graffält, som af det yttre att döma med all sannolikhet tillhöra denna tid, men endast ett fåtal grafvar äro undersökta, och dessa hafva visat sig icke innehålla annat än kol och brända ben och sålunda ej lämnat någon ledning vid bestämmandet af tiden för deras tillkomst.

Om *de religiösa förhållandena* må tills vidare endast nämnas, att en ny religion (Odenskulten) anses hafva inkommit till Norden med den kulturströmning, som under 200-talet vann insteg härstädes.

Till sist må omnämnas ett egendomligt fynd från denna tid. År 1904 hittades i en hällkista vid Vagnborga i Köpings socken ett mansskelett, en spjutspets, en sköldbuckla och en knif af järn samt en bit af hartstätningen till ett träkärl — således skelettet af en krigare, som begrafts med sina vapen och dessutom i ett träkärl fått med sig något slags dryck eller födoämne. Det egendomliga med detta fynd var emellertid, att skallen hade ett s. k. *trepanationshål*, ett genom kirurgisk operation åstadkommet rundt hål. Likartade fynd äro kända från andra trakter af vårt land, särskildt från Östergötland, där man år 1900 vid Alvastra fann tre stycken trepanerade skallar från nu ifrågavarande tid — de första i sitt slag i vårt land iakttagna. Från Danmark och andra både europeiska och utomeuropeiska länder äro många sådana fynd kända, tillhörande icke blott den äldre järnåldern utan äfven bronsåldern och i synnerhet den yngre stenåldern.

Hos åtskilliga folk har trepanering bibehållit sig såsom ett vanligt bruk intill senaste tid. Om montenegrinerna t. ex. berättas det, att de låta trepanera sig för de mest obetydliga åkommor; operationen kan stundom utföras sju till åtta gånger på samma person.

Af de i Norden funna trepanerade skallarna framgår, att operationen någon gång företagits för att bota en skada å hufvudskålen, ett hugg eller dylikt. Så är särskildt förhållandet med en af de i Danmark funna skallarna, men operationen har ej hjälpt patienten; hålets kanter visa, att denne måste hafva dött under operationen eller kort därefter. Fyndet, säger en författare, är således en illustration till den gamla satsen: ”operationen lyckades, men patienten dog”. De i Östergötland funna skallarna synas däremot ej hafva trepanerats af någon dylik anledning; patienterna hafva därjämte öfverlefvat operationen så länge, att benytan i hålkanterna hunnit fullkomligt läkas. Hur det i detta hänseende förhåller sig med

skallen från Vagnborga, framgår ej ur den korta notis om fyndet, som kommit till författarens kännedom.

* * *

De väldiga folkrörelser, som i historien bära namnet ”den germanska folkvandringen”, göra emellertid slut på romarriket, och dettas provinser falla i germanernas händer. Härmed inträder äfven för Norden ett nytt skede i dess utveckling, *folkvandringstiden*, hvars början förlägges till omkr. år 400 e. Kr. Under denna tid stodo, som man väl kan tänka sig, Norden germaner i liflig förbindelse med sina stamfränder i Södern. Ja, större eller mindre skaror af befolkningen i södra Skandinavien anses till och med hafva deltagit i de andra germanernas anlopp mot romarriket.

De vältaligaste minnena från denna tid äro de oerhörda *guldskatter*, som påträffats här i Norden, i första hand bysantinska och romerska guldmynt från det 5:e århundradet, s. k. *solidi* (fig. 33). Från hela Norden känner man för närvarande omkr. 590 dylika mynt, af hvilka Öland ensamt lämnat öfver en tredjedel. Närmast Öland kommer Gottland och Bornholm såsom fyndorter. Omfattningen af den samfärdsel, som förde de bysantinska och romerska mynten till Norden, framträder ännu tydligare, om vi besinna, att ojämförligt största delen af dem här blifvit omarbetade till smycken, hvilka påträffas något hvarstädes i Skandinaviens mera kultiverade bygder.

Ett sådant smycke, för öfrigt ett af de praktfullaste *guldsmycken*, som hittills blifvit funna i Norden, förskrifver sig från Öland (Färjestaden i Torslunda s:n). Det utgöres af en stor halsring, bildad af fem öfver hvarandra liggande rör med de finaste filigransirater och andra pålagda prydnader (fig. 36) — ett talande bevis på de nordiska guldsmedernas rent af förvånande skicklighet denna tid; dess vikt är 707 gram. Två andra smycken af alldeles samma slag äro kända från Västergötland, men intet från någon annan trakt, hvarken inom eller utom Sverige.

Utom ofvannämnda praktfulla halssmycke äro följande större guldfynd från denna tid anträffade inom Kalmar län: nio solidi, funna i Lofta s:n, en spiralring (71 gr.), funnen i Böda s:n; en stor och tretton smärre ringar (173 gr.), f. i Källa s:n; en halsring med en liten spiralring (200 gr.), f. vid Törneby i Köpings s:n; elfva solidi och två små ringar, f. nära Bredsättra kyrka; en spiralarm-

ring med fem därpå hängande små ringar (206 gr.), f. vid Hässleby i Algutsrums s:n; en ring (162 gr.), f. i samma s:n utan närmare uppgift; trettiosex solidi, f. vid Björnhofda i Torslunda s:n. För öfrigt äro en mängd hithörande småfynd tillvaratagna flerstädes inom länet, såväl på Öland som på fastlandet; dels solidi, dels smärre ringar.

I fynden ofta förekommande smärre prydnadsföremål äro de s. k. *guldbrakteaterna*, tunna medaljliknande smycken af olika storlek med mer eller mindre fantastiska ornament. Från Kalmar län känner man ett tiotal, däraf de flesta äro funna på Öland. En af dessa, afbildad fig. 34, är synnerligen praktfull och visar i präglingen ett människohufvud öfver ett behornadt djur med skägg — ett äfven å andra brakteater vanligt motiv, som man anser föreställa Tor och en af hans bockar. Bakom hufvudet märkes ett s. k. hakkors, antydande att brakteaten haft någon religiös betydelse — varit ett slags amulett. En annan öländsk brakteat är så fullkomligt lik en i Skåne hittad, att båda måste vara präglade med samma stamp.

Som betalningsmedel vid handel förekom, när denna ej på gammalt vis bedrefs genom byte, gifvetvis mest guld, vanligen i form af större eller mindre *spiralringar* (fig. 35), af hvilka man vid behof klippte af ett lämpligt stycke. På Öland äro flera dylika hittade.

Stundom, dock ej inom Kalmar län, hafva anträffats samlade guldfynd, som representera en hel förmögenhet. Så t. ex. fann man engång i slutet af 1700-talet i Södermanland en guldskatt af 12,5 kilograms vikt, hvars metallvärde i våra dagar skulle uppgå till omkr. 30,000 kronor. Dess värde under folkvandringstiden, då skatten nedlades i jorden, känner man naturligtvis ej, men så mycket vet man, att guldets värde på 1300-talet var minst 10 gånger större än nu.

Källan till denna guldström är i främsta rummet den skatt i guld, som enligt historiens vittnesbörd flera kejsare i Konstantinopel under 400-talet måste betala till goterna vid Donau. Sedan det bysantinska guldet kommit i dessas händer spreds det snart till deras stamfränder vid Östersjön, företrädesvis följande Weichsels lopp. Slutligen hamnade en stor del däraf i Norden. Omkring år 500 upphör guldimporten till Öland, sannolikt beroende på politiska omstörtningar på denna ö. Till Gottland och Bornholm fortsätter den dock ännu några decennier, tills förutsättningarna för densamma för-

svinna med de östgermanska rikenas undergång vid midten af 500-talet och den därmed fullständigt afstannar.

Under den tid guldimporten längs Weichsel pågår, förlora de danska öarna, som under senare delen af föregående tidsskede — 200- och 300-talen — hufvudsakligen längs Elbelinien förmedlat samfärdseln mellan Norden och Södern, en stor del af sin betydelse, och de östliga delarna af Skandinavien få större vikt, framför allt de stora Östersjööarna Öland och Gottland.

Äfven *silfver* förekommer nu mera än förr, ehuru det ännu är jämförelsevis sällsynt. Fig. 37 visar ett förgylldt spänne af denna metall, funnet vid Ösby i Gräsgårds s:n. Andra *spännen*, ofta af nya former, äro af brons, äfven de stundom förgyllda. Fig. 69, 70, 71, 72, 73 lämna prof på tidens smak; originalen äro alla funna på Öland, där de för öfrigt ej äro sällsynta. Spännen lika fig. 69 (fågelformiga) äro vanligen belagda med hvit metall. Ofta äro denna tids spännen prydda med inlagda granater, en konst, som nordboarne lärt sig genom sina förbindelser med Södern; flera på sådant sätt utsmyckade spännen äro funna på Öland. De flesta af de nu nämnda spännena tillhöra tiden efter år 500.

Vid sidan af de ur klassiska motiv utvecklade konststilarna uppstod under folkvandringstiden inom södra Skandinavien eller möjligen i nordligaste Tyskland en helt ny stilriktning, i sina ornament företrädesvis användande djurgestalter, som dock vanligen framställdes på ett från naturen i hög grad afvikande sätt. Kropparna äro bandformigt utdragna och fantastiskt hopslingade, och hufvudena erinra med sina krokiga näbbar om roffåglar. Fig. 74 visar exempel från Kalmar län på dylik ornamentik; föremålet, ett beslag af förgylld brons, är funnet vid Hulterstads kyrkby. Mot slutet af perioden urartade smaken: formerna blefvo råa och plumpa, och smyckena fingo ofta en öfverdrifven barbarisk storlek. Äfven härom bära fynden från Kalmar län vittne.

Bland egendomliga fynd från denna tid må särskildt nämnas fyra gjutna *bronsplåtar* med människo- och djurfigurer i relief, funna i ett stenröse vid Björnhofda i Torslunda s:n (fig. 38). Plåtarna, som förskrifva sig från 500- eller 600-talet, anses vara ett slags formar för prässandet af bildliga framställningar i bronsbleck, i sin ordning använda till hjälmprydnader. (Dylika hjälmprydnader äro hittade i Uppland). Figurernas betydelse är obekant. En af plåtarna afbildar antagligen en man i ludna byxor, hvarför man gissat, att bilden skulle gifva en framställning ur Lodbrokssagan.

Andra gissa på guden Ty, som med bojan Gleipnir fängslar Fenrisulfven; åter andra hålla före, att bilderna framställa motiv ur tidens hjältesagor, visa hjältens kamp med odjur (vargar). I alla händelser lämna bilderna en del upplysningar om den manliga klädedräkten denna tid, hvilka dock måste kompletteras från annat håll. Byxorna brukas liksom under den romerska järnåldern (sid. 24) åtsittande, hvaremot rockarna äro vida, nående ungefär till knäet, än slutna framtill, än som våra öppna, ofta pälsbrämade. Svärden likna vikingatidens. Särskild uppmärksamhet förtjäna de fantastiska hjälmformerna. — Om kvinnodräkten lämna fynden från Kalmar län inga upplysningar.

Hvad ofvan sagts om Kalmar län under folkvandringstiden gäller liksom under närmast föregående utvecklingsskeden nästan uteslutande Öland. Länets fastlandsdel är fortfarande fattig på fynd. En del solidi, några mindre ringar och en eller två brakteater, allt af guld, samt några spännen af brons äro dock funna därstädes, men intet annat, som med visshet kan föras till denna tid.

Om *grafskicket* inom länet denna tid är ej mycket kändt. Endast så mycket vet man, att stora graffält, som förut användts i århundraden, och där man således väntat att finna grafvar äfven från folkvandringstiden, helt och hållet sakna sådana, t. ex. det ofta nämnda graffältet vid Öfre Ålebäck (sid. 20). Därför får man dock ej tro, att länet är utan grafvar från denna tid; de äro blott så fattiga på grafgods, att man ej kan bestämma dem. Sannolikt användes liksom under närmast föregående tidsskeden både likbränning och jordande utan bränning, och öfver grafven uppkastades en hög. Så är åtminstone förhållandet i andra delar af vårt land, exempelvis vid Gamla Uppsala, där de stora s. k. kungshögarna tillhöra denna tid; vid undersökning hafva dessa visat sig innesluta brända lik. På andra uppländska graffält, t. ex. vid Vendel och Tuna, har man begraft de döda obrända och nedlagt liken med ofantligt rik utrustning i båtar; dessa grafvar voro dock icke täckta af högar, utan lågo under flat mark. Äfven brända båtgrafvar hafva anträffats. På Öland har författaren några gånger i låga högar funnit grafvar af sistnämnda slag, men, då de endast innehållit brända ben och nitnaglar efter båtarna, är det omöjligt att afgöra, om de höra till folkvandringstiden eller icke.

I politiskt hänseende var folkvandringstiden äfven för Norden en de våldsamma omhvälfningarnas tid. Götarna, som innehade södra delen af vårt land, synas genom utvandring för att deltaga i

den stora germanska stormlöpningen mot romarriket hafva i väsentlig mån försvagats, allt under det de i stället genom guldimporten kommit i besittning af stora rikedomar. Härigenom lockas deras grannar i norr, de ännu jämförelsevis fattiga svearna, till anfall och göra sig slutligen efter långvariga strider till herrar öfver götarna. Om dessa strider få vi en del upplysningar i det angelsachsiska kvädet om Beovulf, själf till slut konung öfver götarna, andra lämnas af den isländska Ynglingasagan m. fl. dylika. Af allt att döma skall Öland hafva dukat under omkring år 500 och kort därefter de öfriga delarna af götarnas land. Från den tiden är hela Sverige sammanslutet under en konung — den i Uppsala regerande sveakonungen. Att detta skulle utöfva stort inflytande på förhållandena inom Kalmar län är gifvet, då Öland denna tid intog en så framskjuten plats bland götarnas områden. Guldimporten upphör och därmed också utvecklingen af de gamla fornsakstyperna, men i stället komma fornsaker af typer, som utvecklat sig i norra Sverige. Detaljerna känner man dock ännu icke närmare. Möjligen komma de undersökningar af Ölands arkeologiska förhållanden, som under de senaste åren företagits, att sprida ljus i saken.

Från denna tid förskrifver sig kanske de många s. k. *fornborgar*, som finnas inom länet. Öland ensamt har 14 stycken. Å fastlandet torde dock finnas ett långt större antal, ehuru ingen fullständig förteckning blifvit uppgjord öfver dem; ensamt i Södra Tjust har författaren räknat ett tiotal. Vanligen äro dessa borgar belägna på någon svårtillgänglig bergshöjd, som stupar brant på en eller annan sida, hälst mot en sjö. Öfver allt, där klippan har en sänkning eller eljest står i lättare förbindelse med den omgifvande trakten, har man för att afstänga tillträdet uppfört väldiga stenmurar — ofta två, stundom till och med tre innanför hvarandra. Dessa murar bestå merendels af kullerstenar, de flesta af en mansbördas storlek, här och hvar blandade med större block. Förekommer murbruk, är det af yngre datum och antyder, att borgen gjort tjänst äfven under senare tider. Vanligen är muren nu mycket nedrasad och har utseendet af en lägre stenås, men äfven om den från början ej varit annorlunda, torde den likafullt lämnat ett godt skydd mot stormning: lätt kunde foten slinta på de kullriga stenarna eller fastna emellan dem. Som muren stundom är ganska låg, har dess försvarskraft vid behof ökats genom fällda träd eller bråtar, som upplagts ofvanpå densamma. I allmänhet har man nedlagt ett oerhördt arbete på dessa borgar, och många af dem se ut, som vore

de uppförda af jättehänder, men så voro de nog också åtminstone med hänsyn till de belägringsmedel, en mera tillfälligt kringströfvande fiendeskara kunde disponera öfver, hart när ointagliga.

Man hör ofta uppgifvas, att vikingar bott i dessa borgar och haft dem till utgångspunkter för sina plundringståg, men redan själfva läget torde i de flesta fall ådagalägga haltlösheten af ett dylikt påstående. Flertalet fornborgar ligga nämligen ej vid hafvet eller de allmänna stråkvägarna, utan ofta långt in i landet i oländiga trakter, innanför eller bakom den af gammalt odlade bygden. Icke heller synas de hafva varit synnerligen lämpliga till stadigvarande bostäder. De torde hafva varit tillflyktsorter i farans stund och intet annat. Då fienden var i annalkande och man icke trodde sig stark nog att bjuda honom spetsen, drog man med sin dyrbaraste egendom till borgen i skogen. Där var man i regel skyddad. Om tiden för dessa borgars tillkomst vet man dock intet med visshet; kanske höra de till vikingatiden.

De öländska borgarna skilja sig i allmänhet så till läge som byggnadssätt från fastlandets. De flesta ligga på jämna slättlandet och äro hufvudsakligen uppförda af kalkstensflisor, som bilda ganska höga och breda ringmurar. Inom dem finnas stundom grundvalar och låga väggar till hus, vanligen af rektangulär form. Särskildt är detta fallet med den stora Ismanstorps borg i Långlöts s:n. Denna borg, som i det närmaste är cirkelrund, uppgifves hafva en diameter af öfver 400 fot, ringmuren är 10—20 fot bred och 12—14 fot hög med 4 öppningar efter portar. Tomtningarna bildas af murar, som äro 3 fot breda och lika höga; till dimensionerna växla de från 16—60 fot i längd och från 10 till 30 fot i bredd (Sylvanders mätningar). Öns största fornborg är emellertid Grå borg i Allgutsrums s:n; den har elliptisk form och dess genomskärning är på ena hållet 692 fot och på det andra 580 fot; murens höjd uppgifves vara 20 fot och dess tjocklek vid basen likaledes 20 fot. Äfven här hafva funnits grundvalar till hus, men de äro nu borttagna och marken är uppodlad. — Hafva möjligen de öländska borgarna varit stadigvarande bostäder för mäktiga stormän och dessas följen? Ja, det vet man ej, och lika litet vet man om tiden för deras tillkomst, då fynd inom dem i allmänhet äro sällsynta och, när sådana någon gång förekomma, tillhöra vidt skilda tider. Emellertid anses de öländska fornborgarna vara äldre än fastlandets.

* * *

Med 800-talet inträdde den s. k. *vikingatiden*, då nordboarna för sina vilda härjningars skull voro så gränslöst fruktade af Europas öfriga folk. Norden stod denna tid i den lifligaste förbindelse med de flesta andra länder i Europa, och det ej blott genom sina segrande vapen utan äfven medelst fredlig samfärdsel.

Talrika minnen af denna förbindelse ha vi i de betydande *silfverskatter* — praktfulla smycken och mynt af olika slag —, som hittats i svensk jord. Ojämförligt rikast i detta hänseende är Gottland. Äfven inom Kalmar län, såväl på fastlandet som på Öland, äro dock många hithörande fynd gjorda. Det största är hittadt i en grusgrop vid landsvägen nära Sandby kyrka; det bestod af två halsringar och fyra stora spiralringar (en är afbildad fig. 49) jämte 1,122 hela och en mängd bitar af arabiska mynt, det hela vägande 5,$_{880}$ kg. Andra inom länet gjorda fynd af detta slag innehålla äfven tyska, danska och engelska mynt, vittnande om att nämnda område under vikingatiden måste haft vidsträckta förbindelser.

De viktigaste fyndorterna utom det nämnda Sandby äro följande: Östra Påboda i Söderåkra s:n (vackra spännen och beslag jämte en flätad armring af guld), Kärr i samma s:n (arabiska mynt), Söderåkra by (tjock armring med vidhängande sju smärre ringar), Norra Hagby i Hagby s:n (tjock armring), Binga i Hossmo s:n (nio silfvertenar samt tyska, danska och engelska mynt), Kalmartrakten (tyska, engelska och arabiska mynt), Norra Förlösa i Förlösa s:n (tre halsringar), Söregärde i Ryssby s:n (söndriga smycken och arabiska) mynt, vägande 600—700 gram), Ryssbylund i samma s:n (silfvertenar, arabiska mynt m. m.), Äskedal i Loftahammars s:n (armring och arabiska mynt, v. 3,$_{470}$ kg.), Torp i Böda s:n (halsring, två armringar, rundt spänne (fig. 47) m. m. jämte tyska, danska, engelska och arabiska mynt, v. 867 gr.), nära Högby kyrka (smycken och ringar, v. 747 gr.), Nyby i Källa s:n (smycken samt danska, engelska m. fl. mynt), Trosnäs i Persnäs s:n (tyska och engelska mynt, v. ungefär 1 kg.), Föra s:n (silfverstänger), Öfre Vagnborga i Köpings s:n (v. 2,$_{560}$ kg.), Klinta i samma s:n (armring, ring med vidhängande miniatyrsvärd, flera andra smycken samt arabiska, tyska och engelska mynt; särskildt anmärkningsvärd är en 2,$_{7}$ cm. hög bild af en kvinna, som framräcker ett dryckeshorn), Gröndal i samma s:n (2,$_{030}$ kg.), Tryggestad i Repplinge s:n (två silfverspännen), Bredsättra kyrkby (s. k. torshammare [fig. 46] jämte några mynt, v. 1,$_{040}$ kg.), Gåtebo i Bredsättra s:n (armring m. m., v. 54,$_{5}$ gr.), Jämjö i Gärdslösa s:n (smycken och arabiska mynt), Ekelunda i

Sandby s:n (rundt spänne med två kedjor), Södra Möckleby kyrkby (arabiska mynt) samt Seby i Segerstads s:n (halsring och arabiska mynt).

De *arabiska* mynten (fig. 40), af hvilka öfver 20,000 tillvaratagits i vårt land, kallas äfven kufiska efter staden Kufa i Mesopotamien. De flesta äro dock präglade i andra städer, synnerligen många i Samarkand. De äro vanligen af en 1-kronas storlek, men tämligen tunna. Flertalet tillhör åren 880—955; de yngsta äro präglade omkring år 1,000. — De *tyska* och *engelska*, de senare vanligen kallade angelsachsiska, äro äfven de mycket talrika; omkring 20,000 af hvartdera slaget äro kända från Sverige. De äro något mindre än de kufiska. Till tiden äro de yngre, i det de hufvudsakligen äro präglade under andra hälften af tionde och första hälften af elfte århundradet. Allmännast bland de tyska äro de, som bära Otto III:s och hans farmoder Adelheids namn (fig. 41), samt de, som äro slagna i Köln, under det att de flesta engelska (fig. 39) äro präglade för Etelred II, hvilken gång på gång måste betala danskarna dryg skatt, s. k. danagäld, enligt uppgift ända till 167,000 mark silfver. De *danska* mynten äro jämförelsevis fåtaliga. — De silfversmycken, som hittas jämte mynten, äro af former och ornering, som förut ej varit kända i Norden och därtill arbetade på ett sätt, som hänvisar på österländsk härstamning; de äro ofta förfärdigade af gröfre eller finare trådar, som på konstfärdigt sätt äro snodda eller flätade samman.

Egendomligt nog finner man mindre ofta *guld*, som dock var så allmänt under en del af folkvandringstiden. Särskildt Kalmar län är fattigt på denna metall. Några fyndorter uppgifvas dock, såsom Östra Påboda i Söderåkra s:n (se silfverfynden!), Sandby kyrkby (ett hängsmycke), Norra Möckleby (del af hals- eller armring), Köping (armring) m. fl. ställen. Möjligen tillhöra åtskilliga på Öland funna enkla guldtenar denna tid.

Beträffande förhållandet mellan guld och silfver har man inga uppgifter från vår förhistoriska tid, men af vår äldsta landskapslag få vi veta, att 1 gram guld i början af medeltiden var i värde lika med 8 gram silfver, således väsentligt olika med förhållandet i våra dagar. Lägga vi härtill, att guldet åtminstone fram på 1300-talet hade minst 10 gånger så stort värde som nu (sid. 33), kunna vi lätt förstå, att vikingatidens silfverskatter vittna om stor rikedom hos befolkningen i de trakter, där fynden göras.

Förr påstod man allmänt, att dessa rika silfverfynd voro min-

nen från vikingarnas plundringsfärder till främmande länder. Men i senare tider ha andra åsikter härom gjort sig gällande. Ett och annat fynd kan nog vara en vikings nedgräfda rof, men det mesta måste genom fredlig handel hafva förts till de platser, där det nu hittas. De arabiska skatterna hafva kommit till oss öfver Ryssland utefter Volgas lopp, de engelska öfver Danmark. Beträffande dessa senare få vi komma ihåg, att säkerligen endast få personer från östra Sverige deltogo i vikingatågen till England, under det att de angelsachsiska mynten företrädesvis hittas i just denna del af vårt land.

Om förbindelserna *österut* bära äfven andra fynd från länet vittne. Så t. ex. hittar man ej sällan på Öland spännen och dylikt af former, som eljest endast förekomma på Gottland eller i Livland. Särskildt må nämnas ett s. k. ”djurhufvudformadt” spänne af gottländsk typ, f. i Borgby borg i Mörbylånga s:n, ett annat dylikt, f. i Vimmerbytrakten, ett ovalt spänne af livländsk typ, f. i en trädgård i Borgholm, alla spännena af brons, samt en stor ring af samma metall, likaledes ett livländskt arbete, f. i Mörbylånga kyrkby.

Ofta tala runstenarnas inskrifter om svenska mäns färder än åt ett håll, än åt ett annat. Kalmar län har dock endast *en* inskrift af detta slag. Den förekommer på en runsten, som är rest på Gårdby kyrkogård, österut på Öland, och förtäljer om en öländing, att han vistades i Gårdarike, d. v. s. i det nuvarande Ryssland — ett vanligt mål den tiden för långfärder från Sverige, vare sig de företogos i krigiskt syfte eller för fredlig handel eller, hvilket kanske var det vanligaste, för båda på en gång. Inskriften på den nu ifrågavarande runstenen lyder (enligt Brate): ”Härtrud reste denna sten, mycket klok, efter sin son Smed, en bra karl. Hans broder vistas i Gårdarike, Brand. Jag ristade, därför kan man tyda.” Denna Brands vistelse i Gårdarike, där han nog tjänstgjorde i något af de skandinaviska krigarföljen (väringar), som de ryska furstarne tid efter annan samlade omkring sig, måste hafva ansetts mycket ärofull, eftersom modern ej kunde låta bli att omtala saken på sin andre sons grafsten.

Såsom prydnader användes alltsedan den äldre järnåldern *pärlor* af många slag, mest glaspärlor. Som nordboarne emellertid ännu icke förstodo konsten att tillverka glas, äro alla pärlor af detta material införda, sannolikt från södra Europa. Dylika pärlor anträffas ganska ofta inom länet, och om en del af dem vet man, att de hittats i grafvar från vikingatiden; andra torde vara äldre. De mång-

färgade — mosaikpärlorna (fig. 43) — äro vanligen störst och ofta förfärdigade af s. k. millefioriglas, sådant som detta ännu på gammalt vis tillverkas i Italien.

Införda äro också de pärlor och andra föremål af *bärnsten*, som stundom anträffas i Kalmartrakten. Fig. 44 visar en bärnstenspjäs ur något slags spel från denna tid. Den är hittad tillsammans med flera runda brickor af samma ämne å ett större graffält vid Harby i Ljungby socken (Södra Möre). Till införda varor få vi äfven räkna dyrbara tyger, vin o. d., hvarom fynden från Kalmar län dock ej lämna någon upplysning.

Vårt lands viktigaste *exportvara* denna tid var nog liksom förut pälsverk. Sådant var fortfarande mycket eftersökt icke blott i Europa utan äfven i Asien. I öfrigt förde man i marknaden slafvar, hufvudsakligen krigsfångar, samt naturligtvis hvarjehanda produkter af det fredliga arbetet. Mycket berömda voro svenska hästar. Hvad särskildt Kalmar län kunde hafva att bjuda på i detta hänseende, är vanskligt att säga. Möjligen spelade hästafveln redan då en roll för Öland.

Såsom *betalningsmedel* vid handel brukades denna tid företrädesvis silfver. Sådant hade man ju godt om. Behöfdes endast en ringa mängd, voro de tunna silfvermynten lätta att bryta sönder, och så hade man genast skiljemynt. Ofta träffas därför i fynden, i Kalmar län som annorstädes i vårt land, sönderbrutna mynt i stor myckenhet. Dessa mynt äro dock nästan uteslutande utländska (sid 38). Svenska mynt präglades, så vidt man vet, först mot periodens slut för konungarna Olof Skötkonung och Anund Jakob. De äro slagna i Sigtuna af engelska myntmästare, hvarför prägeln mycket liknar de samtida angelsachsiska mynten. Sådana mynt, för öfrigt mycket sällsynta, torde icke vara påträffade i fynd från Kalmar län.

Större summor *vägdes*, och det härför afsedda silfret förekom liksom förut guldet ofta i form af spiralringar. Flera sådana äro hittade inom länet. Äfven viktlod från denna tid äro tillvaratagna härstädes och åtminstone två vågar, som ej gärna kunna vara yngre. Viktloden äro af järn och tunnt öfverdragna med brons. Genom bronsöfverdraget sökte man hindra förfalskning af vikten; ville man genom filning minska dennas tyngd, röjdes nämligen detta strax genom järnet, som då blef synligt. Det här afbildade viktlodet (fig. 42), som är funnet vid Fröslunda i Stenåsa s:n, väger 40 gr.; en våg är funnen vid Södra Hagby i Hagby s:n (Kalmar museum). —

Viktsystemet var detsamma som senare under medeltiden: en mark (omkring 200 gr.) = 8 öre = 24 örtug.

I fynden från vikingatiden träffas ej blott utifrån hämtade mer eller mindre dyrbara smycken af nya former. Äfven *inhemska*, konstrikt utförda arbeten hittas ofta, ådagaläggande, att nordboarna fortfarande voro väl förfarna i fredliga idrotter. Exempelvis må nämnas en vid Bredsättra kyrkby funnen s. k. "*torshammare*" af silfver med rika filigransornament (fig. 46). Hvad de främmande formerna beträffar, efterbildades de snart i Norden, ehuru det för närvarande torde vara svårt att i hvarje särskildt fall afgöra, hvad som är infördt eller här efterbildadt. Säkert är, att silfverfynden från Kalmar län (sid. 38) ofta innehålla präktiga smycken, som mycket väl kunna vara tillverkade här.

Karakteristiska för tiden äro de inom Kalmar län synnerligen vanliga *ovala spännbucklorna* af brons. Bland fyndplatser för dylika må särskildt nämnas det ofvan omtalade graffältet vid Harby, där 14 sådana spännen upptagits jämte flera af andra former. Dylika spännen hittas vanligen parvis, ofta i förening med ett tredje af annan typ, och hafva troligen burits endast af kvinnor, ett vid hvardera skuldran. Somliga äro enskaliga, andra tvåskaliga. Mer än 800 sådana spännen äro kända från Sverige i dess helhet. Ensamt i Kalmar museum förvaras omkr. 60 st., alla funna inom länet. Den fig. 45 afbildade spännbucklan af detta slag är hittad vid Ottenby i Ås s:n. Fig. 47, 49, 76, 77, 78, 79, 80, 81 visa exempel på hvarjehanda vikingatidens prydnadssaker, alla funna inom länet, nämligen rundt spänne af silfver, funnet vid Torp i Böda s:n, likarmadt bågspänne af brons, f. vid Harby i Ljungby s:n, treflikigt spänne af brons, f. vid Ottenby i Ås s:n, djurformadt spänne af brons, f. vid Björnhofda i Torslunda s:n, ringspänne af brons, f. på Öland utan närmare uppgift, ringnål af brons, f. vid Hjälmerstad i Persnäs s:n, samt en armring af brons, f. vid Egby i Egby s:n och en annan af silfver (fig. 49), tillhörande det stora silfverfyndet från Sandby (sid. 38). Af dessa hör det djurformade (fig. 77) till de mera sällsynta.

Om tidens vapen och verktyg lämna fynden riklig upplysning. *Svärden* (fig. 48) äro oftast tveeggade med en bred fåra längs klingans midt. Parerstången är kort, och fästet slutar vanligen med en stor, tresidig knapp. Ofta äro slidorna försedda med doppskor af brons. *Spjutspetsarna* gifva i allmänhet intrycket af större tyngd och kraft än föregående tiders. *Pilspetsar*, försedda med

kort tånge, äro ej sällsynta. *Yxorna* hafva oftast lång egg. Att de voro vanliga vapen denna tid, framgår af grekernas benämning på det nordiska väringagardet i Konstantinopel: "de yxbärande barbarerna från Thule". *Sköldarna* voro af trä och runda och liksom förut försedda med en metallbuckla på midten. — Många hithörande fynd äro tillvaratagna inom länet.

Hufvudmassan af befolkningen bodde sannolikt redan då i *byar*, i de flesta fall med samma namn som nu. Härom vittna bland annat de många bynamn, som äro bildade af hedniska gudanamn, såsom Torsås, Torslunda, Torsbo, Torsfall, Torshult, Torstorp, Odensvi, Odensås, Odensvalehult, Frö, Frönäs, Fröreda, Fröåsa, Frövi, Frösvi, Fröstorp, Fröslunda, Frödinge, Fröstingstorp, Fröbygårda, Fröjerum, Baldersrum, Ullevi m. fl.

Understundom pläga runstenarna upptaga namn på byar, men å länets stenar af detta slag torde endast en hafva ett ortnamn och det är nu oläsligt. Denna sten finnes vid Lerkaka i Runstens socken, och dess inskrift, som är mera upplysande än vanligt, lyder (enligt Brate): "Olof och Gammal och Saxe reste denna sten efter Unn, sin fader, Geirvi lät efter sin make här göra denna minnesvård. För Rike-Unn hämnades Olof vid miomu(?). Unn ägde här halfva byn". Inskriften upplyser oss således om att Unn varit en rik man, som blifvit dödad; men äldste sonen hade hämnats faderns död enligt gällande fornnordisk sed, den s. k. blodshämnden.

Om *bostäder* och *husgeråd* lämna fynden från Kalmar län inga upplysningar. Möjligen höra några af de öländska "tomtningarna" hit, men dessa äro ännu icke, såvidt författaren känner, undersökta. Sannolikt voro husen här, såsom de beskrifvas från andra trakter af Norden, enkla "ryggåsstugor" med elden midt på golfvet och oftast utan andra fönster än en öppning midt på taket för rökens utsläppande (jfr. sid. 27). Stundom funnos dock luckor, genom hvilka en sparsam dager kunde insläppas. Möblerna torde hafva inskränkt sig till långbord och bänkar, som i regeln äfven innehöllo liggplatser, samt en eller annan kista för familjens dyrbarheter. Midt på ena långsidan hade den myndige husfadern sin plats i det s. k. högsätet; där satt han, härskare öfver alla i sitt hus. På väggen hängde männens blanka vapen, sköld, yxa och svärd, för att genast vara till hands, om de skulle behöfvas. Ty tiden var bister. Ej utan skäl heter det därför i Håvamål, en välbekant fornnordisk sång:

Vapnen sina
vike en man
ej ett fjät ifrån på fältet;
ty ovisst är att veta,
när på vägar ute
spjutets spets kan tarfvas.

Men ej heller inne i stugan var det alltid säkert, trots nordbons så beprisade gästfrihet. I samma sång heter det härom:

Träd öfver ingens
tröskel in
förrän du spejat och spanat
förrän du spejat och spårat;
ty ovisst är att veta
hvar ovänner sitta
borta på salens bänkar.

Bland *husgerådssaker* må nämnas hvarjehanda lerkärl, de inhemska liksom förut oglaserade, grytor af järn, hvilka dock aldrig äro gjutna — det kunde man ännu icke —, utan hopnitade af hamrade plåtar, dryckeshorn m. m. dylikt. Vid måltiderna brukade hvar och en sin egen knif och i stället för gafflar, som ännu voro okända, användes fingrarna. Skedarna voro af trä, horn eller ben. Af hithörande fynd äro endast lerkärl och knifvar kända från Kalmar län, men inga skedar, grytor eller dryckeshorn. Däremot har man vid Klinta i Köpings s:n funnit en liten silfverbild (sid. 38), föreställande en kvinna, som framräcker ett dryckeshorn, en illustration till sagornas uppgifter, att husets unga döttrar plägade frambära hornen till de drickande männen.

Ej sällan förekomma i fynden *nycklar*, än liknande våra nuvarande, än af mer eller mindre afvikande former, ofta fästa flera tillsammans på en ring. Att dessa plägade innehafvas af husmodern, framgår tydligen af sagornas skildringar. I Rigsmål, en annan fornnordisk sång, heter det också om bondens hustru:

De hemskjutsade mö
med hängande nycklar
och getskinnskjortel
och gifte med Karl.

Karl är i sången bondens namn.

I sammanhang härmed vill jag nämna, att kvinnan i Norden hade en vida självständigare ställning, än man är frestad att tro, då man betänker, att hon genom köp blef mannens egendom liksom hon

förut varit faderns. Detta framgår ock af runstenarnas korta uppgifter, de enda upplysningar vi i detta fall kunna erhålla om förhållandena inom Kalmar län. Ofta nämnas här kvinnor bland dem, som rest runstenar; än är det en änka, som rest stenen efter sin aflidne man, än en dotter efter sin fader, än en syster efter sin broder. Ej sällan få vi veta, att stenar rests äfven till minne af kvinnor. Så t. ex. förmäler en öländsk runsten, som förr legat i Resmo kyrka, men nu förvaras i Kalmar museum, att två bröder rest densamma efter sin moder Randvi. En annan, som står på Sandby kyrkogård, omtalar, att två bröder rest stenen efter sin syster Afrid. Å en tredje, nu försvunnen runsten, som på 1600-talet funnits på Köpings kyrkogård, lästes, att likaledes två bröder rest stenen efter sin syster Asrun.

Om *klädedräkten* gifva fynden från Kalmar län ingen upplysning. Man klädde sig formodligen här som annorstädes i Norden än i skinn och pälsverk, än i ylle eller linne, allt efter tider och omständigheter. Siden och andra dyrbarare tyger omtalas stundom i sagorna, och det är ingen omöjlighet, att sådana förekommit äfven i våra trakter, men därom veta vi nu ingenting. Gifvetvis både spunno och väfde vikingatidens kvinnor äfven här, och sländtrissor och väftyngder — den tidens väfstolar voro upprättstående, hvarför tyngder behöfdes att hålla ränningen spänd — äro ofta hittade inom länet, aldrig dock under sådana förhållanden, att de låta säkert bestämma sig till tiden. I grafvarna vid Harby lär det hafva funnits stora tygstycken, men, som grafältet tyvärr plundrades af skattsökare, tillvaratogs ingenting däraf.

Upplysningar om de *väfnadsslag*, som användes här under senare delen af järnåldern, torde dock kunna vinnas genom undersökning af de aftryck af väfnader, som finnas på baksidan af en del gjutna bronsspännen från denna tid. Enligt sådana undersökningar, gjorda af intendenten Karlin i museerna i Lund, Malmö och Köpenhamn, användes i dessa trakter dels tvåskäftad, dels fyrskäftad väfnad, den senare än med enkelt snedlöpande mönster, än med sicksackmönster, än med gåsögonmönster. Den tvåskäftade väfnaden är äldst och var i bruk redan under bronsåldern — från stenåldern här i Norden känner man inga väfnader —. Först under den romerska järnåldern uppträder fyrskäftad väfnad, bland annat både i Skåne och på Gottland, och därför förmodligen äfven inom Kalmar län.

Trots att striden var den frie mannens hufvudsakliga sysselsättning, försummades därför icke fredligt arbete. Utom handeln

(sid. 40) voro *åkerbruk* och *boskapsskötsel* viktiga näringsgrenar. I Rigsmål heter det om den friborne bonden:

Han växte till
och trifdes väl
oxar tamde,
årder gjorde,
timrade hus
och höga lador,
gjorde kärra,
och körde plog.

För höfdingasonen — Jarl hette han — var dock striden af största betydelsen:

Jarl där växte,
vän på tilja,
svang sin sköld,
snodde sträng,
krökte båge,
klöf ut pilar,
slungade spjut,
svang lansar,
hetsade hundar,
hästar red,
slog med svärd
och sam på vågen.
Jarl red modig
genom mörka skogar
öfver frostiga fjäll
till fjärran högsal,
väckte stridens brand,
blodade fält,
fällde val
och vann sig land.

Att ej heller höfdingar föraktade det fredliga arbetet, framgår bland annat af den isländska häfdaforskaren Snorre Sturlessons berättelse om Sigurd Syr, konung i Ringerike i Norge och styffar till den bekante Olof den helige. Om denne Sigurd heter det vid ett tillfälle, att "han hade mycket folk på åkern; somliga skuro säden, andra bundo den i kärfvar och förde den in i ladan. Konungen själf och två man med honom gingo omkring på åkern, där säden skördades".

Dessa uppgifter gälla visserligen helt andra trakter af Norden, men i hufvudsak torde de vara tillämpliga äfven på förhållandena inom Kalmar län. Några hithörande fynd, som möjligen förskrifva sig från denna tid, äro tillvaratagna inom länet, nämligen ett plogjärn af gammal typ, funnet vid Vanserum i Runstens s:n, och tvänne skäror, äfvenledes funna på Öland, enligt uppgift, i gamla stenrör (grafvar?).

För spannmålens förmalning brukades nu ej blott *kvarnar* af samma slag som de sid. 6 omtalade utan äfven ett slags roterande dylika, erinrande om senare tiders s. k. hemmakvarnar. Författaren har själf upptagit sådana ur vikingagrafvar, exempelvis vid Harby i Ljungby s:n och äfven ur en graf på Öland. Dessa kvarnar voro kasserade och inkastade i de rösen, som täckte grafvarna; de anträffades dock så pass djupt, att de icke kunna hafva kommit dit i senare tider. Huruvida vattenkvarnar användes under vikingatiden,

vet man ej. Väderkvarnar, på hvilka särskildt Öland i våra dagar är så rikt, torde man ej hafva börjat använda förrän på 1300-talet. Bland yrkena stodo *vapensmidet* och *skeppsbyggeriet* högt, en helt naturlig sak under en tid, då strider och sjöfärder spelade en så stor roll. En nyhet i afseende på *fartygen* var, att de ej endast voro afsedda för rodd utan äfven förde segel. Handelsfartygen voro gifvetvis enklare än krigsskeppen och förde ej så talrik besättning; de brukade därför ej heller så många åror. Ehuru den döde ofta begrofs i sitt skepp, har man ingenstädes i vårt land hittat något sådant bevaradt. Klinknaglar och andra mer eller mindre förstörda rester af metallutrustningen har man dock påträffat här och hvar i grafvar såväl från vikingatiden som från folkvandringens dagar. Särskildt på Öland är dylikt grafinnehåll ej ovanligt.

För *samfärdseln* till lands brukades nog nu mera än förr vagnar, åtminstone på Öland, där det torde varit lättare att taga sig fram med dylika fortskaffningsmedel än på fastlandet. Ett hithörande fynd — ett vackert bronsbeslag till en sele med två stora hål för tömmarna (fig. 82) — är hittadt vid Bröttorp i Norra Möckleby s:n. På fastlandet däremot fick man sannolikt ännu hufvudsakligen nöja sig med ridvägar, men i samma mån som kristendomen vann insteg, ägnades större uppmärksamhet åt förbättrandet af vägarna. Att anlägga ny väg eller bro ansågs som ett för Gud behagligt verk, som försonade många synder för den, som utförde arbetet, eller för hans närmaste. Af runstenar från skilda delar af vårt land få vi också veta namnet på mången, som gjort ett sådant verk antingen för sin egen salighet eller för någon frändes. Äfven på Öland har förr funnits en nu försvunnen runsten med dylik inskrift. Den stod vid Bägby bro i Gärdslösa s:n och inskriften förmälde, att tre bröder "Östen, Sigvat och Advat reste denna sten och *gjorde denna bro* efter Ave, sin gode fader".

Af de många och dyrbara fynden från vikingatiden framgår, att befolkningen i Kalmar län fortfarande var i hög grad välmående och detta icke blott på Öland utan äfven på fastlandet, som nu framträder ur den obemärkthet, hvari det befunnit sig under järnålderns föregående skeden. Prakt och lyx voro här som annorstädes i vårt land karakteristiska för tiden, ehuru det åtminstone under den tidigare, egentliga vikingatiden väl mycket tog sig uttryck i öfverdrifven grannlåt och effektsökeri. Mot vikingatidens slut blef det dock bättre: en sundare smak gör sig gällande och prydnaderna få ädlare och elegantare former.

Under järnåldern blefvo våra förfäder, såsom redan är nämnd, för första gången bekanta med bokstafsskrift, de så kallade *runorna*. Dessa, som anses hafva under andra århundradet efter Kr. bildats af något sydgermanskt folk efter grekernas och romarnes bokstäfver, torde hafva kommit till Norden omkring år 300 i samband med den nya kulturströmning, som då vann insteg härstädes. Man skiljer på olika slags runor, äldre och yngre. De äldre, som både till antal och form betydligt afvika från de yngre, förekomma icke inom Kalmar län. Däremot finnas ganska många inskrifter med yngre runor, i synnerhet på Öland, som i detta hänseende är noggrant undersökt. Tyvärr hafva dock ganska många under årens lopp gått förlorade. Redan det material, som användts, kalksten, har påskyndat förstörelsen, men många hafva ock gått under på grund af vandalism. Förr var det nämligen ej ovanligt, att dylika stenar användes till golfplattor eller brostenar, hvarvid de ofta stympades för att passa till sitt nya ändamål. Andra hafva helt och hållet sönderslagits för att fylla ett ringa rum i en stenmur. Af de 54 runstenar, som äro kända från Öland, äro därför nu endast 10 någorlunda fullständiga i behåll; af 15 finnas större eller mindre fragment. Alla de öfriga äro förstörda.

I det föregående hafva ett par af Ölands runstenar redan omnämnts. Viktigast och i alla afseenden märkligast torde dock den s. k. Karlevi-stenen vara. Den skiljer sig redan i yttre hänseende från alla andra dylika på ön, dels därigenom att den är af granit, dels också därigenom att den blifvit rest på en plats afsides från människoboningar, under det att alla de andra träffas i närheten af byarna eller af ålder bebyggda platser. Stenen, som är rest på ett nu odladt fält nära gränsen mellan Karlevi och Eriksöre byar, står omkring 2,3 km. väster om den förstnämnda af dessa byar; afståndet till sjön (Kalmar sund) är deremot endast 370 steg. Inskrifterna, som äro tvenne — den ena på vers, den andra på prosa — hafva vållat runtolkarne stora svårigheter. Emellertid torde hufvudsaken nu vara klar. Stenen, hvars inskrift tillhör slutet af 900-talet, är rest öfver en dansk höfding, Sibbe den vise, Fuldars son, som synes hafva dött på sitt skepp under färd genom Kalmar sund; hans kamrater hafva jordat honom på närmaste strand. I höfdingens följe fanns en skald, som på ofligt sätt besjöng den döde, och en strof af hans kväde har inristats på stenen. Med vanlig (prosaisk) ordställning lyder denna: ”Stridernas Thruds stam, som de största bedrifter följde — de flesta visste det — ligger dold i

denna hög. En mera felfri stridsmäktig Yndils stora marks vagns Vidur skall icke råda öfver land i Danmark"*). Eller mera fritt: "En hjälte, hvars bana, såsom hvar man visste, utmärktes genom de största bedrifter, ligger gömd i denna grafhög. En dygdigare stridsmäktig sjöhjälte skall aldrig komma att råda öfver land i danska riket" (Söderberg).

I en grushög vid denna runsten hittades, sannolikt i början af 1800-talet, en dubbelskalig oval spännbuckla af brons med tydliga spår af förgyllning. Den förvaras nu i Kalmar museum bland allmänna läroverkets samlingar.

Karlevi-stenen, som tillhör slutet af 900-talet, är Ölands äldsta bevarade runsten. Icke obetydligt äldre ansågs emellertid en nu försvunnen runsten, som förr låg i en bro i närheten af Runstens kyrkby; dess inskrift har dock ej kunnat tolkas. Af de öfriga tillhöra de flesta 1000-talet; några få sannolikt 1100-talet.

Beträffande den sid. 40 omtalade Gårdby-stenen låter åldern något närmare bestämma sig. Därom yttrar en framstående kännare af Ölands runinskrifter följande: "Den kristna symbolen (korset), som är inristad midt på stenen, visar, att stenen ej kan vara äldre än midten af elfte århundradet, i synnerhet om vi betänka, att de östliga delarna af vårt fädernesland voro de, som sist blefvo kristnade. Men den kan ej heller vara yngre, då den är rest efter en man, hvars broder tjänade som väring i Ryssland. Ty väringsfärderna till detta land upphörde just vid denna tid: 1043 är det sista år, väringar omtalas som hjälptrupper i den ryska hären. Vi kunna således tryggt bestämma inskriftens ålder till omkring 1050, och, såvidt jag kan se, finns ingenting i språket eller runformerna, som motsäger denna tidsbestämning." (Söderberg).

Äfven flera andra af öns runstenar äro tecknade med kors eller antyda på annat sätt, att de äro resta efter kristna, t. ex. genom inskriften: "Gud hjälpe hans själ" eller något dylikt. Ofta äro de också resta på kyrkogårdar.

---

*) Stridernas Thrud, eg. stridernas gudinna, betyder här blott strid; stridens (träd-) stam = den ståtlige krigaren. Yndil är namnet på en sjöhjälte; hans stora mark = hafvet; hafvets vagn = skeppet; skeppets Vidur (ett af Odins många namn) = sjöhjälten. Dylika mer eller mindre konstlade omskrifningar äro mycket vanliga i de s. k. dråporna (lofkvädena) i den fornnordiska poesien. Versslaget kallas drottkväde, och dettas fordringar i afseende på såväl allitteration och assonans som stafvelsernas antal och kvantitet äro strängt iakttagna i den å Karlevi-stenen inristade inskriptionen.

Som exempel på det språk, som den tiden användes på Öland, må här anföras inskriften på en runsten i närheten af Köpings kyrka — den s. k. Tingsflisan. Den lyder: ”Thurir auk Thurstain auk Thurfastr thair bruthr raistu stain at Kunfus fathur sin. Guth hialbe siul hans”.

Från Kalmar läns fastlandsdel äro endast några få runstenar kända. Mest bekant torde vara den, som nu står vid Nygård nära Gamleby i Tjust. Den har förr stått vid Gursten i Lofta socken. Inskriften, som blott innehåller, att den rests af en viss Skägge eller Skage efter Odd smed, anses tillhöra tiden omkring år 900.

Begrafningssättet under vikingatiden var liksom under järnålderns tidigare skeden mycket växlande. Än brändes de döda, än begrofvos de obrända. I förra fallet hopsamlades de brända benen stundom i ett kärl af lera; ofta saknas dock sådant. I senare fallet nedlades liket vanligen i en kista af sten; ibland begrofs det dock utan sådan; någon gång träffas spår af en spikad träkista. Ofta fick den döde med sig vapen, smycken och dylikt, hvarjämte man i många grafvar träffat lämningar af hästar, hundar och andra djur, som fått följa sin herre i döden. Stundom saknas dock allt dylikt tillbehör. Särskildt anmärkningsvärdt är, att man å stora grafffält stundom ej funnit ringaste spår af vapen. Öfver grafven uppkastades ofta en hög eller ett röse med eller utan s. k. fotkedja af större stenar. Ej sällan utmärkes dock platsen blott af en sättning eller en läggning af stenar, än rund, än fyrsidig, än i form af en treudd med mer eller mindre insvängda sidor, än åter i form af en i båda ändar spetsig båt. Ej sällan förekommer vid grafven en eller flera resta stenar; ofta träffas dock sådana äfven utan graf. — Alla dessa olika former förekomma inom länet, som är mycket rikt på grafvar från denna tid.

Bland större hithörande graffält må nämnas ett under senare åren af direktör Hans Hansson undersökt dylikt i närheten af Vimmerby. Det består uteslutande af högar. Vid undersökningen funnos ännu kvar omkring 180 stycken, men att döma efter omgifningarna har antalet ursprungligen varit större. Fynden utgjordes hufvudsakligen af prydnadssaker (spännen och pärlor); däremot saknades vapen. Ett annat, i det föregående omnämndt graffält från denna tid, dock ej så stort, fanns ännu på 1870-talet i närheten af Harby fattiggård i Ljungby s:n, men förstördes då af skattsökare. Kalmar museum har emellertid under årens lopp lyckats förvärfva en stor del af de härvid gjorda fynden. Äfven dessa utgöras till

största delen af prydnadssaker, men också vapen, såsom svärd och spjutspetsar, anträffades här. Ett tredje graffält, beläget i en hage ett stycke norr om Halltorps kyrka, är egendomligt, emedan det visar prof på nästan alla upptänkliga hithörande grafformer. Det består för närvarande af ett femtiotal grafvar, men har ägt många flera, hvilka dock genom odling blifvit förstörda. För öfrigt förekomma högar eller rösen snart sagdt vid hvarje gammal by, där de ej fått vika för odling, ehuru man sällan utan närmare undersökning kan bestämma, hvilken tid de tillhöra. Somliga af dem äro ofantligt stora, ända till 5—6 meter höga, exempelvis den s. k. Mysinge hög på Öland, hvars läge dessutom gör, att den är synlig vida omkring. Andra åter te sig som helt obetydliga stenhögar, mer eller mindre upprifna af skattsökare.

Af de olika stensättningar, som kunna förekomma på graffälten, äro de båtformiga särskildt anmärkningsvärda. Någon gång innehålla de rester af brända lik, men oftast saknas hvarje spår af begrafning. I så fall torde de vara att anse som minnesvårdar öfver vikingar, som dött fjärran från hemmet. Bland mera bekanta dylika minnesmärken, gemenligen kallade skeppssättningar, må nämnas den s. k. Noaks ark å det stora graffältet på Karums alfvar i Högsrums s:n på Öland. Den beskrifves af Ahlqvist på följande sätt: ”Skeppsformen, den vackraste på Öland, äger 45 alnars längd och 6 alnars största bredd; den slutar i bägge ändar spetsig med en rest kalkflisa till stäf- och en annan till akterstam. Randstenarna, smärre, klumpformiga gråhallar, äro tätt sammanlagda. Tvärt öfver skeppsformen äro 15 stenrader lagda att föreställa roddarbänkar. Emellan 7:e och 8:e roddarbänken, nästan midt i skeppsformen, är en granithäll upprest att föreställa mast.” Andra äro bildade af större, pelarformiga stenar, som vanligen äro högst i de båda stäfvarna. Sådana förekomma flerstädes inom länet; särskildt har författaren iakttagit ganska många i Tjust, däribland en särdeles vacker vid stranden af sjön Maren i Gladhammars s:n (Sundsholms ägor). Den har en längd af något öfver 40 meter och består af ett femtiotal, i fyra rader ställda stenar; midti ligger ett nu utgräft röse af 6 meters genomskärning.

Andra stensättningar bestå af ett fåtal, oftast 7—12, större klumpstenar, som ligga i en krets på större eller mindre afstånd från hvarandra, någon gång med en likadan sten i midten. Ej sällan hvila de särskilda stenarna på ett underlag af tre smärre för att ej sjunka ned i jorden. Dylika stensättningar, af allmänheten kal-

lade domareringar, äro i allmänhet icke grafvar; snarare hafva de haft någon religiös betydelse, varit offerplatser eller dylikt. Detta hindrar dock icke, att benämningen domareringar också kan vara berättigad, då ju rättsliga förhandlingar under forntiden stodo i det närmaste samband med gudstjänsten. Domareringar äro ganska vanliga så på Öland som inom länets fastlandsdel, hvarför man torde få antaga, att hvarje by fordom hade sin egen offer- och tingsplats. Exempelvis må nämnas en större dylik stensättning något väster om Resmo kyrka. Stundom förekomma flera dylika på samma ställe, såsom vid Gösbäck i Förlösa socken samt mellan Heda och Häckenstad i Gamleby socken; möjligen har här varit offer- och tingsplatser för större områden.

Till sist må omnämnas ett slags stensättningar, som stundom förekomma på öländska graffält och äfven de säkerligen haft någon religiös betydelse. De bestå af några ofta stora hällar, som äro resta i en rad omedelbart intill hvarandra. En dylik mera bekant sättning förekommer bland annat å nyssnämnda Karums alfvar och kallas af folket Odins flisor.

Om de religiösa förhållandena inom länet denna tid få vi någon antydan genom de många bynamn, som äro bildade af hedniska gudanamn (jfr. sid. 43). De bevisa, att särskildt Tor, Oden och Frö här voro föremål för en allmännare dyrkan. Hvad Tors namn beträffar, ingår det äfven i en mängd under vikingatiden brukliga personnamn, såsom Torbjörn, Torfast, Torer, Torkel, Torsten och Torgud, alla hämtade från de öländska runstenarnas inskrifter. Af de nämnda gudomligheterna anses Tor och Frö af gammalt hafva varit dyrkade i vårt land, under det att Odenskulten inkommit först senare, något århundrade e. Kr. (sid. 31).

Andra upplysningar om vikingatidens gudadyrkan få vi af en del vidskepliga bruk, som allt sedan hedendomens dagar bibehållit sig ända till vår tid, däribland seden att offra i heliga källor. Under hednatiden synas dessa källor hafva varit vigda åt Tor, men med kristendomens införande vigdes de åt något katolskt helgon. Af Tor blef då ofta S:t Olof. Flera sådana källor, i hvilka man offrat ända in i senaste tider, äro kända från länet. Exempelvis må nämnas: Helga kors källa vid Källebäcksmåla i Mortorps socken och S:t Lars källa i Resmo socken. I närheten af den förra finnes såsom ofta vid dylika källor en hednisk offerplats, bildad af resta stenar.

En tredje offerkälla omtalas såsom belägen strax norr om Tors-

lunda kyrka; att den varit vigd åt Tor torde vara otvifvelaktigt. I närheten, öster om kyrkan, växte förr några gamla björkar, om hvilka allmogen visste berätta, att de aldrig kunde utrotas; så snart något träd nedhöggs, uppkom strax en ny stam i den nedhuggnas ställe. Här har därför sannolikt funnits en forntida offerlund. Om offerlundar vittna ock de många ortsnamn, i hvilka Lund eller Lunda ingår, såsom Lund, Lundby, Lundtorp, Lundegård, Göslunda, Ekelunda, Folkeslunda, Ebbelunda och dylika. Andra ortsnamn antyda, att någon helgedom af annat slag fordom funnits där, t. ex. Hofgården (af hof = tempel), Harg (altare), Vi (helgedom), Dödevi, Karlevi m. fl. Äfven namnet Solberga, som förekommer på många ställen inom länet, exempelvis i Köpings, Gräsgårds, Lofta, Högsby, Ålems och Dörby socknar, torde höra hit, såsom betecknande ett ställe, där solguden dyrkades genom offereldar, tända någon natt vid dagjämnings- eller solståndstid, hvarjämte namnet Smörkullen (Döderhults s:n) anses tyda på ett ställe, där man under hednatiden genom smörjningar offrat åt någon gud.

Till de förut omtalade religiösa symbolerna, hjulet och yxan, hafva nu kommit torshammaren och hakkorset, detta senare bildadt af fyra lika långa, vinkelböjda korsarmar. Torshammaren tillhör uteslutande hednatidens sista skede, under det att hakkorset förekom långt tidigare, inristadt på smycken och vapen såsom ett heligt, lyckobringande och skyddande tecken (jfr sid. 33). I Kalmar museum finnes ett stort ringspänne af brons, å hvars ändknappar hakkors äro inristade; det är funnet i Gärdslösa kyrkby på Öland.

Främmande författare hafva allt sedan Pyteas*) dagar haft åtskilligt att berätta om förhållandena i Norden under förhistorisk tid, men ingenting däraf torde vara särskildt hänförligt till Kalmar län. Endast en norrman, som under senare hälften af 800-talet gjorde en sjöfärd från Hedeby (Schlesvig) till esternas land, nämner i förbigående Öland och Möre, men har ej mera att förtälja om dem, än att de hörde till svearna (to sveon).

* * *

*) Pyteas var en grek från Massilia (det nuvarande Marseille), hvilken omkring år 300 före Kristi födelse gjorde en resa till Britannien. I hans berättelse härom, hvaraf dock endast korta utdrag hos andra författare äro bevarade, finna vi för första gången några uppgifter om den skandinaviska norden.

Staden *Kalmar* har med all sannolikhet funnits till redan under förhistorisk tid. Dess läge på ett mot det rika Öland framskjutande näs var ju i hög grad fördelaktigt, hvarjämte här framgick en allmänt använd stråkväg för samfärdseln mellan Danmark och länderna vid Finska viken. Till stadens uppkomst torde dessutom ej oväsentligt hafva bidragit det inbringande sillfiske, som af gammalt bedrefs vid Möres och Ölands kuster.

Att den plats, där staden nu ligger, tidigt varit bebodd, finner man nogsamt af där gjorda fynd från alla skeden af vår hednatid. Så är *stenåldern* representerad af flera stenyxor både med och utan skafthål samt ett par redskap af flinta, däribland en fin pilspets, funnen på Ängö (fig. 55). Från *bronsåldern* förskrifver sig en vacker yxa af brons, hittad i "Gamla staden", och från *järnåldern* äro tillvaratagna åtskilliga mynt, dels romerska denarer från andra århundradet e. Kr., dels arabiska, angelsachsiska och tyska mynt från vikingatidens dagar. Forntida grafvar saknas däremot i stadens omedelbara närhet.

Om tiden för stadens uppkomst känner man dock intet. Man vet blott, att, när historiens ljus börjar falla öfver Kalmartrakten, är staden redan vida bekant. Jag behöfver endast erinra om att den äldste kände författare, hos hvilken namnet Kalmar förekommer, är — en *arab*, nämligen den berömde geografen Edrisi, som lefde vid midten af 1100-talet. I ett större arbete, som innehåller hans tids geografiska vetande, omtalar denne staden. "Landet Finmark", heter det, "har många byar och städer samt mycken boskap, men där finnes ingen folkrik stad mer än staden Utense (Odense) och staden Kalmar. Från staden Kalmar åt väster till staden Sictun (Sigtuna) anses vara 200,000 steg och ifrån samma Kalmar till utloppet af floden Cotolos (?) andra arm 80,000 steg etc."

Något senare omnämnes Kalmar af den danske författaren Saxo Grammaticus, som mot slutet af 1100-talet skref sin berömda Historia Danica, hvari han vet berätta, att staden Kalmar funnits till redan på 700-talet, då Harald Hildetand vid sin färd till Bråvalla slag anlände dit med sin flotta efter sju dagars segling från Öresund. Som emellertid Bråvalla slag med hvad därtill hör visat sig ej tillhöra den historiska verklighetens, utan endast diktens område, få vi nog nöja oss med något ringare ålder för staden.

Säkrare är Snorre Sturlassons uppgift, att den norske konungen Olof Haraldsson efter ett misslyckadt härtåg mot Danmark år 1027 lämnat sin flotta med allt dess tillbehör i förvar "å Kalmarna näs"

och sedan följande år låtit hämta densamma — ett förhållande, som tyder på att Kalmar då måste hafva varit en trygg plats, åt hvilken så viktiga saker kunde anförtros. Omkring hundra år längre fram i tiden — 1123 — hemsöktes Kalmartrakten enligt samme författare af svåra härjningar. Dåvarande norske konungen Sigurd Jorsalafare företog nämnda år ett "korståg" till Småland. "Med tre hundra skepp styrde han öster ut till köpbyn Kalmarna, härjade där och i Smålanden, lade vistgäld på Småland, femton hundra nöt, och smålänningarna kristnades. Sedan vände Sigurd åter med hären och kom till sitt rike med många stora dyrbarheter och skatter, som han förvärfvat i denna färd, den s. k. Kalmarna ledung". Sigurds företag torde af allt att döma endast varit ett vanligt plundringståg. Det synes egendomligt, att ett "korståg" skulle behöft företagas mot Kalmartrakten så sent som på 1100-talet, då man genom runstenar på Öland vet, att kristendomen där vunnit vidsträckt spridning redan på 1000-talet (sid. 49). — Snorres framställning af händelserna i Kalmartrakten tillhör första hälften af 1200-talet.

Från Kalmar själft hörs ingenting förrän vid midten af 1200-talet. Från denna tid — året kan ej närmare bestämmas — finnes i behåll en från Kalmar utgången skrifvelse, utfärdad af stadens fogde, lagmannen i Östergötland Magnus Bengtsson, i förening med stadens äldste och förnämste män. I denna skrifvelse, som är ställd till fogden, rådet och borgerskapet i Lybeck, afhandlas en arfstvist, och brefskrifvarna hoppas, att vederbörande i Lybeck ej för den sakens skull måtte afhålla någon från att handla på deras stad. Kalmar står således vid denna tid i handelsförbindelse med Lybeck.

Ännu saknade dock Kalmar stadsrätt. Om en viss Torer Olifer, en tysk köpman, som en tid bott i Kalmar, heter det nämligen i Magnus Bengtssons förenämnda skrifvelse, att han flyttat till Lybeck för att få lefva under stadsrätt. Hans svåger Herman Buccha, att döma efter namnet, äfven han tysk, stannade däremot kvar och dog i Kalmar såsom borgare därstädes. Brefvet upplyser oss således äfven därom, att den längre fram så ödesdigra invandringen af tyskar till våra handelsstäder redan var i full gång.

Först under senare delen af 1200-talet, sannolikt under Magnus Ladulås, får Kalmar liksom flera andra svenska städer stadsprivilegier, ehuru brefvet därom gått förloradt. Att staden det oaktadt vid midten af 1200-talet haft ej ringa betydelse, finner man bland annat däraf, att den redan då hade eget sigill. Ett sådant är vid-

hängdt Magnus Bengtssons bref, hvilket nu förvaras i Lybecks stadsarkiv. Det visar ett kreneleradt torn vid en hafsstrand med omskriften: *"Sigillum I(nhab)itantium Kalmarniam"* (De i Kalmar boendes sigill). Något längre fram, möjligen sedan Kalmar fått stadsprivilegier, ändras omskriften till: "Sigillum Civitatis Calmarnie" (Staden Kalmars sigill). Vid brefvet är äfven fäst Magnus Bengtssons eget sigill: ett upprest lejon öfver tre snedbjälkar med omskriften: "Clipeus Magn(i fi)lii Benedicti" (Magnus Bengtssons sköld). Magnus Bengtsson tillhörde alltså den berömda folkungaätten, ehuru ej dess kungliga gren. Han får ej, såsom ofta skett i arbeten rörande Kalmarorten, förblandas med Magnus Minniskiöld, Birger jarls fader.

Ett ytterligare bevis på Kalmar stads betydelse vid medeltidens början har man velat finna däri, att mynt under senare hälften af 1100-talet där präglats. Dessa mynt, som äro slagna för konung Knut Eriksson, äro af synnerligen god silfverhalt, i medeltal $0,_{956}$, men små och tunna samt visa å ena sidan en kyrka och å den andra en sex- eller åttauddig stjärna; somliga äro stämplade blott på ena sidan, s. k. brakteater. Dylika mynt äro hittade på många ställen i Kalmartrakten och ofta i stora mängder, t. ex. vid Tingby i Dörby s:n, där man år 1872 anträffade i en åker jämte en del spännen och ringar af silfver nära 4,000 mynt af ifrågavarande slag. På andra håll hittas de däremot mera sällan. Full visshet, att de verkligen äro präglade i Kalmar, har man dock icke.

* * *

Af länets öfriga städer torde äfven Vimmerby eller, som det fordom skrefs, Vimarby och gamla Västervik, nu köpingen Gamleby, varit hedniska boplatser af betydelse för offerkulten och tingsväsendet. I närheten af båda finnas ännu bevarade större samlingar af forngrafvar, särskildt vid Vimmerby (jfr. sid. 50). Såsom stad nämnes Västervik 1275 och Vimmerby 1411.

Smärre uppsatser

af

F. B.

I.

Minnesstenen på Stensö.

Som de båda utförligare arbetena om Kalmartrakten, Sylvanders Kalmar slotts och stads historia och Berggrens Kalmar stad och dess historia, hafva oriktiga framställningar af inskriften på minnesstenen på Stensö, har det synts lämpligt att här lämna ett troget återgifvande af densamma.

Som bekant förskrifver sig nämnda inskrift från den landsflyktige franske "konungen" Ludvig XVIII:s besök i Kalmar hösten 1804. Visserligen var denne då ännu icke konung, men såsom bourbonska husets hufvudman antog han, så ofta det lät sig göra, denna titel. Särskildt här i Kalmar lät han städse kalla sig "Sire" och "Eders Majestät". Hans eljest vanliga titel: grefven af Provence eller grefven af Lille, såsom han under landsflykten lät kalla sig, bortlades helt och hållet under vistelsen här. "Hofvet" hölls i landshöfdingeresidenset, där konungen personligen hade sin bostad.

Konungen, som gästade vår stad nära en hel månad (25 sept. —23 okt.), uttalade därunder flera gånger sin önskan att få se den plats på Stensö, där Gustaf Vasa landsteg, då han 1520 återkom till sitt betryckta fosterland. Som emellertid vägen till Stensö var mycket besvärlig och konungen på grund af sin oformliga fetma hade svårt att gå, sökte landshöfdingen förmå honom att afstå från sin afsikt, men han höll fast därvid, och färden måste företagas (1 okt.). I densamma deltog utom konungen hans brorson, hertigen af Angoulême, som åtföljt honom till Kalmar. I öfrigt medföljde landshöfdingen, Mikael Anckarsvärd, och biskopen, M. G. Wallenstråle, samt en del af den kungliga sviten. För att göra färden så dräglig som möjligt för konungen, anskaffades en stor vagn, fylld

med halm och hö, hvarjämte flera handfasta arbetare följde med för att hindra den att stjälpa i de busksnår, genom hvilka man måste åka fram. Snart fann dock konungen detta sätt att färdas allt annat än angenämt, hvarför han trots sin korpulens föredrog att gå. Vid framkomsten till Stensö utvisades en plats, hvarest landstigningen skulle hafva skett. Sannolikt valdes den på måfå, då det ju ej gärna kunde vara säkert kändt, hvar landstigningen verkligen ägt rum. Att vederbörande därvid, såsom en sägen vet berätta, vandrade länge omkring, innan de kunde bestämma sig för någon viss plats, och först, då konungen började blifva otålig, gåfvo ett bestämdt svar: "Här var det", hör väl till diktens område. Både landshöfding Anckarsvärd och biskop Wallenstråle torde hafva varit alltför stora hofmän att låta något sådant komma sig till last. Icke heller förmäla samtida källor något därom. Den plats, som utvisades, är belägen längst ut på udden vid en större sten.

Sedan konungen en stund stått försjunken i tankar, kastade han sig ned på knä och kysste under den lifligaste rörelse stenen. Med egen hand skar han därpå ut en grästorfva ur marken bredvid densamma för att medtaga såsom minne.

Efter hemkomsten uppsatte han en latinsk inskrift, som han strax före sin afresa jämte en penningsumma öfverlämnade till landshöfdingen med anhållan, att den måtte inristas på den utvisade stenen; penningarna skulle användas till betäckande af kostnaderna därför.

Den af konungen författade, å stenen inristade inskriften lyder:

GUSTAVO IV ADOLPHO FELICITER REGNANTE
APPULSUS
GUSTAVI I LIBERATORIS REGISQUE SVECIAE
DIE XXXI MAIJ ANNO MDXX LOCUM
UT TANTI VIRI VEL GRESSUS COLERET
LUDOVICUS XVIII
REX FRANCIAE ET NAVARRAE
A REGNO AVITO PULSUS
IN SVECIA VERO NON EXULANS
SED
GRATISSIMO HOSPITIO FRUENS
INVISIT
KAL. OCTOBRIS MDCCCIV.

Mot denna text anmärktes, att latinet var dåligt, och man var därför betänkt på att ändra den, men dåvarande eloquentiæ lektorn

i Kalmar, professor C. A. Wahlbom, påpekade, att konungens latin nog läte försvara sig, hvarpå man afstod från alla ändringar. Anmärkningarna gällde hufvudsakligen ordet *appulsus*, hvilket man ville fatta såsom participium, då meningen blef obegriplig; men Wahlbom framhöll, att det omtvistade ordet måste tolkas såsom substantivum i genitivus, beroende af *locum*. (Appulsus locum = landstigningsställe). Inskriften inristades därpå i stenen, sådan konungen nedskrifvit den, dock först sedan man inhämtat konung Gustaf IV Adolfs tillåtelse. Denne gaf dock därvid befallning, att man på samma sten äfven skulle låta inrista en motsvarande svensk inskrift. Så skedde äfven.

Den svenska inskriften står bredvid den latinska och har följande lydelse:

HÄR
LANDSTEG KONUNG GUSTAF DEN FÖRSTE
DEN 31 MAJ ÅR 1520
DÅ HAN TIL FÄDERNESLANDET ÅTERKOM.
STÄLLET BESÖKTES DEN 1 OKTOBER 1804
UNDER
KONUNG GUSTAF DEN IV ADOLPHS
LYCKELIGA REGERING
AF
FRANKRIKES ÖFVERGIFNE KONUNG
LUDVIG D. XVIII.
HAN
LÄMNADE VID AFRESAN
MOTSTÅENDE SIN LATINSKA HANDSKRIFT
AT I STENEN RISTAS.

Såsom synes, är den svenska inskriften ett slags fri öfversättning af den latinska. Hvem som författat densamma är obekant.

Som inskrifterna på Stensöstenen redan från början voro endast grundt inhuggna och icke heller förgyllda, hafva de under årens lopp lidit ganska stor skada på grund af väderlekens växlingar. Det är därför af behofvet påkalladt, att något göres för deras bevarande, då de ju tjäna att hugfästa minnet af en icke blott för vår ort utan för hela vårt land viktig tilldragelse: vår store konung Gustaf Vasas landstigning på svensk mark, då han kom att frigöra ett älskadt fosterland från det främmande ok, som hotade att alldeles förkrossa det.

II.

Grafstenar i Kalmar museum.

Allt sedan medeltiden var det sed, att man äfven i kyrkorna beredde hviloplatser åt de döda. Så också i Kalmar gamla stadskyrka, där stadens mera förmögna familjer hade sina murade grafvar, täckta af ofta rikt skulpterade stenar. En forskare, I. H. Rhezelius, som år 1634 i arkeologiskt-historiskt syfte besökte Kalmarorten, beskrifver sju af kyrkans grafstenar, hvilka tillhörde adliga eller eljest genom sitt ämbete framstående personer. Då kyrkan på 1670-talet på Karl XI:s befallning nedbröts, förstördes några af dessa stenar, men trenne finnas ännu kvar, ehuru de äro illa åtgångna af tidens tand. För att skydda dem mot fullständig förstörelse, inflyttades de för en del år sedan från gamla kyrkogården, där de senast legat, till slottet och förvaras nu i vattentornets källarvåning.

Midt för dörren ligger en sten, som år 1634 täckte en graf i "ett kor vid norra sidan i kyrkan". Den var då sprucken snedt öfver, hvilket skylldes på danskarna under 1611 års krig; nu saknas öfre partiet af densamma. Denna sten, som år 1754 framgräfdes ur det då ännu kvarliggande gruset af gamla kyrkan, prydes af tvenne bilder i upphöjdt arbete, föreställande en man och en kvinna, samt bär följande inskrift: Hær ligger begraven ten ædle och velburdige Christopher Andersson till Stensnæs, hvilken i Herranom afsomnade ten — anno — uthi sin ålderdoms — år; sampt hans elsklige husfru, then ædle och velburdige fru Gertrud, hvilken i Gudi afsomnade på Kalmar slot ten 19 Aprilis Anno 88 uthi sin ålder på tet 45 år. Gud deras sjelar nådeligen bevare".

Kristoffer Andersson hette ursprungligen Stråle, men fick af Erik XIV sitt vapen förbättradt med en flygande grip i ett silfverfält, hvarför han själf och barnen sedan kallade sig Grip. Längre fram inlade medlemmar af den äldre Gripsläkten protest häremot, och tvisten hänsköts 1644 till drottning Kristina, hvilken afgjorde den så, att Kristoffer Anderssons släkt fick sitt vapen ytterligare förbättradt: gripen blef förgylld, och namnet ändrades i enlighet därmed till Gyllengrip. Kristoffer Andersson var ägare till Stensnäs i Ukna socken och fick med sin tredje hustru Stäflö i Åby socken. Han stod i stor gunst hos både Erik XIV och Johan III och användes af dem båda i förtroendeuppdrag. Under en utländsk resa skall han hafva blifvit kammarherre hos drottning Elisabet i Eng-

land och af henne sändts till konung Erik med behagliga svar på hans frieri. År 1563 var han amiral och förordnad att jämte Göran Persson och några andra förestå regeringen under Eriks frånvaro i danska kriget. Under Johan III blef han 1576 dennes hofjunkare. 1579—81 finna vi honom såsom befälhafvare på Borgholms slott, och år 1586 innehade han liknande befattning å Kalmar slott, så ock 1591 och 1592. Under striden mellan Sigismund och hertig Karl ställde han sig på den förres sida och blef den 11 aug. 1598 jämte Johan Sparre och Lars Rålamb ånyo förordnad till befälhafvare på Kalmar slott. Men detta förtroende blef ödesdigert för honom.

Sedan hertig Karl efter en långvarig belägring, under hvilken besättningen led alla hungerns kval, den 12 maj 1599 kommit i besittning af slottet, blefvo alla tre dömda såsom landsförrädare till döden. De afrättades den 16 maj, och deras hufvuden uppsattes på stänger öfver stadens inkörsport.

I sitt första äktenskap var Kristoffer Andersson gift med Kerstin Fleming, i det andra med Gertrud Ulfsdotter (båt), hvilken dog 1588 och begrofs i familjegrafven i Kalmar stadskyrka, och i det tredje med Katarina Stensdotter (tillbakaseende ulf).

En annan grafsten (mycket skadad) visar bilden af en i rustning klädd man med en ryttarhammare (s. k. hjälmkrossare) i handen; vid sidan Lilljevapnet (en heraldisk lilja) i en sköld. Af inskriptionen är nu helt obetydligt kvar. År 1634, då stenen låg i kyrkans högkor, var den dock fullt läslig och lydde: ”Här ligger begrafwen ädle och wälbyrdigh Brunte Byrgerson, afsompnade then 19 januarij Anno 86. Gudh hans siäl beware”.

Denne Brunte Birgersson tillhörde adliga ätten Lillje af Aspenäs, en bekant västgötasläkt, och innehade vid midten af 1500-talet flera viktiga uppdrag i Västergötland, slutligen såsom öfverste för allt krigsfolket därstädes, men ingenstädes nämnes, att han haft något uppdrag i Kalmartrakten. Det förefaller därför underligt, att han blifvit begrafven i Kalmar. Sannolikt hörde han till konung Johan III:s svit, då denne med stort följe vintern 1585—86 uppehöll sig å Kalmar slott, och har då dött här, hvarpå man begraft honom i stadens kyrka; härmed stämmer också tiden för hans död.

Den tredje stenen visar en kvinnobild med Stjerne- och Böljevapnen (en sexuddig stjärna — tre rinnande strömmar) på sköldar i form af skalbaggar samt två blanka dylika sköldar. I randen lä-

ses: "Her ligger begrafven edle och welbyrdighe fru Christina Månssadotter, afsomnade then 6 januari 1594".

Kristina Månsdotter tillhörde adliga ätten Stjerna och var dotter af lagmannen i Tiohärads lagsaga Måns Pedersson Stjerna och hans hustru, Brita Johansdotter Bölja eller Strömfelt. Hon var gift med Olof Andersson Oxehufvud och dog på Kalmar slott, under det att hennes man var Sigismunds ståthållare därstädes.

De återstående fyra af Rhezelius omtalade grafstenarna, hvilka nu äro förlorade, hafva tillhört: 1:o Karl Eriksson Gyllenstjerna (sjuuddig stjärna), hvilken 1541 blef ståthållare å Kalmar slott, men dog samma år strax efter tillträdet; 2:o Germund Svensson Some (tjurhufvud), äfven han ståthållare på Kalmar slott, hvilken plats han innehade från 1540 till 1558; han dog 1560; 3:o Jonas B. Rothovius, superintendent i Kalmar; dog 1626; och 4:o Fredrik Waldenbeck, okänd i Kalmarortens historia.

III.

En kåsa från 1500-talet.

I kulturhistoriska museet i Lund finnes en s. k. kåsa, ett slags större dryckeskärl af trä, som för Kalmarorten torde vara af ett visst intresse. Kåsan, som är utskuren ur ett helt stycke al, rymmer 2 liter och har tvenne rakt uppstående långa handtag med ornering i gotisk stil; en del af denna ornering, som upptill förenat de båda handtagen, saknas dock nu. I sitt stympade skick är kåsan dock 65 cm. hög. Den är i öfrigt rödmålad och på skålen prydd med tvenne vapensköldar i svart och gult samt årtalet 1504; nederst på foten läses: "Renoverat År 1684 af Gr. Christina Catarina De la Gardie". Till kulturhistoriska museet har kåsan öfverlämnats såsom gåfva af grefvinnan Malvina De la Gardie, som genom sin man, aflidne öfverstekammarjunkaren Axel De la Gardie, erhållit den såsom arf.

De båda vapensköldarna å skålen äro Johan Månsson Natt och Dags och Anna Eriksdotter Bjelkes, hvilkas giftermål dock ägde rum 1514 och ej 1504. Sannolikt har årtalet vid renoveringen blifvit felaktigt återgifvet. — Johan Månsson, som var son till Engelbrekts mördare Måns Bengtsson, slöt sig till det nationella partiet under Sturarna och var dettas sak trogen till det sista. Sedan han en tid

kämpat i Kalmartrakten under den bekante Hemming Gad, blef han 1510 ståthållare å Kalmar slott, där han dog 1520. Hans änka, Anna Bjelke, som då för en kortare tid öfvertog befälet, mottog å slottet den 31 maj samma år den biltoge Gustaf Eriksson Vasa, som då återvände till fosterlandet.

På grund af den framstående plats, Johan Månsson och Anna Bjelke intaga i Kalmarortens häfder, har fornminnesföreningens styrelse ansett lämpligt att till museet å Kalmar slott anskaffa en kopia af ofvan nämnda kåsa, liksom originalet förfärdigad af al i ett stycke och för öfrigt fullkomligt lika. Arbetet är utfördt i Kulturhistoriska föreningens konstslöjdanstalt i Lund.

En författare från 1500-talet, som i ord och bild lämnar viktiga upplysningar om sin tids kulturförhållanden, har bland annat en afbildning af ett dryckeslag, där gästerna dricka ur kåsor med stora greniga handtag. Till denna bild har han fogat en latinsk text af följande innehåll: ”Lämpligt synes mig ock att för den vetgirige åskådaren meddela en förklaring öfver nordboarnas dryckesskick. Härtill höra först och främst bruk, som med religiös vördnad iakttagas, nämligen att man visar sin aktning för högre väsen äfvensom för furstar, höga herrar och förnäma män genom att stå upp, när man dricker skålar till deras ära. Vidare inlåter man sig i dryckeskamp och täflar såsom på lif och död, hvilkendera som kan i ett eller två eller flera upprepade drag tömma en stor dryckeskåsa. Därföre får man ock på teckningen här ofvan se dem sittande till bords, liksom med kransar eller horn på hufvudet, drickande ur kärl af nämnda form, hvilken lätt kunde väcka undran hos dem, som icke själfva förfarit det. Men ännu underligare måste det förefalla att se ölsvennerna liksom herdar för en flock behornade hjortar tåga fram i skaror för att åt gästerna iskänka öl i deras dryckeskärl. Men icke nog med dessa bruk. De täfla äfven i att visa, hvad de kunna tåla vid drickandet, dymedelst att de svänga omkring dansande, balanserande med den djupa och fyllda ölkåsan, ställd på det blottade hufvudet. På lika sätt bruka de äfven komma fram till sina gilleskamrater, för att med dem tömma skålar, bärande andra slags kärl, ett i hvar hand, fyllda med vin, öl, mjöd, must eller buska.”

Af dylika dryckeskärl torde något öfver 20 exemplar från 1500- och 1600-talen finnas bevarade i olika skandinaviska museer, de flesta i statens historiska museum.

IV.

Fru Anna Cederflycht.

Anna Cederflycht är ett namn, som ännu i dag ej torde vara glömt i Västervikstrakten. Hon föddes år 1684 i Västervik och var af en gammal ansedd köpmanssläkt. Fadern, Hans Andersson, blef slutligen brukspatron och ägare till de stora godsen Ankarsrum, Helgerum, Romma och Sundsholm. Modern, Kristina Månsdotter, köpmansdotter från Stockholm, hade i ett föregående äktenskap varit gift med borgmästaren i Västervik Lars Lindbohm. Hans Andersson och Kristina Månsdotter hade flera barn, men endast tvänne döttrar, Katarina och Anna, öfverlefde föräldrarna och fingo de stora egendomarna i arf. Katarina, som var döfstum, ehuru i öfrigt rikt begåfvad, dog 1742. Hon hade testamenterat sin andel af arfvet till systern, som med anledning däraf fick process med andra arfvingar, men vann i högre rätt. Alla godsen samlades sålunda slutligen i hennes ägo.

Anna Hansdotter blef i början af 1700-talet gift med köpmannen i Göteborg Anders Nilsson. Denne, som var mycket rik, gjorde ansenliga försträckningar till fältmagasinerna i Göteborg och Strömstad och blef därför år 1719 benådad med öfverkommissaries titel och adlad under namnet Cederflycht. Makarna bodde sedermera än i Göteborg, än på Helgerum i Tjust. I äktenskapet föddes trenne barn, sönerna Hans och Erik samt dottern Kristina, hvilka alla dogo på Helgerum och ligga begrafna i Vestrums kyrka.

Emellertid uppkom oenighet mellan makarna, emedan öfverkommissarien, som det uppgafs, haft några otillåtna galanterier för sig, och vid en resa tog den sig utbrott midt på landsvägen af en till synes obetydlig anledning. Fru Cederflycht ville i en svår backe stiga ur vagnen och gå, men hennes man var af annan åsikt, och så uppstod en häftig dispyt, som slutade med att hon tog sina saker från vagnen och reste tillbaka till Helgerum, under det att han begaf sig till Göteborg. Från den stunden lefde de skilda, enligt öfverenskommelse förvaltande hvar sin förmögenhet; för öfrigt lofvade de, att icke taga arf efter hvarandra. Brytningen skall hafva skett 1735 eller däromkring.

Kommissarien Cederflycht tillbrakte sina återstående år i Göteborg, där han lefde ”som en snål, nidsker och karger armling och af ingen älskad”. Då han år 1747 dog, lefde ännu sonen Hans och vistades hos modern på Helgerum — de öfriga barnen voro då döda.

— Hans tog nu efter föräldrarnas förenämnda öfverenskommelse ensam arf efter fadern, men redan i början af följande år (1748) afled han plötsligt af slag och med honom utdog ätten på svärdssidan. Modern ärfde då sonen, men beslöt att ej behålla något af det från mannen härstammande arfvet, hvarför hon skänkte bort alltsammans: 100,000 daler kopparmynt donerades till ett fattighus i Västervik, 72,000 daler samma mynt till ombyggnad af Hallingebergs kyrka och 3,000 daler till Västrums kyrka med förbindelse att därför äfven underhålla Cederflychtska grafven. Äfven enskilda personer fingo större eller mindre del af arfvet, däribland hofrättsrådet, sedermera titulärlandshöfdingen O. B. Ehrencreutz.

Fru Cederflycht dog 1752 utan att hafva gjort någon disposition rörande sin egen förmögenhet, hvilken därför öfvergick till mer eller mindre aflägsna anhöriga. Hon ligger liksom de tre barnen begrafven i Västrums kyrka, hvarom där uppsatta epitafier bära vittne.

Till nämnda kyrka hafva fru Cederflycht och hennes anhöriga utom ofvannämnda 3,000 daler kmt lämnat flera andra värdefulla gåfvor, af hvilka följande omnämnas i en uppgift från slutet af 1700-talet: en ljuskrona i koret med inskriptionen ”Hans Andersson—Christina Månsdotter anno 1694”, två stora ljusstakar af drifvet silfver på altaret, gåfva af fru C., en vinkanna af silfver, vägande 108 lod, gåfva med anledning af jungfru Katarina Hansdotters död 1742, samt både altare och predikstol, gåfva 1727 af Katarina och Anna Hansdotter, d. v. s. fru C. och hennes syster. Af klockorna är den mindre år 1702 gifven af Hans Andersson och hans hustru och den större år 1740 af fru C. och hennes syster. Klockstapeln bekostades 1745 af fru C. och hennes son Hans.

V.

Medeltida tyska lyckoriddare i Kalmartrakten.

Herrarna van Vitzen.

”Då intogo roffåglarna bergshöjderna, ty tyskarna tyranniserade landet i många år”. Med dessa ord karakterisera de kronologiska anteckningar, som under medeltiden fördes i Vadstena kloster, tiden efter konung Magnus Erikssons afsättning.

De med Magnus missnöjda stormännen hade 1363 inkallat hertig Albrekt af Mecklenburg och utkorat honom till sin konung, och Magnus och hans son Håkan måste slutligen afstå från kronan. Med Albrekt följde en väldig skara tyska herrar, beredda att i Sverige dela segerns frukter med honom. Och det fingo de också. De kommo in i rådet och blefvo befälhafvare på en stor del af rikets slott. Hur tysken då omhuldades i Sverige, få vi veta af en samtida visa, som ger uttryck åt den svenska allmogens förbittring öfver utlänningarnas framfart. Det heter häri bland annat:

Han kom aldrig så arm af Tyskland,
hade han ett svärd uti sin hand,
kunde han dansa, springa och hoppa,
han skulle hafva skälla och gyllne klocka*)
och därtill hundrade lödig mark;
den släkt var vorden omsider så stark,
den fyllde i Sverige både skog och mark.

Om tyskarnas framfart i landet säger samma visa:

Hvar de kommo i bondens hus,
de lämnade hvarken mat eller ljus,
de förderfvade både hö och korn,
röfvade bort sölf, kläder och djurshorn**),
(som) de läto till Stockholm med slädar köra,
sedan till Tyskland med skeppen föra.
Gud och Sankt Erik dem gifve en näpst,
att de tarfva icke läkare utan präst.

Och i den andan fortsätter visan flera strofer igenom. En annan författare, en krönikeskrifvare, tillägger:

Svenska jungfrur och änkor både
gaf han tyskar utan fränders råde;
hvilken svensk där fick mot tala,
han led därför nöd och kvala.

Visans skildring af tyskarnas uppträdande synes fullt trogen, att döma efter tidens öfriga handlingar. Vi få dock härvid komma ihåg, att tyskarna ej voro ensamma om illdåden; de svenska stormännen gåfvo dem föga efter. Som exempel må här

---

*) Skälla och gyllne klocka syfta på den tidens sed att bära bjällror fästa på kläderna.

**) Djurshorn = dryckeshorn. I välmående hus funnos vanligen sådana i mängd, ofta genom sina beslag mycket dyrbara.

omnämnas, hurusom en andlig, biskop Gotskalk i Linköping, mördades af riddaren Matts Gustafsson (sparre), således af en svensk man. De, som drogo största fördelen af dådet, voro dock tyskar. Så tog Henneke Molteke på Stäkeholm vid Västervik all biskopstionden inom Tjust, Henning Königsmark på Borgholm samma tionde på Öland, Gerhard Snakenborg tog tionden inom ett annat område, Arnold van Vitzen plundrade en biskopsgård i Östergötland och gjorde därvid stort byte o. s. v. Saken uppgjordes omsider medelst gåfvor till andliga stiftelser. -- Från andra delar af vårt land omtalas liknande våldsgärningar i mängd, och allt tyder på den vildaste anarki.

Den ene af de tyskar, som omnämnas i samband med biskop Gotskalks död, Arnold van Vitzen, tillhör en mecklenburgsk släkt, hvars namn ofta förekommer i Kalmartraktens historia under senare hälften af 1300-talet. Första gången möter oss namnet år 1358, då H e r m a n v a n V i t z e n nämnes fogde (höfvitsman) på Kalmar slott, som då innehades af konung Magnus Erikssons upproriske son, Erik. Herman van Vitzen var redan då en myndig man bland de missnöjda stormän, som samlat sig kring den unge Erik. Efter dennes död spelade han en viktig roll vid den ödesdigra förlofningen mellan konung Magnus andre son, Håkan, konung af Norge, och den holsteinska grefvedottern Elisabet (1361). Han var fortfarande fogde på Kalmar slott, som nu med panträtt innehades af de holsteinska grefvarna Henrik och Klas, Elisabets bröder. Vid den vigselakt, som den 25 juli 1362 firades i Plön i Holstein mellan jungfru Elisabet och konung Håkan, representerades denne senare af Herman van Vitzen. På grund af pågående krig i Östersjön kunde dock bruden först fram i december lämna Holstein. Den 17 nämnda månad seglade herr Herman med furstinnan ut från Travemünde, ledsagad af ett talrikt följe af riddare och svenner, men ödet ville, att Elisabet aldrig skulle komma till Sverige. Skeppet blef vinddrifvet och kom till danska kusten (Bornholm eller Skåne), där Elisabet och hennes sällskap blefvo tagna i fängsligt förvar af ärkebiskop Nils i Lund, en ifrig anhängare af konung Valdemar Atterdag, med hvars dotter Margareta konung Håkan förut var förlofvad. Efter någon tids fångenskap fick Elisabet vända hem igen och ingick kort därpå i ett tyskt kloster. Herman van Vitzens senare öden äro författaren obekanta. Ännu 1367 lefde han dock och vistades fortfarande i Sverige, där han förmodligen slutit sig till konung Albrekt.

Vid samma tid (1367) eller kanske tidigare (1364) nämnes i

våra häfder Vicke van Vitzen d. ä., möjligen son eller bror till den nyssnämnde Herman. År 1373 var han fogde på Kalmar slott, som nu jämte stad och "fogati" (södra delen af länets fastlandsdel) sedan 1366 innehades af konung Albrekts far, hertig Albrekt af Mecklenburg, såsom pant för 4,000 lödiga mark, motsvarande i våra dagar 120,000 kronor eller, om man tar hänsyn till att silfrets värde under 1300-talet var minst 10 gånger högre än nu, 1,200,000 kronor. Hertig Albrekt hade i sin ordning lämnat området i pant till Vicke van Vitzen med skyldighet att därför aflägga räkenskap till hertigen. Storleken af van Vitzens fordran hos hertigen nämnes dock ej. Äfven andra pantlän innehades åtminstone tidvis af van Vitzen, såsom Borgholms slott, Sundholms slott*) m. fl., hvarjämte en mängd enskilda gårdar på ett eller annat sätt kommit i hans händer. Af allt framgår, att van Vitzen var en omtänksam herre, som väl förstod att liksom så många andra tyskar den tiden skaffa sig inkomster i Sverige. Han nämnes äfven såsom medlem af rådet.

Efter några år (1375) inlöstes hertig Albrekts panträtt till Kalmar af den mäktige Bo Jonsson (grip), men Vicke van Vitzen stannade kvar såsom fogde därstädes och behöll slottet i förpantning till sin död (1389), då panträtten på grund af arf öfvergick till hans tre efterlämnade söner, Nikolaus (Klaus), Vicke och Herman. En fjärde son, den ofvannämnde Arnold, var då död. — Borgholm, som var pantsatt till van Vitzen för 700 lödiga mark, synes hafva inlösts för kronans räkning af konung Albrekt själf.

Då de svenska stormännen efter Bo Jonssons död öfvergåfvo konung Albrekt och sökte sitt stöd hos drottning Margareta, ställde sig Vicke van Vitzen, såsom hufvudman för det tyska partiet, helt naturligt på konungens sida. Den afgörande striden stod i trakten af Falköping år 1389, och här blef konung Albrekt efter ett förkrossande nederlag själf fången. Vicke van Vitzen stupade i striden under det andra tyskar snart nog sökte sin räddning i feg flykt.

I en dansk folkvisa om dessa händelser framträder herr Vicke som en gammal pröfvad krigare, som vid Albrekts sida öfverskådar ställningen omedelbart före slaget. Erfaren, som han är, råder han ehuru fåfängt den hetsige konungen att vänta med anfallet, tills hären hunnit bättre samlas:

*) Sundholms slott, hvaraf nu alla spår äro borta, har legat i norra Småland, troligen i Sandsjö socken.

"Stride vi imod den skare i dag,
det blifver os lidet till fromme;
de danske de vinde stor pris i dag.
stor skade de svenske monde faa."

Hånfullt svarar honom dock konungen: "Est du ræd nu for ditt lif, da hold dig over till en side", hvilket från Vicke framkallar det ironiska svaret:

"Ret aldrig saa I mig være sa ræd,
jeg turde jo fuldvel skjelve."

Men så tillägger han stolt: "I skikker mig frommerst i det led, min glavind (lans) vil jeg först bryde", och därmed störtar han sig i spetsen för det första häftiga anfallet, hvarvid två danska afdelningar sprängdes, och föll därvid med ära. I den danska årsbok, som till eftervärlden bevarat denna dags händelser, nämnes han ensam, "den tappre riddaren", bland de fallna fienderna.

Efter Margaretas seger vid Falköping gjorde de tyska stormännen i vårt land (Stockholm undantaget) icke längre något nämnvärdt motstånd. Särskildt synas Vicke van Vitzens söner: Klaus, Vicke och Herman, snart hafva kommit öfverens med drottningen. Redan samma år (1389) lämnade de både Kalmar och andra slott i hennes våld mot löfte om ersättning för sina fordringar. Klaus van Vitzen, som efter faderns död några månader varit höfvitsman på Kalmar slott, lämnade snart Sverige och begaf sig till Tyskland för att där taga fädernearfvet i besittning — "föraktad af både Gud och människor", tillägger en krönika, emedan han utan tvång blott för penningar handlat, som han gjort. Enligt en annan uppgift hade han af omständigheternas makt tvungits därtill. Säkert är, att bröderna någon tid därefter af Margareta erhöllo en större penningsumma — 4,000 lödiga mark — såsom lösen för sina återlämnade förpantningar. Sedan denna affär blifvit klar, försvinner Klaus van Vitzen ur vår historia. Ej heller den yngste brodern, Herman, omnämnes vidare.

Arnold van Vitzen, broder till Klaus, Vicke och Herman, afled såsom nämndt före fadren. Han var gift med Elina Glysingsdotter och hade med henne en dotter, Märta, som dog 1390, då hennes farbroder, Vicke van Vitzen d. y., och andra släktingar togo arf efter henne. Arfvet, som var ganska betydande, bestod hufvudsakligen af gårdar inom Söderåkra, Torsås och Gloseboda (nu Gullabo) socknar. Särskildt nämnes Påbodanäs eller, som det nu heter, Påbonäs, där det fanns ett fäste, af hvars vallgrafvar läm-

ningar ännu finnas kvar. — Om Arnold van Vitzen, som nämnes redan 1364 såsom vittne å stilleståndsfördraget mellan konungarna Magnus och Albrekt, lämna häfderna endast få underrättelser — föga mera, än att han deltog i den ofvannämnda utplundringen af biskop Gotskalks kvarlåtenskap. — Han synes hafva bott på Påbonäs.

Den återstående brodern, Vicke van Vitzen d. y., nämnes ofta i den följande tidens häfder. Till en början ser det ut, som om drottning Margareta velat göra sig af med alla tyskarna; hon inlöser deras pantlän och köper deras egendomar. Så ock med Vicke van Vitzen. År 1391 köper hon af denne för 900 lödiga mark allt det gods, han hade i Sverige, både hvad han hade köpt och ärft och hvad han hade i pant, särskildt hans del i Påbonäs, där herr Vicke liksom förut brodern Arnold någon tid haft sin bostad. Hvilka de sålda gårdarna voro, känner författaren ej. De måste dock hafva varit ganska många och betydande att döma efter köpesumman. 900 lödiga mark motsvarar nämligen i våra dagar minst 270,000 kronor. I samma köp ingingo äfven de egendomar, som herr Vickes syster, ”fru Mætta”, innehade, särskildt hvad hon ärft efter sin brorsdotter, jungfru Märta. Äfven de andra släktingarna, Märtas mostrar, sålde sina andelar af arfvet till drottningen.

Vicke van Vitzen stannade emellertid kvar i Sverige och vann snart både Margaretas och Eriks af Pommern förtroende, hvarför han användes i hvarjehanda viktiga värf, blef riksråd och beseglade i denna egenskap bland annat fredstraktaten af år 1398 mellan konung Erik och Tyska ordens stormästare. Under de senare åren af hans lif synes hans verksamhet hufvudsakligen hafva varit förlagd till Östergötland, där han en tid var häradshöfding*) i Bobergs härad. År 1397 kallas han i ett bytesbref höfvitsman öfver Ydre.

Herr Vicke var gift med Katarina Magnusdotter Porse. — Hans grafsten finnes i Skenninge stads kyrka och bär följande inskrift: LAPIS DNI (domini) FIKKONIS DE FITZEN M(I)LITIS PA(R)ATUS ANNO DNI (domini) MILLESIMO CD SEXTO SUB QVO QVIESCER(E) INTENDIT CUI (cujus) AIA (anima) REQUI (escat) — d. v. s. riddaren herr Vicke van Vitzens sten, tillredd Herrans år 1406, under hvilken han ämnar hvila — hvars själ hvile (i frid). Dödsåret är obekant.

*) Häradshöfdingeämbetena innehades den tiden liksom långt senare af stormän, som vanligen sedan skötte dem genom vikarier.

Till Kalmar stads kyrka skänkte Vicke van Vitzen år 1393 en del jordegendom för att där inrätta ett kapell, i hvilket själamässor skulle läsas för honom och åtskilliga hans anhöriga. De donerade egendomarna, som hufvudsakligen voro belägna inom Hossmo, Ljungby och Hagby socknar, hade tillfallit honom efter hans aflidna hustru. De räntade årligen 50 mark svenska penningar (omkring 2,500 kronor i n. v. mynt). För öfrigt fick den vid kapellet tjänstgörande prästen en van Vitzen tillhörig liten gård i Kalmar till bostad. För detta skulle han förrätta mässor 5 dagar i veckan och dessutom hvarje sön- och helgdag "ganga till koor med sitt röklin*), som kyrkonarätter och biskopsbud tillsiger".

Af släkten van Vitzen, som i sitt vapen förde en *räf*, spela vid denna tid äfven andra medlemmar en roll i vår historia, såsom Heyne och hans son Thomas, båda betydande män. Som deras verksamhet dock ej berört Kalmartrakten, lämnas de här å sido.

VI.

Inflyttningen af tyskar till Kalmar.

Sedan åtskilliga tyska städer med Lybeck i spetsen under 1100- och 1200-talen erhållit större eller mindre förmåner i Sverige, inflyttade hit en mängd tyskar, hvilka visserligen enligt fördragen lefde efter svensk rätt och under svenska lagar, men dock behöllo sin nationalitet. Så småningom undanträngde de de svenska köpmännen och fogo slutligen all indräktigare handel i sina händer. På grund af deras talrikhet intogs till och med i Magnus Erikssons stadslag en bestämmelse, att styrelsen i de svenska städerna skulle till hälften bestå af tyskar. Kunde, såsom väl var möjligt i en del småstäder, de tyska platserna ej fyllas, skulle dessa intagas af svenskar, men luckor bland svenskarna fingo ej fyllas med tyskar. I flera städer öfverträdde man dock faktiskt denna bestämmelse, däribland i Kalmar, där år 1389 af stadsstyrelsens fyra borgmästare och tolf rådmän, att döma efter namnen, endast några få voro svens-

*) Röklin = öfverklädnad af linne, tillhörande den prästerliga dräkten. — Hur detta gäfvobref låter förlika sig med salubrefvet af 1391 (s. 70) framgår ej ur de källor, som för tillfället stått författaren till buds.

kar. Till belysning af saken meddelas här en förteckning å dem, som nämnda år sutto i stadsstyrelsen.

Borgmästare.

Hinrik Remescher. Johan Breel.
Johan Bere. Johan Brasche.

Rådmän.

Hinrik Schele. Lambert van der Borgh.
Sigge Swensson. Hinrik Bekeman.
Johan Köning. Bernd Witte.
Tideman Ducus. Gheret vame Kleye.
Albert Zeghebode. Johan Parchem.
Herbert Witte. Gotscalk Huls.

Namnen äro hämtade från stadens underkastelsebref till drottning Margareta, hvilket bref i öfrigt är undertecknadt af 16 borgare, nästan alla med tyska namn, nämligen:

Johan Lippe. Thorke Suter.
Clauwes Cuse. Clauwes Keding.
Röreke Rehorst. Berteld Hobe.
Jon Hultunger. Hans Strobwk.
Olef Cuse. Hans van Werne.
Olef Benneman. Tideke Tempelman.
Thore Raster. Hans Blome.
Rosse Bagge. Wineke Marlouwe.

Höfvitsman på slottet var då Klaus van Vitzen (s. 69), hvilken, som det heter i brefvet, försonat borgerskapet med drottningen.

Med konung Albrekts fall inträder en reaktion mot det tyska inflytandet i de svenska städerna, hvilket äfven visar sig i Kalmar. De tyska namnen försvinna allt mer och mer ur stadsstyrelsen och ersättas af svenska. Nyupptagna borgare äro nästan aldrig tyskar. Först segern öfver danskarna på Brunkeberg år 1471 gaf dock dödsstöten åt det tyska väldet, i det den framkallade en allmän nationell rörelse, som framtvang nya bestämmelser rörande sammansättningen af städernas styrelser. Enligt dessa skulle till borgmästare, rådmän samt andra stadens viktigare ämbetsmän ingen annan tagas än den, som var af svensk börd och hade egendom i staden.

* * *

Till belysning af det tyska elementets talrikhet i Kalmar under nu ifrågavarande tid meddelas här ytterligare en namnförteckning på

kalmarboar. Den förskrifver sig från år 1400 och uppräknar en del borgare och deras svenner, som år 1396 under en expedition mot de s. k. vitaliebröderna af en hanseatisk eskader själfva blifvit tagna för sjöröfvare och samtlige kastats öfver bord. Förteckningen lyder:

Item dit sint der borgere namen van Calmaren de ouer bord geworpen worden.

Gerd vam Cleye
Lubbert Witte
Borgermeister kyndere
Hinric Reemscher
Hans Witte
Hans Magnesson
Raedmanne kyndere
Gerke Gerdsson
Hans Nyendorp
Gumme Siggessön
Borghere vnd ere knechte
Bertel Hobe
Hans Krumme
Birger Sönessön
Swen Karlsson
Arnd van den Rosen
Lemmeke Rusche
Haqwon Strabwck
Peter Beyer
Mathies Hester
Tyman Francke
Claus Hanssön.
Haquon Wergmeister
Claus Botterschütte
Magnes Bulle
Goldbeke
Gudwaster
Hans Knolle
Herman Brand
Ludeke Brand
Holmsteyn Qwatter
Jusse Botilde
Jusse Petersson
Vdder von Suderkoping

Swen Esping
Hans von Dorpmunde
Herman Kempe
Peter Lake
Peter Thoressoen
Simon Schild
Egerd Scherff
Jon Reemsleger
Jon Ingewaldessön
Berger Smyt
Jon Smyt
Erick Karlsson
Swen Germundersson
Bothwider Ghöte
Peter Ramse
Oloff Amundssön
Jusse Kock
Birger Offenson
Odge Kulenknecht
Jacob Grvpengeter (?)
Peter Ingemarsson
Claus Rode
Hermen Bylefeldt
Hans vam Elving
Johan sin knecht
Hans Dordenbusch
Lasse Wergmeister
Meister Johan de arste
Tydeke Westuael
Swen Ketelsson
Peter Gummen knecht
Hans Menrekes knecht
Claus Junge
Bencht Röder

Ebbe Sonesson	Johan Hane
Magnus Oleffsson	Johan de Man
Jon Gummensson	Gerke van Bökelle
Swen	Heneke Kuse
Oleff Wergmeisters knecht	

Af förteckningen framgår, att många af de dödade tillhörde stadens mest framstående familjer: två voro rådmän, tre borgmästaresöner och tre rådmanssöner. Åtminstone två af dem hade underskrifvit hyllningsbrefvet till drottning Margareta — Gert van Kleye och Berthold Hobe —, andra åter buro där förekommande familjenamn, såsom Remscher, Witte, Strobuck, Kuse m. fl.

VII.

Altartaflan i Kalmar domkyrka.

Sedan Kalmar domkyrka 1682 blifvit så pass färdig, att den då kunde invigas till offentlig gudstjänst, uppsattes i densamma till en början altaret från gamla kyrkan med därtill hörande altartafla, framställande Kristus på korset. Denna altartafla torde emellertid hafva varit utan större konstvärde och därför föga bidragit till den i öfrigt vackra kyrkans förskönande. Redan 1712 utbyttes den också mot den nuvarande altaruppsatsen med dess konstnärligt utförda altartafla, framställande *Kristi nedtagande från korset.* Enligt barocktidens smak är infattningen prydd med arkitektoniska ornament; ytterst märkas fristående allegoriska bilder af *tron* och *nåden*. För öfrigt rik förgyllning*)

Om tillkomsten af denna altarprydnad upplyser en latinsk inskrift å densamma, författad af lektorn professor Petrus Dahlerus, som hade tillsyn vid uppsättningen, att familjerna Saltzau och Witte invigt den åt aflidne rådmannen och handlanden Gerhard Saltzau och hans likaledes aflidna maka Katarina Witte "till ett evärdligt vittnesbörd om sin tillgifvenhet och hörsamhet".

Äldre författare uppgifva vanligen, att altartaflan är målad af Ehrenstrahl och för 18,000 daler kopparmynt inköpt af Gerhard Saltzau. Andra källor uppgifva, att den af samme man inköpts från

---

*) De korintiska kolonner, som omgifva altartaflan, äro dock *icke* förgyllda, såsom ett par författare oriktigt uppgifva.

Holland för 2,000 dukater, och att fru Saltzau efter mannens död skänkt lika mycket till infattningen, hvilken storartade gåfva skall hafva väckt ett sådant uppseende, att en gång, då fru Saltzau under gudstjänsten inkom i kyrkan, hela församlingen reste sig upp henne till ära och tacksamhetsbetygelse. På grund af nu kända aktstycken måste emellertid åtskilliga rättelser och tillägg göras vid dessa uppgifter.

Första säkra uppgiften möter oss i likpredikan öfver Gerhard Saltzau, författad 1704 af teologie lektorn vid Kalmar gymnasium Erik Melin, hvilken såsom själf medlem af domkyrkostyrelsen väl borde känt saken. Han säger, ”att den aflidne haft i sinnet, där höga öfverheten velat gifva tillstånd, detta Guds äros hus, Karlskyrkan, med en kostelig altartafla sira och bepryda.” Hvarför ”höga öfverheten” ej velat gifva tillstånd till saken, får man dock ej veta.

Frågan synes sedan hafva hvilat, tills den 1707 vid fru Saltzaus död åter kom på tal. Vid ett sammanträde af domkyrkostyrelsen den 2 maj nämnda år gjorde landshöfdingen, generallöjtnanten friherre R. Rehbinder, en förfrågan, ”om det löfte, som i lifstiden skall vara gjordt af sal. rådmannen Gerhard Saltzau att förära en altartafla hit till kyrkan”. Vid ett samtal, som med anledning häraf uppstod, meddelade biskopen, d:r Henning Schytte, ”att han utaf bemälte rådmans änka, då han i hennes lifstid hos henne varit, hört utaf hennes egen mun berättas och tillkännagifvas, det hon gärna ville efterkomma denna sin salig mans gjorda lofven och en sådan altartafla, som han till kyrkan utfästat, förfärdiga låta, där detta verket kunde drifvas och komma att effektueras.” Med anledning häraf ansågs nödigt att af sterbhuset utfordra de till altartaflan anslagna penningarna, innan boet skiftades, hvarför kantorn skickades till handlanden Joakim Saltzau, Gerhards broder, med anhållan, att han ville infinna sig i kyrkan för öfverläggning om saken. Som denne emellertid var sängliggande sjuk, kunde han ej komma, men lofvade genom kantorn, ”att han alldeles vill bestå detta, som således af dess broder utfästadt är, och att den altartafla, som i anledning däraf kommer att göras, skall helt och hållet blifva så god som den, hvilken är i Sanctæ Mariæ kyrka i Stockholm.” Samma år satte sig ock arfvingarna i korrespondens med lämpliga personer i Stockholm, och den 10 oktober 1707 var saken så långt kommen, ”att en behörig dessein är fattad om altartaflans förfärdigande”, allt enligt uppgift till domkapitlet af lektorn Joakim Witte, måg till handlanden Joakim Saltzau och brorson till Katarina Saltzau, född Witte.

Såsom en reelare garanti för att det verkligen skulle blifva något af enligt testators löfte nedsatte sterbhuset, dock först den 31 juli 1709, i kyrkans kista trenne bankosedlar: 1:o N:o 115 af år 1701 d. 6 juli om 1,006 dlr 4 öre 16 p. courant silfvermynt, 2:o N:o 3700 af år 1704 d. 12 mars om 3,200 dlr caroliner och 3:o N:o 4618 af år 1705 d. 8 juli om 144 dlr caroliner samt 181 dlr 2 2/3 öre courant, hvilka nedlades i förségladt paket af vice borgmästaren Matthias Morin och stadssekreteraren Erik Zelin i närvaro af konsistorienotarien Lars Segrelius samt kyrko- och hospitalsföreståndarna. Dessa sedlar uttogos åter den 20 januari 1712 i enlighet med landshöfdingen grefve A. C. De la Gardies skrifvelse till magistraten af den 14 nov. 1711 och öfverlämnades ”mot arfvingarnas af det Saltzauska och Witteska sterbhusets revers af den 20 nov. 1711 att vilja med det första låta bemälta altartafla förfärdiga” till handlanden David Mühlenbruck, ”som hafver medelst behörig repartition att så laga, det hvar och en åtnjuter däraf sin andel”. Mühlenbruch var en af arfvingarna i sterbhuset såsom gift med en brorsdotter till Katarina Saltzau. Joakim Saltzau var då död.

Ändtligen den 13 juni 1712 infunno sig i domkapitlet trenne arfvingar i sterbhuset, kaptenen vid fortifikationen Daniel Smitt, räntmästaren Israel Ehrenström och den förenämnde handlanden David Mühlenbruch, och gåfvo till känna, att den af rådman Saltzau till domkyrkan utfästa altartaflan ”nu vore färdig och från Stockholm ankommen såväl som åtskilliga mästare, som den skola uppsätta och alldeles i sitt skick ställa”, hvarför de begärde, att bemälte handtverkare måtte få den handräckning, de kunde behöfva. Sedan detta beviljats och nödiga förberedelser i öfrigt blifvit vidtagna, uppsattes altartaflan, och var enligt den ofvan anförda inskriften å densamma allt färdigt den 12 augusti s. å.

Ingenstädes i de handlingar, som ligga till grund för ofvanstående framställning, förekommer namnet på den konstnär, som målat själfva altartaflan. I Nordisk Familjebok uppgifves emellertid, att den är målad af Ehrenstrahls lärjunge David Krafft, och att den är hans största duk; kompositionen, tillägges det, är dock lånad från italiensk mästare. Uppgiften är lämnad af den i vår konsthistoria väl hemmastadde, numera aflidne amanuensen vid kungl. biblioteket C. Eichhorn.

Beträffande denna uppgift uttalar David Kraffts senaste biograf, docenten Aug. Hahr, den meningen, att den helt säkert är riktig. I öfrigt anser han, att taflan troligen är en friare efterbild-

ning af Daniel Volterras berömda romerska bild i kyrkan S. Trinita ai monti. ”Det tyckes mig”, tillägger han, ”som om den målats efter ett stick, i det färgerna verka hvarken naturliga eller tagna efter en annan målning. De äro konventionellt valda, tunga och oklara. Däremot är teckningen förträfflig, särskildt Maria i sin blå mantel samt Kristusfiguren äro ädelt och fint tecknade”.

”Det är”, säger till slut samme författare, ”ingen vid fria kompositioner van målare, som utfört taflan, och den synes mig öfverensstämma med Kraffts konstnärsskap, om äfven lärjungehänder medverkat vid dess utförande. Den visar oss tydligt sin upphofsmans begränsning, men är i hvarje fall i mycket ett tilltalande verk, framsprunget på en tid, då konsten minst af allt fann skydd och omvårdnad i landet”.

De af förestående smärre uppsatser, som behandla Kalmarförhållanden, hafva tillkommit såsom förstudier för en utförligare framställning af Kalmar stads historia. Arbetet härmed har författaren dock på grund af mellankommande hinder måst afbryta. Det har emellertid synts lämpligt att här meddela dessa uppsatser, då de rätta en del oriktigheter i de bekanta arbetena om Kalmar af Löfgren, Sylvander och Berggren. Jfr t. ex. inskriften på Stensö-stenen (S. IX, s. 420; B. s. 108), släktskapen mellan herrarna van Vitzen (S. V. s. 72—171; B. s. 16 f.). samt framför allt namnförteckningen på Kalmarborgare från 1389 (L. I, s. 53 f. not.; S. V, s. 168 f.; B. s. 17 f.). I samband med hvad som sida 56 här ofvan säges om Kalmarmynt från Knut Erikssons tid må påpekas, att Berggrens uppgift sida 15 i noten, att man år 1842 funnit 1,623 st. dylika mynt i “Gamla staden“, beror på ett misstag. Det åsyftade fyndet bestod af mynt från Magnus Erikssons tid och var således omkring 200 år yngre.

Förteckning öfver planscherna.

1. Dolk af skiffer (l. = 37 cm.), funnen vid Alby i Hulterstads socken.
2. Dolk af flinta, f. vid Halltorp i Halltorps s:n.
3. Yxa af flinta (l. = 39 cm.), slipad, f. vid Täfvelsrum i Torslunda s:n.
4. Hålmejsel af flinta (l. = 20 cm.), oslipad, f. vid Tveta i Torslunda s:n.
5. Yxa af sten med påbörjadt skafthål (en tapp i midten), f. i Borgholmstrakten.
6. Skrapa af flinta, f. vid Halltorp i Halltorps s:n.
7. Såg af flinta, f. vid Kölby i Ljungby s:n.
8. Slipsten af sandsten, f. inom Kalmar län.
9. Yxa af sten (båtformig stenhammare) med skaftholk (l. = 21 cm.), f. vid Ryssby i Ryssby s:n.
10. Yxa af sten (stenhammare) med skafthål, f. vid Ryssby i Ryssby s:n.
11. Yxa af brons med skafthål (l. = 27 cm.), f. vid Gräsgärde i Arby s:n. Efter Montelius, Lifvet i Sverige under hednatiden.
12. Nål af brons, f. vid Dystad i Runstens s:n.
13. Yxa af brons (skaftkantsyxa) (l. = 23 cm.), f. vid Rosenfors nära Borgholm. Efter Montelius, Lifvet i Sverige.
14. Doppsko af brons, f. vid Slagerstad i Stenåsa s:n.
15. Skära af brons, f. vid Lerkaka i Runstens s:n.
16. Hängkärl af brons ($^1/_2$), f. vid St. Dalby i Kastlösa s:n.
17. Såg af brons ($^2/_3$), f. tillsammans med föregående.
18. Spänne af brons ($^2/_3$), f. tillsammans med föreg.
19. Halsring af brons (d. = 20 cm.), f. i Borgholmstrakten.
20. Lur af brons (l. = omkr. 1,5 m.), f. vid Långlöt i Långlöts s:n. Efter Montelius, Lifvet i Sverige.
21. Kittel af brons och järn (d. = 35 cm.), f. vid Öfre Ålebäck i Gårdby s:n.
22. Spänne af brons, f. på Öland.
23. Hopböjdt svärd af järn ($^1/_4$), f. vid Öfre Ålebäck i Gårdby s:n.
24. Sköldbuckla af järn, f. därsammastädes.
25. Halsring af brons med ledgång, f. på Öland. Efter Svenska Fornminnesföreningens Tidskr. N:o 26.
26. Handtag af brons till ett större kärl, f. vid Lenstad i Torslunda s:n Efter Montelius, Lifvet i Sverige.
27. Bägare af glas ($^1/_2$), f. vid Södra Kvinneby i Stenåsa s:n. Efter Montelius, Svenska fornsaker.

28. Romerskt silfvermynt (denar), präglad för kejsar Antoninus Pius ($^1/_1$), f. på Öland.
29. Spirallagd armring af guld (vikt = 217,5 gr.), f. vid Bredinge i Kastlösa s:n. Efter Montelius, Sv. Forns.
30. Spänne af brons, f, vid Algutsrum i Algutsrums s:n.
31. Hängsmycke af guld ($^1/_1$), f. vid Lerkaka i Runstens s:n
32. Venus-bild af brons (höjd = 30 cm.), f. vid Ösby i Gräsgårds s:n. Efter Montelius, Sv. Forns.
33. Bysantinskt guldmynt (solidus), präglad för kejsarinnan Aelia Pulcheria ($^1/_1$), f. på Öland.
34. Guldbrakteat, f. vid Dödevi i Högby s:n. Efter Antikvarisk Tidskrift, XIV: 2.
35. Spiralring af guld, f. å Stenåsa kyrkbys ägor. Efter Montelius, Sv. Forns.
36. Halssmycke af guld (v. = 707 gr.), f. vid Färjestaden i Torslunda s:n.
37. Spänne af förgylldt silfver, f. vid Ösby i Gräsgårds s:n. Efter Montelius, Sv. Forns.
38. Bronsplåtar med upphöjda figurer (5×5,5 cm.), f. vid Björnhofda i Torslunda s:n. Efter Stjerna i "Till Oskar Montelius 1903."
39. Engelskt silfvermynt ($^1/_1$), präglad för konung Ethelred, f. på Öland.
40. Arabiskt silfvermynt (dirhem) ($^1/_1$), f. på Öland.
41. Tyskt silfvermynt ($^1/_1$), präglad för konung Otto III, f. på Öland.
42. Vikt af järn, öfverklädd med brons (v. = 40 gr.), f. på Öland.
43. Pärla af glasmosaik ($^1/_1$), f. på Öland.
44. Pjäs af bärnsten till ett spel ($^1/_1$), f. vid Harby i Ljungby s:n.
45. Oval spännbuckla af brons, f. på Öland.
46. Hammarformig hängprydnad (Torshammare) af silfver ($^2/_3$), f. vid Bredsättra i Bredsättra s:n.
47. Spänne af silfver med filigransirater ($^1/_1$), f. vid Torp i Böda s:n. Efter Montelius, Sv. Forns.
48. Vikingasvärd (l. = 1 m.). Efter Montelius, Sv. Forns.
49. Spiralring af silfver ($^2/_3$), f. vid Sandby i Sandby s:n. Efter Montelius, Sv. Forns.
50. I skafthålet afslagen yxa af sten med nytt skafthål ($^1/_2$), f. vid Aledal i Algutsrums s:n.
51. Yxa af sten utan skafthål ($^2/_3$), f. vid Abbantorp i Algutsrums s:n.
52. Yxa af sten med skafthål, utsvängd i båda ändar ($^1/_2$), f. inom Kalmar län.
53. Yxa af sten med rännformig fördjupning för skaftet ($^1/_2$), f. vid Järnsida i Söderåkra s:n.
54. Yxa af sten med påbörjadt, men ej fullbordadt skafthål ($^1/_2$), f. vid Eketorp i Gräsgårds s:n.
55. Pilspets af flinta ($^1/_1$), f. på Ängö vid Kalmar.
56. Spjutspets af flinta ($^1/_1$), f. vid Tveta i Torslunda s:n.
57. Skafthålstapp af sten ($^1/_1$), f. inom Kalmar län.
58. Knif af brons ($^1/_2$), f. vid Kalkstad i Torslunda s:n.
59. Rör af brons (okändt bruk) ($^1/_1$), f. vid Mörbylånga, Öl.
60. Tång af brons ($^1/_1$) f. vid Bläsinge i N. Möckleby s:n.

61. Holkyxa af brons (1/1) f. vid Kåtorp i Torslunda s:n.
62. Spjutspets af brons (1/2), f. vid Ottenby på Öland.
63. Oval eldslagningssten (2/3), f. vid Torsås i Torsås s:n.
64. Holkyxa af järn (2/3), f. vid Holmetorp i Algutsrums s:n.
65. Yxliknande knif (1/1), f. vid Brostorp i Glömminge s:n.
66. Ändbeslag af brons till en rem (3/4), f. vid Gräsgård i Gräsgårds s:n.
67. Doppsko af brons till en svärdsslida (1/2), f. därsammastädes.
68. Spänne af brons (1/1), f. därsammastädes.
69. Spänne af brons (fågelformigt) (1/1), f. på Öland.
70. Spänne af brons (1/1), f. vid Dörby i N. Möckleby s:n.
71. Spänne af brons (1/1), f. vid Greby i Repplinge s:n
72. Spänne af brons (1/1), f. vid Tveta i Torslunda s:n.
73. Spänne af brons (1/1), f. vid Bettorp i N. Möckleby s:n.
74. Beslag af förgylld brons (1/1), f. vid Löth i Löths s:n.
75. Nyckel af brons (1/1), f. vid Torslunda i Torslunda s:n.
76. Ringspänne af brons (1/1), f. på Öland.
77. Spänne af brons (1/1), f. vid Björnhofda i Torslunda s:n.
78. Treflikigt spänne af brons (1/1), f. vid Ottenby, Öl.
79. Ringnål af brons (2/3), f. vid Hjälmerstad i Pärsnäs s:n.
80. Likarmadt bågspänne (3/4), f. vid Harby i Ljungby s:n.
81. Armring af brons (1/1), f. vid Egby i Egby s:n.
82. Prydnad af brons till en sele (2/3), f. vid Bröttorp i N. Möckleby s:n.

N:o 1—12, 14—19, 22, 28, 30, 33, 39—45, 50—82 finnas i Kalmar museum, de öfriga i statens historiska museum i Stockholm.

Innehåll.

Kalmar läns forntid af Fabian Bæhrendtz .... sid. 3.
Smärre uppsatser af F. B. .... „ 57.
I. Minnesstenen på Stensö .... „ 57.
II. Grafstenar i Kalmar museum .... „ 60.
III. En kåsa från 1500-talet .... „ 62.
IV. Fru Anna Cederflycht .... „ 64.
V. Medeltida tyska lyckoriddare i Kalmartrakten .... „ 65.
VI. Inflyttningen af tyskar till Kalmar .... „ 71.
VII. Altartaflan i Kalmar domkyrka .... „ 74.
Förteckning öfver planscherna .... „ 78.
Ljustrycksplanscher I—VIII.
Stentrycksplanscher IX—XVI.

Rättelser.

Sida	7	r.	8	nedifrån	*står*	förekommer	*läs*	förekomma
„	15	„	3	uppifrån	„	likartadt	„	likaledes
„	18	„	2	nedifrån	„	århundradet	„	årtusendet
„	20	„	13	„	„	tveeggadt	„	eneggadt
„	23	„	3	„	„	Bachus	„	Bacchus
„	25	„	9	„	„	förekommer	„	förekomma
„	37	„	12	„	„	16—60	„	16 till 60
„	38	„	16—17	„	„	arabiska)	„	arabiska
„	45	„	12	uppifrån	„	kyrkogärd	„	kyrkogård
„	46	„	20	„	„	isländska	„	isländske
„	46	„	20	„	„	Sturlessons	„	Sturlassons
„	64	„	16	nedifrån	„	Vestrums	„	Västrums
„	76	„	13	uppifrån	„	sterbhusets	„	sterbhuset

Som medeltidens skrifvare voro synnerligen likgiltiga med stafningen af namn, förekomma dessa vanligen under många former. Så t. ex. stafvas namnet Vitzen äfven Vidzen, Vizen. Vicen, Visen, Vytzen, Fitzen o. s. v. Jfr i öfrigt sid. 72—73, där stafningen af namnen ej normaliserats.

Viktigare källor till de smärre uppsatserna.

Anrep, G., Svenska adelns ättartaflor. (Uppsats II, IV.)
Gjörwell, K. Kr., Brefväxling, V. (I.)
Grundtvig, Sv. H., Danmarks gamle folkeviser, III. (V.)
Kalmar domkapitels protokoll. (VII.)
Kalmar stads tänkebok (orig. i Uppsala bibl.). (V.)
Kulturhistoriska meddelanden, 1897—98: 1. (III.)
Rydberg, S. O., Sveriges traktater, II. (VI.)
Sivers, H. J., Västerviks stads historia. (IV.)
Suhm, P. Fr., Historie af Danmark, XIV. (V.)
Styffe, C. G., Bidrag till Skandinaviens historia. I—II. (V, VI.)
Styffe, C. G., Skandinavien under unionstiden. (V.)
Svenska riksarkivets pergamentsbref. (V.)
Sveriges historia intill tjugonde seklet, II. (V, VI.)
Sylvander, G. V., Kalmar stads och slotts historia, IX. (I.)
Tilas, D., Sockenskrifvare (manuskript i Kungl. biblioteket). (IV.)
Vitterhetsakademiens månadsblad, 1875. (V.)

Ljustryck Justus Cederquist, Sthlm.

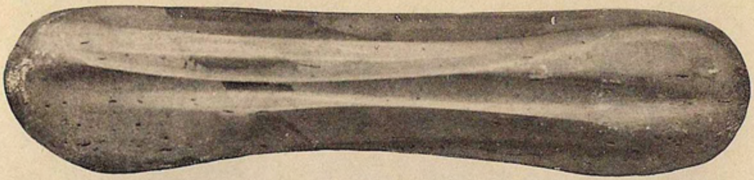

8

9

11

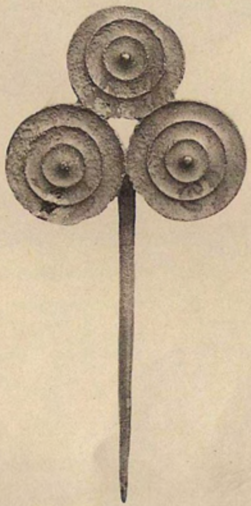

12

13

10

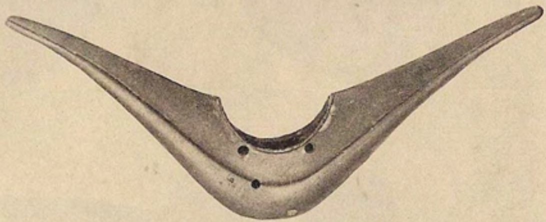

14

15

Ljustryck Justus Cederquist, Sthlm.

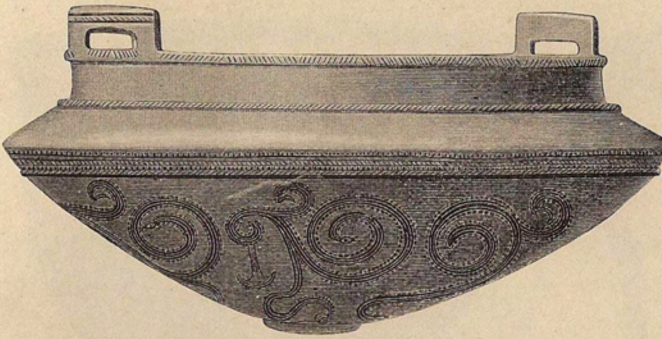

16

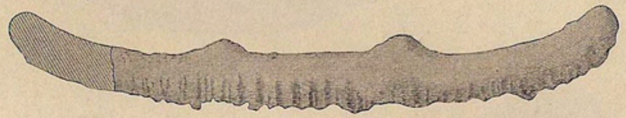

17

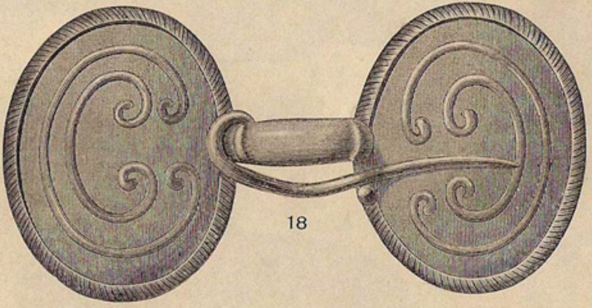

18

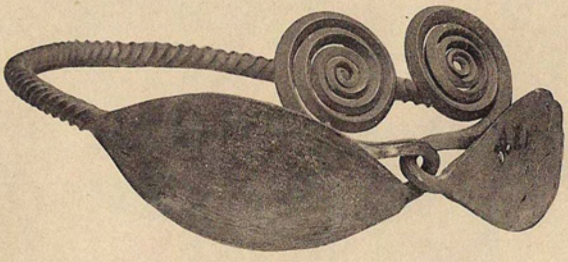

19

Ljustryck Justus Cederquist, Sthlm.

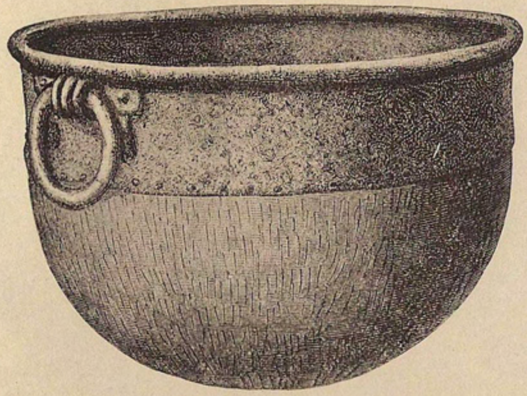

21

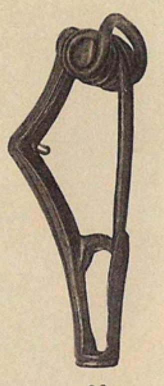

22

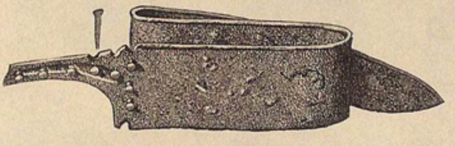

23

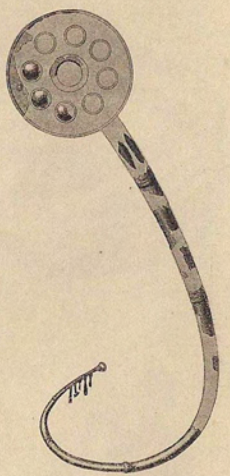

20

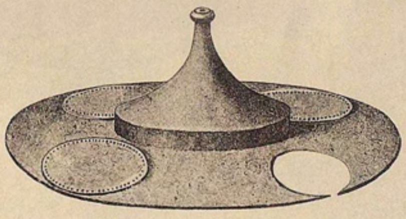

24

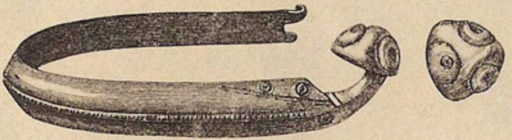

25

Ljustryck Justus Cederquist, Sthlm.

26

27

28

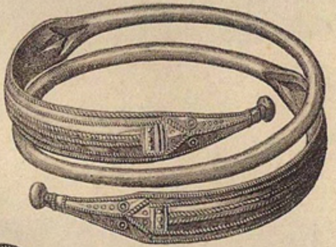

29

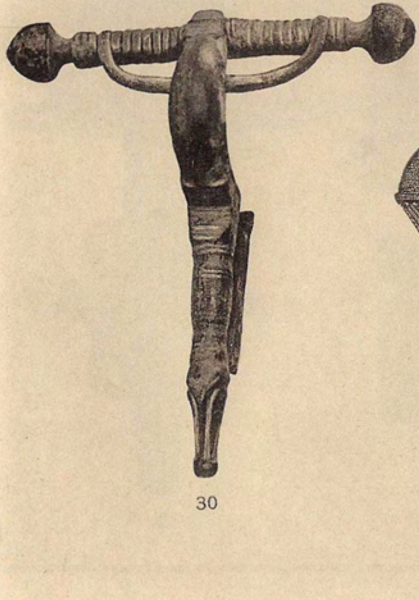

30

31

32

Ljustryck Justus Cederquist, Sthlm.

33

34

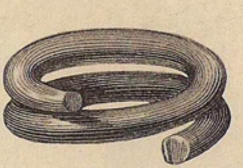

35

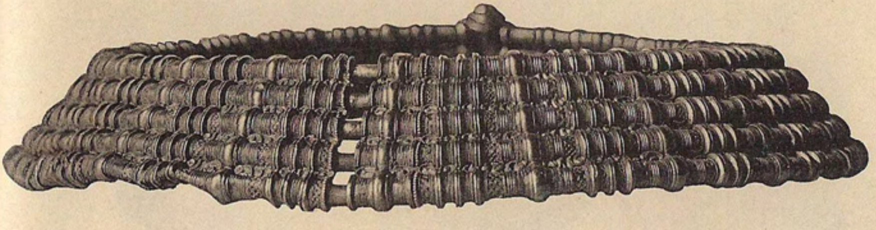

36

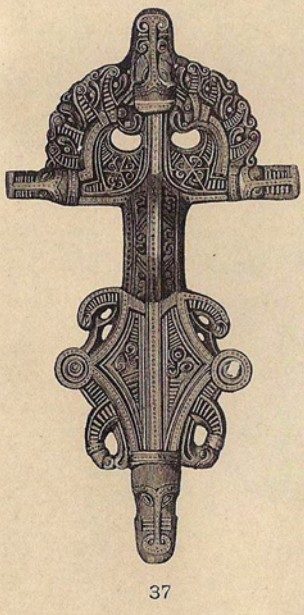

37

38

Ljustryck Justus Cederquist, Sthlm

39

40

41

42

43

44

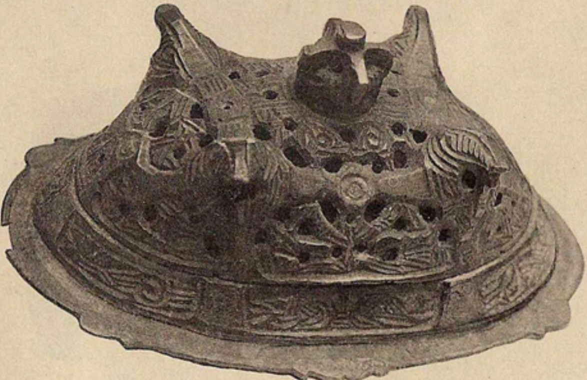

45

Ljustryck Justus Cederquist, Sthlm.

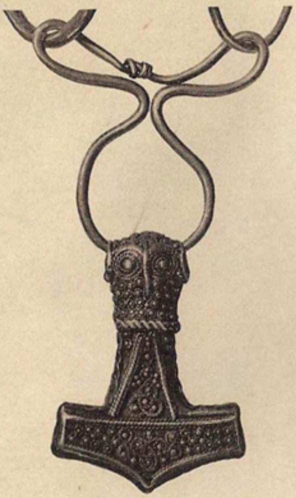

46

47

48

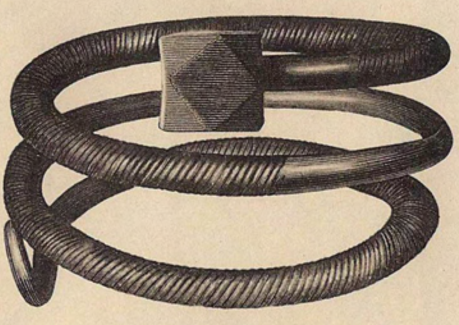

49

Ljustryck Justus Cederquist, Sthlm.

50.

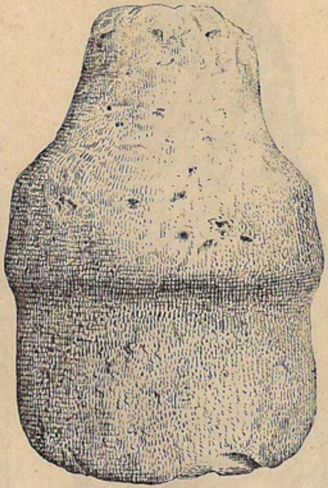

51.

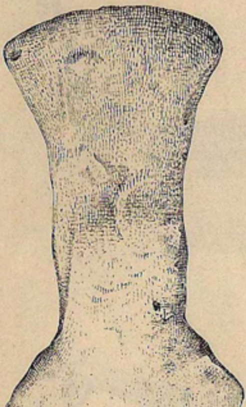

52.

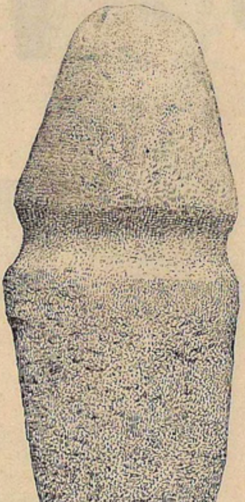

53.

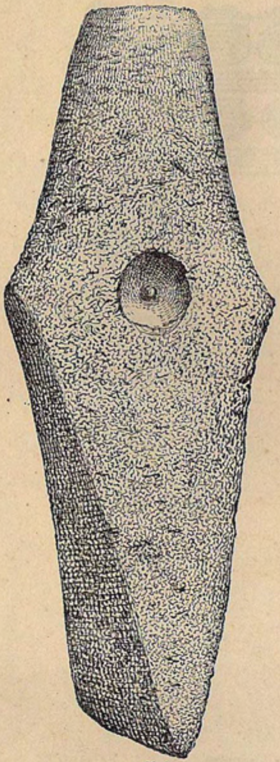
54.

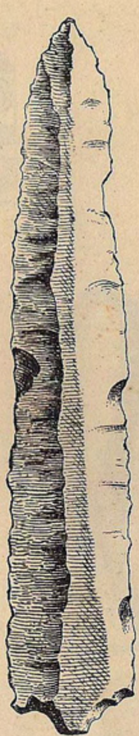
55.

56.

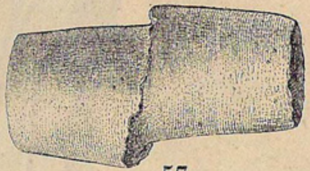
57.

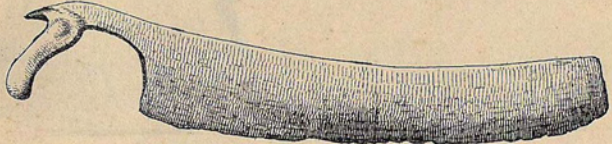
58.

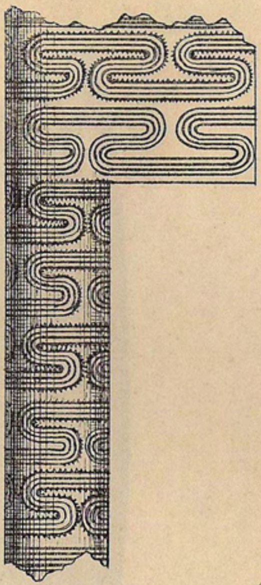

59.

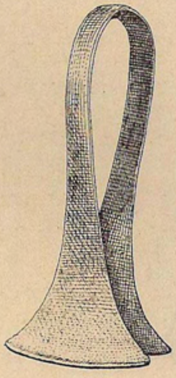

60.

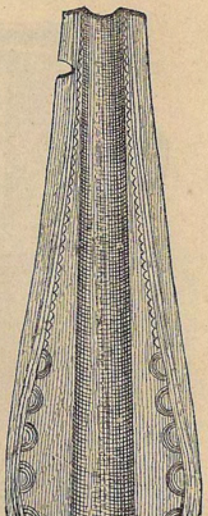

62.

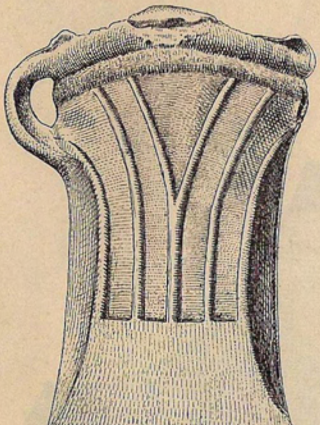

61.

63.

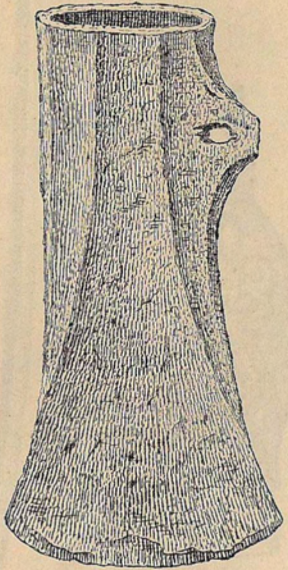

64.

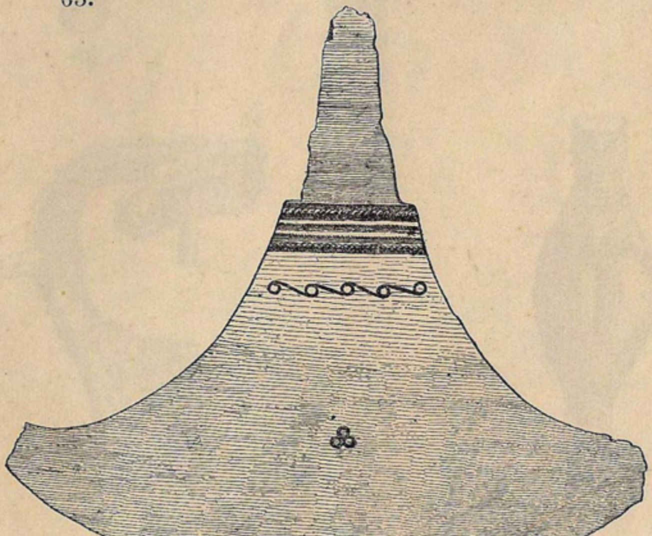

65.

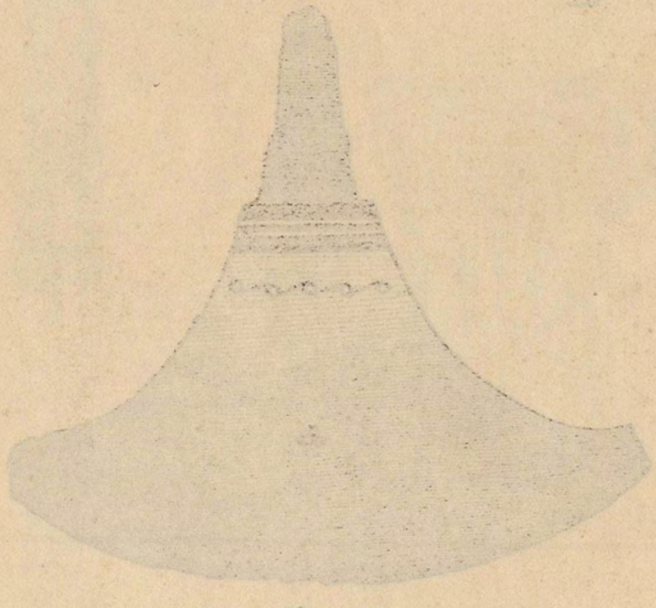

66.

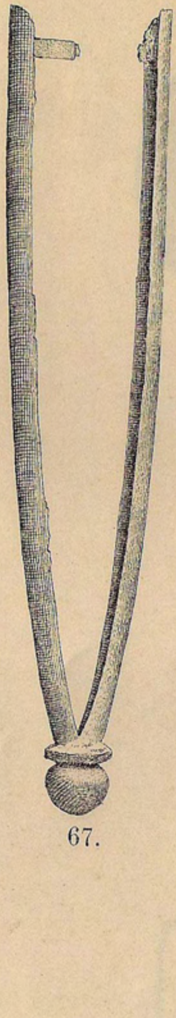

67.

69.

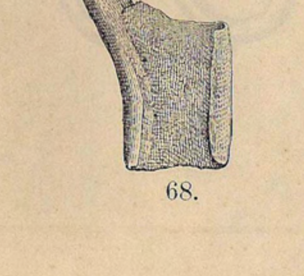

68.

70.

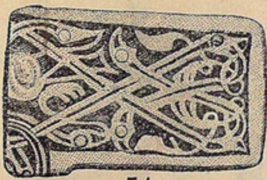

74.

72.

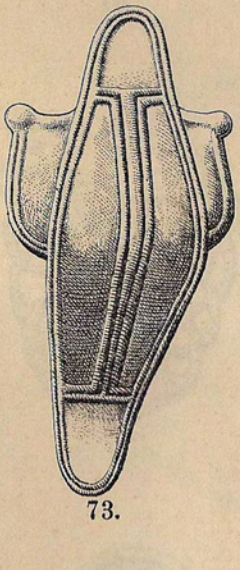

73.

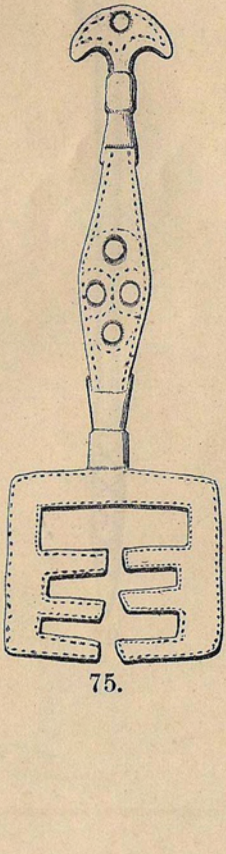

75.

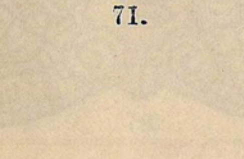

71.

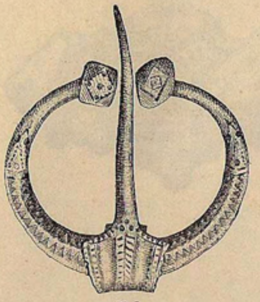

76.

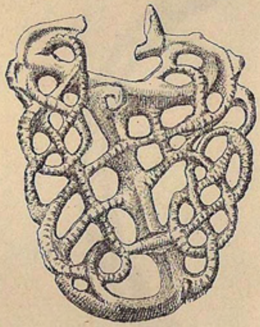

77.

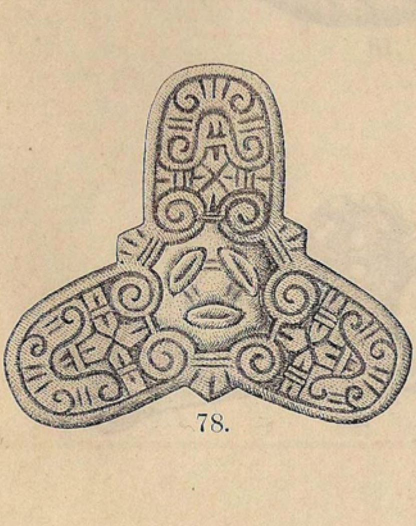

78.

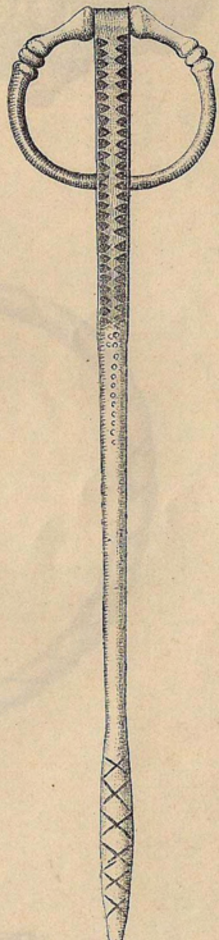

79.

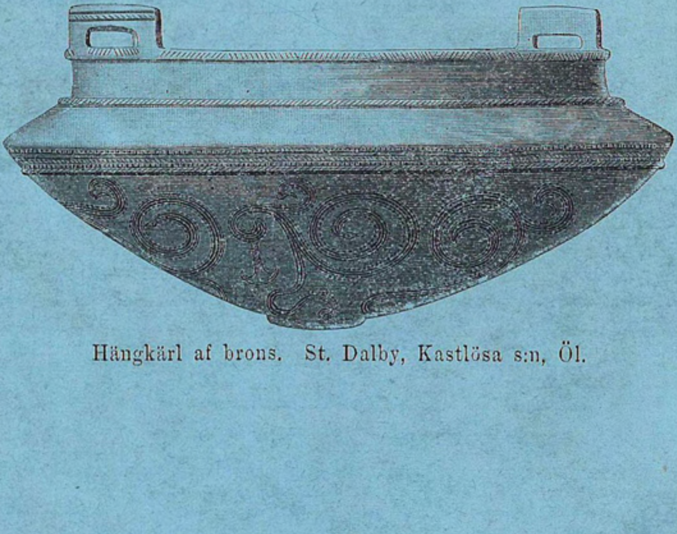

Hängkärl af brons. St. Dalby, Kastlösa s:n, Öl.